

Fotó: © UNICEF/NYHQ2011-1059/Holt

A mentális fogyatékosággal élő gyermekek hozzáférése az igazságszolgáltatáshoz

Nemzetközi sztenderdek és kutatási eredmények tíz európai országban

A mentális fogyatékossgal élő gyermekek hozzáférése az igazságszolgáltatáshoz

**Nemzetközi sztenderdek
és kutatási eredmények
tíz európai országban**

2015

2015. január

ISBN 978-615-80236-3-4

Szerzői jogi nyilatkozat:

© Központ a Mentális Sérültek Jogaiért Alapítvány (MDAC), 2015. Minden jog fenntartva.

Jelen kiadvány az Európai Unió Alapvető Jogok és Uniós Polgárság programjának támogatásával készült. A kiadvány tartalma nem feltétlenül tükrözi az Európai Bizottság véleményét, a kiadvány tartalmáért kizárólag a Mental Disability Advocacy Center felel.

Tartalom

Előszó: A gyerek az gyerek	4
Összefoglaló	5
Bevezetés	7
I. Klaszter: Jogi keretek, monitorozás és panasztétel – strukturális indikátorok.....	12
II. Klaszter: Részvétel a bírósági eljárásokban – folyamatindikátorok.....	20
III. Klaszter: Az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés előmozdítása – folyamatindikátorok.....	31
1. melléklet: A projekt résztvevői	37

Előszó: A gyerekek az gyerekek

Egy kisfiú sikoltozni kezd az utcán, és megtámad egy gyalogost. Rendőrt hívnak, majd a zaklatott, feldúlt gyermek a rendőrségre kerül, ahol zárkába zárják, hogy lenyugodjon. A gyermek rémületében az egyik sarokba húzódik, és ott is marad 24, 48, talán 72 órán keresztül is, mindenféle segítség nélkül. Senkihez sem tud fordulni, még jogi képviselője is teherként tekint rá.

Ki fogja ezt az ügyet bíróságra vinni? A kisfiú mentális fogyatékossgal élőként nem tud egyedül jogorvoslatért folyamodni. Ki fogja felelősségre vonni a jogi képviselőjét azért, hogy nem védte meg a jogait?

Az értelmi fogyatékos lányok intézetének épülete előtt hosszan kígyózó kocsisor. Az autósok arra várnak, hogy a gyermekek végre kijöjjenek az intézetből, és édességgel vagy egy kis pénzzel becsalogathassák őket a kocsijukba egy „gyors menetre”. Az autósok nem félnék a lányok szexuális kizsákmányolásának következményeitől. „Ezeket az idiotákat úgy sem fogadják tanúként a bíróságon.” – gondolják.

Vajon ki segít a lányoknak, amikor ügyük végre mégis a bíróság elé kerül? Ki biztosítja, hogy meghallgassák őket? Ki segít abban, hogy valóban el is tudják mondani a véleményüket? És mi a garancia arra, hogy a bíróság egyáltalán elfogadja a tanúvallomásukat bizonyítékként?

Egy súlyos tanulási nehézséggel küzdő, 17 éves fiút arra kényszerítenek, hogy tanúskodjék a bíróság előtt egy autóbaleset ügyében. A fiú hallássérülése miatt nem jól hall, így nehezebbé esik, ha 20 percnél tovább kell koncentrálnia. Fél, és félelmében kikéredzkedik a mosdóba. A bírók és az ügyvédek már türelmetlenkednek. Megfeddik. A helyzet egyre rosszabb. A gyermek nem hajlandó tovább beszélni, sírásban tör ki. A bizonyíték elvész. A gyermekkel csak az időt vesztegették. Egyértelmű, hogy ilyen gyermekeket nem kellene a bíróságra engedni, ugye? Hiszen úgysem tudnak tanúskodni.

De ki mondja el a bíróságoknak, hogy a fogyatékossgal élő gyermekek csak akkor tudnak tanúskodni, ha megfelelő segítséget kapnak? Ki mondja el a bíróságoknak, hogy ezeknek a gyermekeknek is van véleményük, amelyre ugyanúgy oda kell figyelni? Ki mondja el a bírónak, hogy a bíróságoknak másként kellene kezelniük a gyermek mindenképp felett álló érdekét?

Egy 13 éves, Down-szindrómával élő lány nemi erőszak áldozatává válik, és teherbe esik. Szülei és a bíróság nem hiszik, hogy a lány képes lenne tanúskodni, így az ügyészség le is zárja az ügyet. A szülők úgy döntenek, a legjobb, ha elaltatják a lányt, hogy császármetszéssel hozza világra a kisbabáját, akit aztán örökbe adnak. Senki sem gondol arra, hogy bármit is kellene kérdezni a lánytól; hogy felismerné-e az elkövetőt, hogy tudja-e, mit jelent az, hogy terhes, hogy szeretné-e megtartani a kisbabáját, vagy tudna-e gondoskodni a gyermekéről. Azt gondolják, mivel Down-szindrómás, fölösleges kommunikálni vele.

Vajon ki viszi a bíróságra ezt az ügyet, és ki fogja ellenőrizni, hogy meghallgatják-e a lányt? Ki fogja megvizsgálni, mire képes és mire nem, hogy milyen segítséget kér vagy kíván? És ki fogja megvédeni a lányt mint gyermeket, illetve mint szülő jogait?

A fogyatékossgal élő gyermekeket sok országban marginalizálják, perifériára szorítják. Sokszor egyenesen „lsten büntetésének” tartják őket. Ezeket a gyermekeket legtöbbször elrejtik, láthatatlanná és némává teszik, és családjuk szegényeként kezelik őket. Még a legjobb esetben is teherként tekintenek rájuk, a legrosszabb esetben pedig az „idiotá”, „retardált” vagy a családot érő „sorscsapás” bélyeggel illetik őket. A legtöbb család számára ezért úgy tűnik, az egyetlen választási lehetőség az, ha elhagyják az ilyen gyermeket.

Vajon ki fogja megvédeni e gyermekeket a szülei, a közösségük és a tanáraik (már ha e gyermekek egyáltalán járnak iskolába) előítéleteitől? Melyik bíróság fogadná el a panaszukat, adná vissza nekik jogukat, tenné hallhatóvá a hangjukat? Vagy a bíróságok is inkább az elhagyás mellett döntenek?

A fenti esetek közül egyik sem kitalált történet. Ezek a történetek mind olyan valós ügyek, amelyekkel bíróként vagy az ENSZ Gyermekjogi Bizottságának szakértőjeként kerültem kapcsolatba. Ezek az ügyek egész Európára kiterjedő, súlyos problémákra utalnak.

Két ország kivételével valamennyi állam ratifikálta a Gyermek jogairól szóló egyezményt. Ezek az országok jogilag kötelesek a területükön élő minden gyermeket megvédeni. Az országok többsége a fogyatékossgal élő gyermekek igazságszolgáltatáshoz való hozzáférését is biztosító Fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló egyezményt is ratifikálta.

MINDEN gyermeknek joga van a védelemhez. **MINDEN** gyermeknek joga van a hozzáférhető igazságszolgáltatáshoz.

A részes államoknak kötelessége, hogy felvilágosítsák a fogyatékossgal élő gyermekek szüleit gyermekeik jogairól, és segítsék a családokat a megélhetésben és gyermekeik felnevelésében.

A részes államoknak **MINDEN** gyermek számára hozzáférhetővé kell tenniük az igazságszolgáltatást. Ez különböző támogatási formák révén lehetséges, amelyek közül jó néhány már létezik: ilyenek például a gyermek és a bíróság közti kommunikációt segítő közvetítők vagy azok az intézkedések, amelyek megengedik, hogy a gyermek bizalmát élvező személyek végigkísérhessék a gyermeket a jogi eljárás egészén. Ilyenek továbbá a gyermekek megfelelő környezetben történő meghallgatásánál használt videókapcsolat, a bírósági alkalmazottakat és jogászokat felkészítő, a gyermekekkel való bánásmódról irányuló képzések vagy az igazságszolgáltatási rendszerrel kapcsolatba kerülő gyermekek szükségleteinek felmérését segítő kézikönyvek. E meglévő, bevált gyakorlatokat azonban nem használják következetesen az európai országokban.

A gyermekeket védő mechanizmusokat MINDEN gyermek számára biztosítani kell. Az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés útjában álló akadályokat pedig le kell bontani.

Hiszem, hogy ez a jelentés kitűnő hiánypótló eszköz, amellyel rávilágíthatunk a hátrányos megkülönböztetés azon különböző formáira és problémáira, amelyeket a mentális fogyatékossgal élő gyermekek a büntető-, a polgári és a közigazgatási ügyekben egyaránt tapasztalnak.

Ideje, hogy a Gyermekjogi egyezmény és a Fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló egyezmény részes államai teljesítsék kötelességeiket, és az igazságszolgáltatási rendszerek megtanulják, hogyan kell bánni ezekkel a súlyosan marginalizált helyzetben lévő gyermekekkel.

Nem csak a gyermekek érdekében. Az igazság érdekében is.

Renate Winter

Bíró, az ENSZ Gyermekjogi Bizottságának tagja

Összefoglaló

Az „igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés” a jogállam egyik alapelve. Eljárési szempontból az igazságszolgáltatási mechanizmusokhoz – ideértve a bíróságokat és más hatóságokat* – való hozzáférés jogát foglalja magába, tartalmi szempontból pedig az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának 8. cikkéből ered, amely az alapvető jogok sérelme elleni megfelelő jogorvoslatához való jogot biztosítja. Az igazságszolgáltatáshoz való jog szorosan kapcsolódik a törvény előtti egyenlőség elvéhez.

A fogyatékossgal élő gyermekek általában nem rendelkeznek ezekkel a jogokkal. Ezeket a gyermekeket csak az utóbbi években, az ENSZ Gyermek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezményének (Gyermekjogi Egyezmény), majd a Fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló egyezményének (CRPD) elfogadása óta ismerik el jogokkal rendelkező személyekként. Ez az attitűdbeli váltás azonban önmagában nem elegendő: az egyes országok igazságszolgáltatási rendszerében rendszerszintű változást kell elérni.

A mentális fogyatékossgal élő gyermekek egész Európában aránytalanul nagy számban élnek át különböző emberi jogi jogsértéseket – beleértve az oktatás megtagadását és a közösségtől elzárt intézményekben történő elhelyezést –, illetve nagyobb valószínűséggel válnak kényszerű, kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód vagy büntetés, kizsákmányolás és másfajta bántalmazás áldozatává. A mentális fogyatékossgal élő kiskorú tanúk vagy vélt elkövetők túlréprezentáltak a büntető igazságszolgáltatási rendszerben, ellátásuk ugyanakkor nem megfelelő. Tanúvallomásukat a rugalmatlan és paternalista igazságszolgáltatási rendszerek gyakran figyelmen kívül hagyják. Gyakran még csak meg sem kérdezik őket olyan ügyekben, amelyek kimenetele várhatóan meghatározó hatással lesz az életükre.

Jelen írás két alapvető céllal készült. Az egyik célja, hogy összegezze az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférésre vonatkozó nemzetközi jogot és sztenderdeket, és ezeket európai kontextusban kifejezetten a mentális fogyatékossgal élő gyermekekre alkalmazza. A jelentés olyan fontos európai vívmányokat is figyelembe vesz, mint az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának Iránymutatása a gyermekbarát igazságszolgáltatásról (Gyermekbarát igazságszolgáltatásról szóló iránymutatás), az Európai Unió Alapjogi Chartája és az Emberi Jogok Európai Egyezménye. E sztenderdeket alapul véve tizenegy indikátort hoztunk létre, hogy megvizsgáljuk, milyen lépéseket tesznek a kormányok annak érdekében, hogy hazájukban segítsék a mentális fogyatékossgal élő gyermekek igazságszolgáltatáshoz való hozzáférését. Az indikátorok között a nemzeti joghoz, a szakpolitikákhoz és az ellenőrzéshez kapcsolódó strukturális indikátorok, valamint a gyermekek bírósági eljárásokban való részvételéhez és a részvételük támogatásához kapcsolódó folyamatindikátorok egyaránt szerepelnek.

A jelentés másik célja, hogy bemutassa a témában készült, tíz tagállamban – Bulgáriában, Csehországban, az Egyesült Királyságban, Írországban, Lettországban, Litvániában, Magyarországon, Romániában, Spanyolországban és Szlovéniában – végzett kutatás eredményeit. Ismereteink szerint ez az első alkalom, hogy országokon átívelő tanulmány születik a mentális fogyatékossgal élő gyermekek igazságszolgáltatáshoz való hozzáféréséről Európában.

A kutatás egyik legszembetűnőbb megállapítása, hogy teljes mértékben hiányoznak az igazságszolgáltatási rendszerrel kapcsolatba kerülő mentális fogyatékossgal élő gyermekek számáról, fogyatékossgal típusáról és az eljárások kimeneteléről szóló adatok. Jóllehet mindegyik érintett állam rendelkezik az emberi jogokat ellenőrző rendszerrel, a gyermekek e marginalizált csoportja – a projekt tíz országának kutatói szerint – ritkán kerül figyelmük középpontjába.

* Különbséget kell tennünk a magyar jogi terminológiában alkalmazott és a más államok, valamint nemzetközi fórumok által használt igazságszolgáltatás-fogalom között. Magyarországon – az Alaptörvény 25. cikk (1) bekezdéséből eredően – az igazságszolgáltatás fogalma kizárólag a bíróságok általi jogvita-rendezést jelenti. Igazságszolgáltatást Magyarországon csak a bíróságok végeznek.

Hogy e szakadékokat áthidalják, a kutatók interjúkat készítettek jogászokkal, bírókkal, más szakemberekkel és szülőkkel saját nézőpontjukról és az igazságszolgáltatási rendszerbe került mentális fogyatékossgal élő gyermekekről szerzett tapasztalataikról. A kutatók megállapították, hogy annak ellenére, hogy a kormányoknak biztosítaniuk kell az eljárásokban részt vevő gyermekek szükségleteinek felmérését, ez ritkán valósul meg. A legtöbb esetben a felmérés célja nem a gyermek kommunikációs vagy egyéb szükségleteinek azonosítása, hanem kognitív képességeinek vizsgálata és annak értékelése, hogy képes-e a bizonyítási szabályoknak megfelelő, érvényes tanúvallomást tenni. A kutatási eredmények azt mutatták, hogy ezeket a gyermekeket legtöbbször kizárják a bírósági eljárásokból, vagy olyan formális, rugalmatlan eljárásokban kell részt venniük, amelyek során végül megtagadják tőlük a véleménynyilvánítás jogát.

A jelentés a kormányoknak és az Európai Uniónak címzett ajánlások révén kívánja megfontolás tárgyává tenni a fenti aggodalmakat. A gyakorlatban ugyanis csupán kormány mérte fel a nemzeti jogszabályi és szakpolitikai kereteket annak érdekében, hogy azonosítsa a fogyatékossgal élő gyermekek igazságszolgáltatáshoz való hozzáférést hátráltató akadályokat. Az Európai Unió fontos szerepet játszhat, és fontos szerepet is kell játszania abban, hogy a kormányok technikai segítséget kapjanak egy ilyen felülvizsgálat hatékony végrehajtásához. Felbecsülhetetlen jelentőséggel bír e téren a Gyermekbarát igazságszolgáltatásról szóló iránymutatás. Az EU-nak mindezekon kívül élen kell járnia annak szisztematikus tanulmányozásában, hogy mennyiben felelnek meg az európai igazságszolgáltatási rendszerek a mentális fogyatékossgal élő gyermekek jogainak és szükségleteinek.

Egyértelmű, hogy az egyes országok szintjén az ismeretek korlátozottsága és az igazságszolgáltatásban dolgozók, így a bírák, ügyvédek, rendőrök, szociális munkások és pszichológusok kirekesztő attitűdje jelenti a legnagyobb akadályt. Noha a kutatók feltártak néhány olyan ígéretes gyakorlatot, mint például a gyermekbarát meghallgatósobák felállítását vagy közvetítők alkalmazását, ezek pusztán egyedi esetek voltak. Fontos, hogy a kormányok tudatosítsák a szakemberekben a gyermekek és a fogyatékossgal élők jogait, továbbá felhívják a figyelmüket a multidiszciplináris

megközelítésnek az akadályok leküzdésében, valamint a mentális fogyatékossgal élő gyermekeknek nyújtott jogorvoslatok mennyiségének növelésében és minőségének fejlesztésében betöltött kulcsszerepére.

Bár a változás természetesen sok időt vesz majd igénybe, a kormányoknak már most azonnal lépéseket kell tenniük. Így például minden esetben garantálniuk kell, hogy az igazságszolgáltatással kapcsolatba kerülő gyermekek saját jogon jogi segítségnyújtásban részesüljenek és jogi képviselőt kapjanak, főként azokban az esetekben, ahol a gyermek és szülei vagy gyámja között érdekellentét fennállása valószínűsíthető. Természetesen kevés gyermek képes saját jogon eljárást kezdeményezni jogainak megsértése esetén. Ezért különösen fontos, hogy azokban az esetekben, ahol erre a gyermek nem képes, ott nevében és utasítására független testületek, így nemzeti emberi jogi intézmények vagy civil szervezetek nyújthassák be a panaszt.

A jelentésben foglalt indikátorok és megállapítások megmutatják, hogy a mentális fogyatékossgal élő gyermekek igazságszolgáltatáshoz való hozzáférésehez kapcsolódó kérdéseknek sokkal magasabb prioritást kell kapniuk. Ennek érdekében a projekt során egyéb olyan eszközöket – így az igazságszolgáltatási rendszerben dolgozóknak szánt oktatási anyagot és sillabuszintát, adatgyűjtési útmutatót, sztfenderdeket és az egyes országokra vonatkozó, a legfontosabb problémákat bemutató adatlapokat – is kidolgoztunk, amelyek hasznára válhatnak a kormányoknak és más szereplőknek is.

A mentális fogyatékossgal élő gyermekek igazságkeresésének előmozdítása nem csak e gyermekekre nézve előnyös. A reformfolyamat megkívánja, hogy a bíróságok nyitottabbak, rugalmasabbak és a fogyatékossgal élők, illetve más marginalizált csoportok igényei számára megfelelőbbek legyenek, ami azt jelenti, hogy javítani kell a jogi munka minőségét, ösztönözni kell a jogokról és a jogorvoslatokról szóló információ hozzáférhetőbbé tételét, végül pedig javítani kell az igazságszolgáltatás mint olyan minőségét.

Bevezetés

A mentális fogyatékossgal élő gyermekek Európa-szerte rendszeresen élnek meg emberi jogi jogsértéseket. Gyakran elveszik őket a családjuktól, és intézetben helyezik el őket; megtagadják tőlük az oktatáshoz való jogot vagy szegregált környezetben gondoskodnak róluk. Mindemellett ezek a gyermekek aránytalan számban vesznek részt vádlottként a fiatalkorúakra vonatkozó igazságszolgáltatásban. Sokuknak nincs is lehetősége jogorvoslathoz folyamodni az őket érő igazságtalanságokért, azoknak pedig, akiknek sikerül kapcsolatba kerülniük az igazságszolgáltatással, felkészületlen szakemberekkel és merev eljárásokkal kell szembenéznük, akik és amelyek nem alkalmazkodnak az életkorukból, illetve a fogyatékossgukból adódó szükségleteikhez.

A mentális fogyatékossgal élők igazságszolgáltatáshoz való hozzáférése Európában további kutatást és cselekvést igényel. Az egyre számottevőbb kutatási eredmények és bizonyítékok azt mutatják, hogy a fogyatékossgal élő gyermekek súlyosabb jogsértéseket szenvednek,¹ ezért az Európai Unió különös figyelmet követel a fogyatékossgal

élő gyermekekkel szemben elkövetett emberi jogi jogsértések megakadályozásának.² Mindazonáltal máig nem történtek intézkedések annak érdekében, hogy az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés biztosított legyen a mentális fogyatékossgal élő gyermekek mint jól elkülöníthető csoport számára. Jelentésünk ezt a szakadékat hivatott áthidalni.

A jelentés a benne felállított, mentális fogyatékossgal élő gyermekek igazságszolgáltatáshoz való hozzáférése vonatkozó nemzetközi sztenderdek mentén elemzi az érintett gyermekek által megélt valóságot tíz EU-s tagállamban.³ A jelentés a gyermekek, illetve a fogyatékossgal élők jogaira vonatkozó nemzetközi jogon és sztenderdeken alapul, és az Európa Tanácsnak az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés javítására vonatkozó iránymutatására épül.⁴ Az alábbiakban feltárjuk a tíz ország közötti hasonlóságokat és különbségeket, és ajánlásokat teszünk a kormányok és az Európai Unió számára.

Fogalommeghatározások

Mit jelent az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés?

Az „igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés” a nemzetközi jog egy még formálódó fogalma. Olyan jogként szokás jellemezni, amely lehetővé teszi „az igazságszolgáltatásban használt rendszerekhez, eljárásokhoz, információhoz és helyekhez való hatékony hozzáférést”.⁵ Az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés szorosan fűződik a jogállamhoz, és a modern emberi jogok korának kialakulásához vezethető vissza. Ahogy az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának 8. cikke megállapítja:

„Mindenkinek joga van az alkotmányban vagy a törvényben részére biztosított alapvető jogokat sértő eljárások ellen az illetékes hazai bíróságokhoz tényleges jogorvoslatért folyamodni.”

Az Emberi Jogok Európai Egyezményének 13. cikke hasonlóképpen megköveteli a nemzeti szinten biztosított hatékony jogorvoslathoz való jogot. A 14. cikk szerint a jogorvoslathoz való hozzáférést másokkal egyenlő alapon, hátrányos megkülönböztetés nélkül kell biztosítani

A nemzetközi emberi jogok fejlődésével a társadalom marginalizált csoportjai számára is biztosítottá vált a hatékony jogorvoslathoz való hozzáférés. 1989-ben a Gyermekjogi egyezmény, eltávolodva a gyermekeket a gondoskodás és védelem pusztá tárgyáiként kezelő felfogástól, és közeledve a gyermekeket az emberi jogok „formálódó képességekkel” (5. cikk) bíró és növekvő autonómiával rendelkező alanyaként elismerő felfogáshoz, nemzetközi fordulatot hozott. A Gyermekjogi egyezmény 12. cikke kimondja, hogy a gyermekek számára biztosítani kell, hogy beleszólhassanak minden őket érintő ügybe, beleértve a jogi eljárásokat is:

1 Hilary Brown: *Safeguarding adults and children with disabilities against abuse* (Strasbourg: Council of Europe, 2003)

2 An EU Agenda for the Rights of the Child. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of Regions, 15 February 2011, COM (2011) 60 final, online elérhető: http://ec.europa.eu/justice/policies/children/docs/com_2011_60_en.pdf (utolsó letöltés: 2015. március 27.)

3 A kutatás a következő tíz országot ölelte fel: Bulgária, Csehország, az Egyesült Királyság, Írország, Lettország, Litvánia, Magyarország, Románia, Spanyolország és Szlovénia.

4 Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának iránymutatása a gyermekbarát igazságszolgáltatásról, amelyet a Miniszteri Bizottság 2010. november 17-én, a miniszterek képviselőinek 1098. ülésén fogadott el. Elérhető: http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/childjustice/Source/GuidelinesChildFriendlyJustice_HU.pdf (utolsó letöltés: 2015. március 27.)

5 Janet E. Lord et al.: *Human Rights Yes! Action and Advocacy on the Rights of Persons with Disabilities*, 2nd edition. (Minneapolis: University of Minnesota Human Rights Center, 2012)

„... lehetőséget kell adni a gyermeknek arra, hogy bármely olyan bírói vagy közigazgatási eljárásban, amelyben érdekelt, közvetlenül vagy képviselője, illetőleg arra alkalmas szerv útján, a hazai jogszabályokban foglalt eljárási szabályoknak megfelelően meghallgassák.”

A CRPD a nemzetközi jogban első alkalommal rögzítette az „igazságszolgáltatáshoz való hozzáférést” mint önálló jogot annak érdekében, hogy elejét vegye a fogyatékossgal élő személyeket hátráltató azon akadályoknak, amelyekkel e személyek a jogsértésekkel szembeni jogorvoslatokhoz folyamodva szembesülnek. A CRPD 13. cikkének (1) bekezdése, a fogyatékossgal szociális modelljének használatát előmozdítva⁶ előírja a kormányoknak, hogy:

„a fogyatékossgal élő személyek számára másokkal azonos alapon biztosítsák az igazságszolgáltatáshoz való hatékony hozzáférést, beleértve az eljárás során az életkornak megfelelő alkalmazkodás biztosítását annak érdekében, hogy megkönnyítsék tényleges részvételüket mind közvetlen, mind közvetett formában, csakúgy, mint tanúként, minden jogi eljárásban, beleértve a nyomozati szakot és más előkészítő szakokat.” [Kiemelés tőlünk]

A fogyatékossgal élők igazságszolgáltatáshoz való hozzáférést leginkább hátráltató akadály az igazságszolgáltatásban dolgozók attitűdjéből ered.⁷ A kirekesztő attitűd – különösen az értelmi és pszichoszociális fogyatékossgal élő személyekkel szemben – gyakran normának számít az ügyvédek, bírók, bírósági tisztviselők, szakértők és mások körében.⁸ A kormányoknak ezért képzéseket kell szervezniük az igazságszolgáltatási rendszerben dolgozó szakembereknek, illetve népszerűsíteniük kell azokat annak érdekében, hogy biztosítsák a fogyatékossgal élő személyek másokkal egyenlő alapon történő igazságszolgáltatáshoz való hozzáférést (CRPD 13. cikk (2) bekezdés).

Ezeket a kötelezettségeket a 9. cikkel együtt kell olvasni, amely az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés útjában álló (attitűdbeli) „akadályok azonosítása és megszüntetése” révén a fogyatékossgal élők teljes inklúzióját követeli.

Az Európai Unió Alapjogi Charta (Charta) és különösen annak 47. és 48. cikke elfogadásával az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés joga tovább fejlődött Európában. Ezek a cikkek magukban foglalják az ésszerű időn belüli meghallgatáshoz, a jogi segítségnyújtáshoz és védelemhez, a jogi képviselőhez, valamint az ártatlanság vélelméhez való jogot.

Mindezeket túl az Európa Tanács különösen nagy figyelmet szentelt a gyermekek igazságszolgáltatáshoz való hozzáféréseinek. 2010-ben a Tanács Miniszteri Bizottsága

elfogadta a Gyermekbarát igazságszolgáltatásról szóló iránymutatást⁹ annak érdekében, hogy az „gyakorlati eszközként szolgáljon a tagállamok számára az igazságügyi és a nem igazságügyi rendszereiknek a gyermekek különleges jogaihoz, érdekeihez és szükségleteihez történő hozzáigazítása terén.” A Gyermekbarát igazságszolgáltatásról szóló iránymutatás magában foglalja a gyermekek részvételhez való jogát az őket érintő jogi eljárásokban, a mindenk felett álló érdekük érvényesülésének jogát, amely kiemelt fontosságú, valamint a hátrányos megkülönböztetés elleni védelemhez való jogot a büntető-, polgári vagy közigazgatási jog adminisztrációjába bevont kompetens testületekkel és szolgáltatókkal való kapcsolatba lépéskor.

Ebben a jelentésben az ismertetett sztemderdeket a mentális fogyatékossgal élő gyermekekre alkalmazzuk Felismerve, hogy a jog mindhárom (büntető-, a polgári és a közigazgatási) területe egyaránt különböző tapasztalatok sokaságát fedli le, jelen tanulmány középpontjába a mentális fogyatékossgal élő gyermekek széles köre által tapasztalt emberi jogi jogsértésekkel kapcsolatos igazságszolgáltatáshoz való hozzáférést állítjuk. Így elsősorban a közösségi élethez való jogra, a kizsákmányolástól, erőszaktól és bántalmazástól való védelemhez való jogra, a kiskorú áldozatokra, szemtanúkra és büntetőeljárásokban részt vevő kiskorú vádlottakra, illetve az oktatással kapcsolatos döntésekre fókuszálunk.

Ki számít gyermeknek?

A „gyermek” vagy „gyermekek” szót e jelentésben – a Gyermekjogi egyezmény 1. cikkének és a közös nemzetközi normának megfelelően – a tizenhatalcadik életévüket be nem töltött személyekre alkalmazzuk. Leggyakrabban ugyanis a tizenhatalcadik életév az az életkor, amikor a gyermek nagykorúvá válik, autonómiát követel magának és jogosulttá válik – a joggyakorlattól függően – bizonyos tevékenységek (szavazás, autóvezetés, katonai szolgálat, alkoholvásárlás) megtételéhez. Fontos megjegyeznünk, hogy a gondnoksági rendszer működésén keresztül ugyanakkor sok tizenhatalcadik életévét betöltött fogyatékossgal élő személytől megtagadják e jogokat.¹⁰

Kik azok a fogyatékossgal élő személyek?

A fogyatékossgal fogalmát nem határozza meg a nemzetközi jog, ugyanakkor a CRPD 1. cikke kimondja, hogy „fogyatékossgal élő személy minden olyan személy, aki hosszan tartó fizikai, értelmi, szellemi vagy érzékszervi károsodással él, amely számos egyéb akadállyal együtt korlátozhatja az adott személy teljes, hatékony és másokkal egyenlő társadalmi szerepvállalását.” Ez a meghatározás a károsodással való megbélyegzés klinikai gyakorlatától eltávolodva ama felismerés felé irányítja a figyelmet, amely szerint ezek az emberek a környezeti, attitűdbeli, pénzügyi, társadalmi vagy jogi korlátok miatt képtelenek hozzáférni a világhoz.

6 Rannveig Trausdóttir: Disability Studies, the Social Model and Legal Developments. In Oddný Mjöll and Gerard Quinn (eds.): *The UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities* (Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 2009) 3-16. o.

7 Lásd például Clare Edwards et al.: *Access to Justice for People with Disabilities as Victims of Crime in Ireland*, (University of Cork, February 2012) 127. o.

8 Eilíonóir Flynn: *Disabled Justice? Access to Justice and the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities* (Farnham: Ashgate, 2015) 3. fejezet

9 Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának iránymutatása a gyermekbarát igazságszolgáltatásról, amelyet a Miniszteri Bizottság 2010. november 17-én, a miniszterek képviselőinek 1098. ülésén fogadott el. Elérhető: http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/childjustice/Source/GuidelinesChildFriendlyJustice_HU.pdf (utolsó letöltés: 2015. március 27.)

10 Lásd például: Mental Disability Advocacy Center: *Legal Capacity in Europe* (Budapest: MDAC, 2013) 12-13. o.

A jelentés nem vizsgálja azokat az eredményindikátorokat, amelyeket az OHCHR iránymutatása úgy határoz meg, mint „olyan indikátorokat, amelyek azokat az egyéni és kollektív eredményeket ragadják meg, amelyek visszatükrözik, mennyiben érvényesülnek az emberi jogok az adott kontextusban.”¹³ A jogrendszerek sokfélesége és a fogyatékossgal élők igazságszolgáltatáshoz való hozzáféréseinek biztosítására vonatkozó közös megközelítés hiánya általában is lehetetlenné tette, hogy e jelentés keretében eredménymutatókat dolgozzunk ki, így ez jövőbeni feladat marad. A strukturális és folyamatindikátorok ugyanakkor lehetővé teszik, hogy a kormányok és az EU testületei olyan közös álláspontra jussanak, amely alapul szolgálhat az összehasonlítható adatok gyűjtéséhez. Ennek során különösen lényeges lesz, hogy kidolgozzák az igazságszolgáltatási rendszerrel kapcsolatba kerülő mentális fogyatékossgal élők gyermekek tapasztalatain alapuló kvalitatív adatgyűjtés közös módszertanát.

A jelentés második fele a tíz európai országban elsődleges, illetve másodlagos kutatási módszerekkel feltárt kutatási eredményeket foglalja magában. Az eredményeket az egyes indikátorok mentén mutatjuk be. A kutatás 2013 szeptemberében kezdődött és 2014 márciusában zárult. Az adatgyűjtést különböző akadémiai és gyakorlati háttérrel rendelkező kutatók végezték, sztenderdizált módszertan alapján, három kutatási szakaszban.

A kutatás első szakaszában a kutatók szekunder adatgyűjtést végeztek, melynek során a nyilvánosan hozzáférhető jogi, szakpolitikai és médiaforrásokat elemezték. A kutatás második szakaszában a kutatók mélyrehatóbb vizsgálatot folytattak, és a szabályozó testületekhez fordultak nyilvánosan nem hozzáférhető adatokért.

A kutatás harmadik szakaszában a kutatók empirikus módszereket alkalmaztak. Interjúkat és fókuszcsoportos felmérést készítettek mentális fogyatékossgal élők gyermekek szüleivel, illetve olyan bírósági dolgozókkal, akik munkájuk során kapcsolatba kerültek ilyen gyermekekkel. Az interjúalanyok megosztották az igazságszolgáltatási rendszerrel kapcsolatba került mentális fogyatékossgal élők gyermekekkel összefüggő tapasztalataikat, és felbecsülhetetlen értékű információval szolgáltak a gyakorlatot illetően, felfedve a szakpolitika és a gyakorlat között tátongó szakadékot.¹⁴

A kutatás nagy mennyiségű kvalitatív adatot eredményezett. Ezek tematikus elemzése során feltártuk a különböző joggyakorlatokban fellelhető azonos mintázatokat és közös jellemzőket, amelyeket megfeleltettünk a fentebb tárgyalt strukturális és folyamatindikátoroknak.

A jelentésnek természetesen számos korlátja van. Ezek egyike a fogyatékossgal élők gyermekekről szóló nyilvánosan hozzáférhető adatok szükségessége, az gyermekek és az igazságszolgáltatás kapcsolatáról szóló információ hiánya, illetve a fogyatékossgal vagy anélkül élő gyermekek igazságszolgáltatáshoz való hozzáférést vizsgáló kutatások alacsony száma. A gyermekek igazságszolgáltatási rendszerhez köthető tapasztalatairól szóló statisztikai adatok hiánya különösen riasztó volt, még ott is, ahol néhány adat elérhető volt, nem volt jellemző a fogyatékossgátípusok fogyatékossg léte vagy hiánya szerinti lebontás sem.

A fenti ok miatt a kutatás megállapításai alapvetően a gyermekek, a szülők és a szakemberek elmondásaiból származó kvalitatív adatokon alapulnak. A gyermekek és más résztvevők személyazonosságát védendő, a bemutatott tapasztalatokat név nélkül közöljük.

Jelen íráson kívül a projekt során az alábbi outputok születtek:¹⁵

- Két adatgyűjtésről szóló jelentés, amelyek összefoglalják az adatgyűjtésre vonatkozó nemzetközi és európai sztenderdeket; bemutatják, miért fontos a mentális fogyatékossgal élők gyermekek számára, hogy a szakpolitika fejlődését adatgyűjtéssel (különösen megfelelően lebontott adatok gyűjtésével) segítsük; és beszámolnak arról, hogy a résztvevő országok közül melyekben nem találtak a kutatók elérhető adatokat.
- Online képzési és oktatási anyag a mentális fogyatékossgal kapcsolatba kerülő, igazságszolgáltatásban dolgozó szakemberek számára, amely áttekintést ad azokról az emberi jogi sztenderdekről, amelyeket e szakembereknek ismerniük kell, valamint magába foglal egy sillabuszmintát, összegyűjti a különböző európai országokban talált ígéretes gyakorlatokat és képzési programokat, és egy bibliográfiát is tartalmaz a meglévő képzési és oktatási anyagokról.
- A projektben részt vevő országokra vonatkozó adatlapok a mentális fogyatékossgal élők gyermekeket leginkább hátráltató akadályokról.

13 Uo. 10. o.

14 A kutatásban alkalmazott módszertani technikákról szóló további információkhoz lásd az adatgyűjtésről szóló jelentést: Anna Lawson: Mentális fogyatékossgal élők gyermekek hozzáférése az igazságszolgáltatáshoz. Adatgyűjtés és -terjesztés: útmutató jelentés (Budapest – Leeds: MDAC, 2014)

15 A projektdokumentumok megtalálhatók online a www.mdac.org címen.

Köszönetnyilvánítás

A jelentés az Európai Unió Alapvető Jogok és Uniós Polgárság programja által támogatott, Mentális fogyatékossgal élő gyermekek hozzáférése az igazságszolgáltatáshoz című projekt (a továbbiakban „a projekt”) keretében készült.

A projekt a Mental Disability Advocacy Center (MDAC) vezetésével valósult meg. A jelentés a projektben részt vevő tíz európai ország kutatói által készített országjelentések alapján, a projekt szakértői csoportjának bevonásával és Vanessa Sedletzki szakértői közreműködésével készült.¹⁶ Hálánkat fejezzük ki Renate Winter bírónak a jelentéshez írott előszóért.

A jelentést Katherine Morley az MDAC projektmenedzsere, Steven Allen az MDAC érdekképviseleti és kommunikációs igazgatója, Ann Campbell, az MDAC perviteli igazgatója, valamint Oliver Lewis, az MDAC ügyvezető igazgatója készítette. Köszönet Zeller Annának, az MDAC projektasszisztensének a tartalmi segítségért, valamint Szklenár Ádámnak, az MDAC digitálismédia- és kommunikációs asszisztensének a kiadvány megtervezéséért és előkészítéséért.

¹⁶ A közreműködők listáját lásd az 1. mellékletben.

I. Klaszter: Jogi keretek, monitorozás és panasztétel – strukturális indikátorok

A mentális fogyatékossgal élő gyermekek igazságszolgáltatáshoz való hozzáférése csak oly módon biztosítható, ha a kormányok reformintézkedések révén érzékenyebbé teszik az igazságszolgáltatás intézményeit a gyermeki jogok iránt. Az ebben a klaszterben bemutatott négy indikátor kijelöli, hogyan kell az állami szintű törvényhozási, szakpolitikai és ellenőrzőrendszert úgy kialakítani vagy megváltoztatni, hogy a mentális fogyatékossgal élő gyermekek másokkal egyenlő alapon élhessenek panasszal a hazai igazságszolgáltatási rendszerben.

Az igazságszolgáltatásban dolgozó szakemberek a mentális fogyatékossgal élő személyeket rendszerint a szolgáltatások olyan passzív igénybevevőiként kezelték, akik képtelenek saját akarataikat és preferenciáikat megfogalmazni és kifejezésre juttatni. A nemzetközi emberi jogok terén az 1990-es években végbement fejlődés azonban, amely aztán 2006-ban a CRPD elfogadásában tetőzött, megváltoztatta ezt az álláspontot.

A gyermekek vonatkozásában különös jelentőséggel bír a Gyermekjogi egyezmény 1989-es elfogadása, nem utolsósorban azért, mert ez vált a legszélesebb körben ratifikált nemzetközi emberi jogi szerződéssé. A Gyermekjogi egyezmény, azáltal, hogy szorgalmazta, hogy a gyermekekre mint joggal rendelkező alanyokra és ne mint a gondoskodás pusztá tárgyaira tekintsenek, alapjaiban változtatta meg a világ különböző társadalmainak hozzáállását a gyermekekhez. A Gyermekjogi egyezményhez hasonlóan a CRPD is változást hozott, és felváltotta a fogyatékossgal élő embereket tárgyasító felfogást az őket mint jogokkal rendelkező, a saját életükre vonatkozó döntések meghozatalára és a társadalomban másokkal egyenlő módon való részvétellel jogosult személyeket elismerő megközelítéssel.

A CRPD-ben foglalt jogok az élet és a jog számos területére kiterjednek, így többek között az igazságszolgáltatásra, az oktatásra, az egészségügyre, a közlekedésre, a közösségben való önálló életvezetésre, az erőszaktól és bántalmazástól való védelemre, a magánélet, a szabadság, a véleménynyilvánítás szabadságának tiszteletben tartására és az információhoz való hozzáférésre. Az Egyezmény hangsúlyozza, hogy a

fogyatékossgal élő gyermekeknek is joguk ahhoz, hogy emberi jogukat másokkal egyenlő alapon, teljes körben gyakorolják,¹⁷ és rámutat arra, hogy a társadalmaknak tiszteletben kell tartaniuk a fogyatékossgal élő gyermekek formálódó képességeit.¹⁸

A Gyermekjogi egyezmény – a CRPD-hez hasonlóan – minden gyermek számára megkülönböztetés nélkül – így a fogyatékossgal alapuló hátrányos megkülönböztetés nélkül – garantálja az alapvető jogokat.¹⁹ A Gyermekjogi Bizottság értelmezése szerint „ahhoz, hogy a jogsértéseket megfelelően orvosolni tudjuk, hatékony jogorvoslatokra van szükség”.

A Gyermekjogi Bizottság így folytatja magyarázatát:

„A gyermekek különleges és függő helyzete megnehezíti számukra, hogy jogaik megsértéséért jogorvoslatot hozhassanak. Ezért az államoknak különös figyelmet kell fordítaniuk arra, hogy hatékony, a gyermekek és képviselőik szükségleteire érzékeny, és számukra hozzáférhető eljárásokat biztosítsanak. Az eljárások során gyermekbarát információt, tanácsot, érdekképviseleti támogatást – beleértve az önérték-képviseleti támogatást is – kell nyújtani, és a szükséges jogi és egyéb támogatás révén biztosítani kell a hozzáférést a független panasztételi eljárásokhoz és a bíróságokhoz. Ahol a gyermek jogait megsértették, ott megfelelő jóvátételre, kompenzációra van szükség, ahol pedig ez szükséges, ott a fizikai és pszichológiai gyógyulást, a rehabilitációt és a reintegrációt segítő intézkedéseket kell tenni.”²⁰

Európában és a kontinensen túl az igazságszolgáltatási rendszerek gyakran nem hozzáférhetőek, rugalmatlanok, és nem képesek megvédeni a fogyatékossgal élő gyermekek jogait. Ahhoz hogy ezeknek az ismétlődő problémáknak elejét vegyék, a kormányoknak biztosítaniuk kell az igazságszolgáltatási rendszer hozzáférhetőségét a mentális fogyatékossgal élő gyermekek számára, valamint azt is, hogy az igazságszolgáltatásban dolgozók teljes mértékben felkészültek legyenek arra, hogy segítsék e gyermekek igazságszolgáltatáshoz való hozzáférését.

17 CRPD 7. cikk.

18 CRPD 3. cikk (h) pont

19 CRPD 2. cikk (1) bekezdés

20 United Nations Committee of the Rights of the Child, General Comment No. 5: General Measures for Implementation of the Convention on the Rights of the Child, 3 October 2003, CRC/GC/2003/5, online elérhető: <http://tb.ohchr.org/default.aspx?Symbol=CR/C/GC/2003/5> (utolsó letöltés: 2015. március 27.) 24. bekezdés

A fenti sztenderdekre támaszkodva fogadta el az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága a Gyermekbarát igazságszolgáltatásról szóló iránymutatást, amely eszközként kíván szolgálni a büntető és polgári igazságszolgáltatási, illetve a közigazgatási rendszer szakemberei számára.²¹

Az iránymutatás részletes működési tanácsokkal szolgál a gyermekek információhoz, képviselőhöz és részvételhez való jogát illetően, kötelez továbbá a gyermek magánéletének és biztonságának védelmére, a fiatalkorúak igazságszolgáltatásának multidiszciplináris megközelítésére, és a gyermeki jogokhoz kapcsolódó igazságszolgáltatás adminisztrációjában dolgozó valamennyi szakember képzésére. Az iránymutatás olyan igazságszolgáltatási rendszerek kialakítását sürgeti, amelyek a jelenleginél hozzáférhetőbbek a gyermekek bizonyos csoportjai, így a lánygyermekek, a fogyatékossgal élő gyermekek és az etnikai kisebbségi háttérrel rendelkező gyermekek számára, akik további alkalmazkodást igényelnek ahhoz, hogy másokkal egyenlő alapon jussanak igazsághoz.

A mentális fogyatékossgal élő gyermekek alkalmasint nem tudják verbálisan kifejezni magukat, ami azt jelenti, hogy nem képesek oly módon kommunikálni az emberekkel, hogy azok könnyedén megértsék őket. A mentális fogyatékossgal élő gyermekek számára nem mindig hozzáférhető a más gyermekek számára érthető információ, és az igazságszolgáltatásban dolgozók számára szokatlan módon viselkedhetnek. Akadályok ott merülhetnek fel, ahol az e jellemzőkhöz való alkalmazkodáshoz szükséges igazodás és támogatás nem biztosított.

A mentális fogyatékossgal élő gyermekek nagyobb valószínűséggel válnak az emberi jogi jogsértések bizonyos típusainak áldozatává, mint fogyatékossgal nélkül élő társaik. Így például nagyobb mértékben ki vannak téve a hosszan tartó intézményi elhelyezésnek, az oktatási szegregációnak, a kizsákmányolásnak, az intézményeken belüli erőszaknak és bántalmazásnak és a közösségi élethez szükséges támogatások megtagadásának.

Egy 2012-ben végzett, az egész világot felölelő elemzés kimutatta, hogy a fogyatékossgal élő gyermekek a fogyatékossgal nélkül élő társaiknál háromszor-négyszer nagyobb valószínűséggel válnak erőszak áldozatává.²² A Gyermekjogi Bizottság szerint számos különböző tényező növeli a fogyatékossgal élő gyermekek bántalmazással szembeni sérülékenységét, így az evéshez, öltözködéshez, mosakodáshoz szükséges segítség, vagy az intézményi gondoskodásból és a kommunikációbeli különbségekből fakadó elhanyagolás.²³

Az alábbi négy indikátor megmutatja, hogyan szüntethetik meg a kormányok a mentális fogyatékossgal élő gyermekek igazságszolgáltatáshoz való hozzáférést hátráltató akadályokat, legalább a nemzetközi emberi jogi szabályok ratifikálása, a nemzetközi szabályokat az egyes országokban működőképessé tevő szakpolitikák és programok bevezetése, az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférést növelő nemzeti tervek elfogadása, az intézményeken belüli emberi jogi monitorozást szolgáló nemzeti ellenőrző rendszer felállítása, továbbá a mindenki számára hozzáférhető panasztételi mechanizmusok kialakítása által.

I.1. indikátor: A kormány ratifikálta és meghonosította a gyermekek, illetve a fogyatékossgal élők jogairól szóló nemzetközi emberi jogi dokumentumokat

A Gyermekjogi egyezmény és a CRPD a két legfontosabb olyan nemzetközi szerződés, amely biztosítja a mentális fogyatékossgal élő gyermekek igazságszolgáltatáshoz való hozzáféréseinek jogát és más, ehhez kapcsolódó jogokat.

A nemzetközi szerződések ratifikálása azonban önmagában nem segíti azokat az embereket, akik a szerződések valódi kedvezményezettjei. A nemzetközi emberi jog csak akkor

jelent bármit is az egyes emberek számára, ha a kormányok és a parlamentek ténylegesen meghonosítják azt törvények, szakpolitikák és nemzeti szintű programok elfogadásával. Csak így érvényesíthetők a jogok és csak ekkor állnak rendelkezésre olyan mechanizmusok, amelyek révén, probléma esetén, lehetővé válik az igazságkeresés. A nemzetközi jog kötelező ereje megköveteli a kormányoktól, hogy a saját, hazai jogrendszerüket összhangba hozzák a nemzetközi jogi

21 United Nations Committee of the Rights of the Child, General Comment No. 5: General Measures for Implementation of the Convention on the Rights of the Child, 3 October 2003, CRC/GC/2003/5, online elérhető: [http://tb.ohchr.org/default.aspx?Symbol=CRC/GC/2003/5](http://tb.ohchr.org/default.aspx?Symbol=_CRC/GC/2003/5) (utolsó letöltés: 2015. március 27.) 24. bekezdés

22 Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának iránymutatása a gyermekbarát igazságszolgáltatásról, amelyet a Miniszteri Bizottság 2010. november 17-én, a miniszterek képviselőinek 1098. ülésén fogadott el. Elérhető: http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/childjustice/Source/GuidelinesChildFriendlyJustice_HU.pdf (utolsó letöltés: 2015. március 27.).

23 Lisa Jones et al.: Prevalence and risk of violence against children with disabilities: a systematic review and meta-analysis of observational studies. Lancet 379: 9826 (2012) 1621-1629. o. online elérhető: <http://press.thelancet.com/childrendisabilities.pdf> (utolsó letöltés: 2015. március 27.).

kötelezettségekkel. A Gyermekjogi egyezmény, illetve a CRPD 4. cikkében foglalt általános kötelezettségek kötelezik a részes államokat, hogy jogi és adminisztratív intézkedések megtétele (Gyermekjogi egyezmény és CRPD), illetve a diszkriminatív törvények, szabályozások, szokások és gyakorlatok módosítása vagy eltörlése által teljesítsék az egyezményekben foglalt kötelezettségeiket (CRPD).

A két egyezmény megvalósulását egy-egy nemzetközi szakértői bizottság ellenőrzi, amelyek ajánlásokat is tesznek a részes államoknak. Felismerve, hogy egyes társadalmi csoportok a hátrányos megkülönböztetés többszörös és interszekcionális formáinak vannak kitéve,²⁴ e testületek egyre nagyobb súlyt helyeznek arra, hogy a nemzetközi emberi jogokat közösen valósítsák meg a Részes államokban.

Így a Fogyatékos személyek jogainak Bizottsága felhívta a kormányokat, hogy „vizsgálják felül törvényeiket annak érdekében, hogy biztosítsák a fogyatékossgal élő gyermekek akaratának és preferenciáinak más gyermekekkel egyenlő alapon való tiszteletben tartását”.²⁵ A Gyermekjogi Bizottság arra szólította fel a kormányokat, hogy „vizsgálják felül a hazai törvényeket és a vonatkozó jogszabályokat annak érdekében, hogy biztosítsák, hogy az Egyezmény minden rendelkezése érvényesüljön minden gyermek esetében, beleértve a fogyatékossgal élő gyermekeket is, akiket szükség esetén külön meg kell említeni. A nemzeti törvényeknek és jogszabályoknak világos és egyértelmű normákat kell rögzíteniük a fogyatékossgal élő gyermekek védelmére és különös jogaik gyakorlására vonatkozóan.”²⁶ (Kiemelés tőlünk).

1.2. indikátor: A kormány olyan nemzeti szakpolitikákat fogad el, amelyek célként határozzák meg a mentális fogyatékossgal élő gyermekek igazságszolgáltatáshoz való hozzáféréseinek növelését.

A törvényhozáson túl a kormányoknak (szakpolitikák, stratégiák, keretprogramok vagy más eszközök formájában) olyan nemzeti terveket kell kidolgozniuk, amelyek megmutatják, hogyan érvényesülhetnek a fogyatékossgal élő gyermekek és felnőttek jogai. Fontos, hogy e tervek fő mozgatórugói az alábbi alapelvek legyenek:

- a hátrányos megkülönböztetéstől való mentesség (Gyermekjogi egyezmény 2. cikk; CRPD 3. cikk (b) pont és 5. cikk);
- a gyermek mindenek felett álló érdeke (Gyermekjogi egyezmény 3. cikk; CRPD 7. cikk (2) bekezdés);
- a gyermek formálódó képességeinek elismerése (Gyermekjogi egyezmény 5. cikk; CRPD 3. cikk (h) pont);
- a törvények által nyújtott egyenlő védelem és kedvezmények (CRPD 5. cikk);
- társadalmi részvétel és befogadás (Gyermekjogi egyezmény 12. cikk; CRPD 3. cikk (c) pont); továbbá
- hozzáférhetőség, egyetemes tervezés és ésszerű alkalmazkodás (CRPD 3. cikk (f) pont, 4. cikk (f) pont, 5. cikk (3) bekezdés és 9. cikk).

A Gyermekjogi Bizottság kimondta, hogy a részes államoknak „átfogó szakpolitikát kell kidolgozniuk, amelynek hatékony megvalósítását olyan akciótervben kell biztosítani, amelynek célja nemcsak a [Gyermekjogi] Egyezményben foglalt jogok teljes körű, hátrányos megkülönböztetéstől mentes érvényesítése, hanem annak biztosítása is, hogy a fogyatékossgal élő gyermek és szülei vagy más a gondozásáért felelős személy, az Egyezményben rögzített jogosultságának megfelelően, különös gondozásban és támogatásban részesüljön”.²⁷ A Fogyatékos személyek jogainak Bizottsága hasonlóképpen kiköti, hogy „a részes államoknak cselekvési terveket és stratégiákat kell elfogadniuk annak érdekében, hogy azonosítsák a hozzáférhetőség útjában álló akadályokat; specifikus határidőkkel dolgozó időkereteket kell szabniuk, valamint humán és anyagi erőforrásokat kell biztosítaniuk az akadályok megszüntetéséhez. A cselekvési terveket, amint elfogadták őket, szigorúan végre kell hajtani.”²⁸

24 Id. pl. Office of the High Commissioner for Human Rights: *Minority Rights: International Standards and Guidance for Implementation*, HR/PUB/10/3 (New York and Geneva: United Nations, 2010) online elérhető: http://www.ohchr.org/Documents/Publications/MinorityRights_en.pdf (utolsó letöltés: 2015. március 27).

25 United Nations Committee on the Rights of Persons with Disabilities, General Comment No.1: Article 12. Equal recognition before the law, 11 April 2014, CRPD/C/GC.1, online elérhető: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD/C/GC/1 (utolsó letöltés: 2015. március 27.) 36. bekezdés.

26 United Nations Committee of the Rights of the Child, General Comment No. 9. 17. bekezdés.

27 United Nations Committee of the Rights of the Child, General Comment No. 9. 13. bekezdés.

28 United Nations Committee on the Rights of Persons with Disabilities, General Comment No. 2: Article 9. Accessibility, 11 April 2014, CRPD/C/GC/2, online elérhető: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD/C/GC/2 (utolsó letöltés: 2015. március 27.) 33. bekezdés.

I. 3. indikátor: Törvény független nemzeti testületet hoz létre a mentális fogyatékossgal élő gyermekek jogainak monitorozása, védelme és előmozdítása érdekében, beleértve az intézmények monitorozását is.

Az Egyesült Nemzetek különböző rendelkezésekben kötelezik az államokat, hogy független jogi monitorozó szervezeteket alapítsanak és finanszírozzanak. Minden országban a nemzeti emberi jogi intézmények feladata az emberi jogok előmozdítása és védelmezése. A nemzeti emberi jogi intézmények, a *Párizsi elvekként*²⁹ ismert, egyetemesen elfogadott dokumentum meghatározásában olyan a kormánytól független szervezetek, amelyek feladata a jogi és szakpolitikai reformok és az emberi jogi jogsértések azonosítása terén végzett tanácsadás és a számos területen végzett ellenőrzés. Ezek az intézmények kulcsszerepet játszanak a – fogyatékossgal élő gyermekek által az életkoruk és a fogyatékossguk miatt tapasztalt – többszörös és interszekcionális hátrányos megkülönböztetés megszüntetésében.

A CRPD 33. cikke megköveteli továbbá a kormányoktól, hogy olyan független nemzeti emberi jogi intézményeket alapítsanak vagy jelöljenek ki, amelyek elősegítik, védelmezik és ellenőrzik a CRPD megvalósítását. A CRPD 16. cikkének (3) bekezdése megköveteli a kormányoktól, hogy biztosítsák, hogy „a kizsákmányolás, az erőszak és a visszaélés valamennyi formájának megelőzése érdekében [...] a fogyatékossgal élő személyek számára kialakított intézményeket és programokat független hatóságok nyomon követik”.

Európa-szerte több mint egymillió gyermek lakik bentlakásos intézményben. Az intézményi elhelyezés problémája főként Közép- és Kelet-Európában a legsúlyosabb.³⁰ Számos bentlakásos intézmény el van zárva a nyilvánosság elől, és megfosztja a fogyatékossgal élő gyermekeket szabadságuktól, gyakran pedig jogaitól is. Mindezek okán ezeket az intézményeket az ENSZ Kínzás elleni egyezményének fakultatív jegyzőkönyve (OPCAT) által meghatározott, úgynevezett „fogvatartási helyek” között tartjuk számon. A Kínzás elleni egyezmény megköveteli, hogy a kormányok úgynevezett nemzeti megelőző mechanizmust (NPM) állítsanak fel, amelynek feladata mindazon helyek monitorozása, ahol embereket fogva tarthatnak.³¹

A nemzeti monitorozó testületek mellett számos olyan nemzetközi testület működik, amelyekkel a kormányoknak kötelezően együtt kell működniük. Ilyen az OPCAT által létrehozott Kínzás Megelőzési Albizottság, amely látogatást tehet azoknak az országoknak a fogvatartási helyein, amelyek ratifikálták az OPCAT-et. A Kínzás Megelőzési Albizottság felhatalmazással rendelkezik arra vonatkozóan, hogy a fogvatartási helyeken bárkivel személyesen találkozzon, és a dokumentáció egészébe betekintsen.³² A Kínzás Megelőzési Albizottság európai párja a Kínzás-megelőzési Bizottság, amelyet az Európa Tanács hozott létre azzal a céllal, hogy az Európa Tanács 47 tagállamában fogvatartási helyek látogatásával előzze meg a kínzás, embertelen és megalázó bánásmód különböző formáinak megvalósulását.³³

29 UN General Assembly, Resolution 48/34: Principles relating to the Status of National Institutions (The Paris Principles), 20 December 1993, A/RES/48/134.

30 Paulo Sergio Pinheiro: *World Report On Violence Against Children – Secretary General’s Study on Violence Against Children* (Geneva: OHCHR, UNICEF, WHO, 2006) 183. o.

31 A kínzásról és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmódról vagy büntetésről szóló egyezmény fakultatív jegyzőkönyve (OPCAT) 3. cikk.

32 OPCAT 14. cikk.

33 A kínzásról és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmódról vagy büntetésről szóló egyezmény (CAT) 17. cikk.

I.4. indikátor: A mentális fogyatékossgal élő gyermekeket ellátó valamennyi intézményben hatékony panaszmechanizmusok működnek.

A fogyatékossgal élő gyermekek intézményi elhelyezése széles körben elterjedt jelenség, amely növeli annak kockázatát, hogy a gyermekek elvesztik a méltóságukat vagy elesnek az oktatástól és a megfelelő fejlődés lehetőségétől.³⁴ Mindezeket túl az ilyen intézményekben az értelmi vagy pszichoszociális fogyatékossgal élő gyermekek nagyobb eséllyel válnak bántalmazás áldozatává.³⁵ Az intézményben élő gyermekek kisebb eséllyel vesznek részt inkluzív oktatásban, mint a közösségben élő társaik, nagyobb eséllyel szigetelődnek el a családjuktól és a barátaiktól, és az intézményben olyan sérelmek is érhetik őket, mint a kötelező gyógykezelés, a kémiai vagy fizikai korlátozás vagy az elkülönítés.³⁶

A fogyatékossgal élő gyermekeknek, mint minden gyermeknek, joguk van ahhoz, hogy családjukkal és közösségben éljenek (CRPD 19. cikk). A Gyermekek alternatív gondozásáról szóló ENSZ iránymutatás kimondja, hogy „A gondoskodásban élő gyermekek számára biztosítani kell ismert, hatékony, és pártatlan panasztételi, és problémamegoldási lehetőségei elérhetőségét és igénybevitelét, elhelyezésük körülményeivel, illetve a bánásmóddal kapcsolatban.”³⁷ Ahhoz, hogy a panasztételi eljárások érdemben működjenek, biztosítani kell, hogy a panaszok kivizsgálásának és megoldásának folyamata egyértelmű, a felelősségre vonhatóság, a jelentéstétel, az ellenőrzés pedig nyomon követhető legyen, emellett szorgalmazni kell a közös tanulást.³⁸

Megállapítások

Az I.1. és I.2. indikátorok – A nemzetközi jog és a nemzeti tervek A projektben részt vevő összes ország ratifikálta a Gyermekek jogi egyezményt. A CRPD-t csak Írország nem ratifikálta, annak ellenére, hogy ennek „azonnali megtételére” ígéretet tett.³⁹

Szlovénia kivételével mindegyik ország rendelkezik nemzeti fogyatékossgügyi szakpolitikai keretprogrammal.⁴⁰ A bolgár, a cseh és a román keretprogramok azonban 2014-ben lejártak és semmi sem lépett a helyükbe.⁴¹ Magyarország és az Egyesült Királyság kivételével mindegyik országban létezik gyermekügyi szakpolitikai keretrendszer. Romániában ez 2014-ben lejárt, a kormány azonban jelenleg egy új gyermekügyi szakpolitikai keret létrehozásán dolgozik.⁴²

A nemzeti gyermekügyi vagy fogyatékossgügyi szakpolitikai keretprogramokban a kutatók nem találtak kifejezett utalást a mentális fogyatékossgal élő gyermekekre, ami arra utal, hogy nemzeti szinten hiányzik az összefogás annak érdekében, hogy e gyermekek jogainak érvényesülése növekedjen.

A kutatás feltárta, hogy a nemzeti tervek nem eredményeztek szignifikáns csökkenést a mentális fogyatékossgal élő gyermekek bentlakásos intézmények révén megvalósuló szegregációjában.⁴³ Bulgáriában, Csehországban, Lettországban, Litvániában, Magyarországon és Romániában a kutatók a mentális fogyatékossgal élő gyermekek intézményi elhelyezése gyakorlatának mély társadalmi beágyazottságáról számoltak be. A szociális gondozóotthonokban való elhelyezés ezekben az országokban

34 Karen Hughes et al.: Prevalence and risk of violence against adults with disabilities: a systematic review and meta-analysis of observational studies. *Lancet* 379: 9826 (2012) 1621 – 1629. o.

35 Id. pl. European Committee of Social Rights, Decision on the Merits: Mental Disability Advocacy Center (MDAC) v. Bulgaria, Complaint No. 41/2007. decision 3 June 2008.

36 Professor Hilary Brown: Safeguarding adults and children with disabilities against abuse (Strasbourg: Council of Europe, 2003)

37 Az ENSZ Közgyűlésének 64/142. Határozata: Alternatív Gondoskodás a Gyermekekről – Útmutató. 2010. Február 24. A/RES/64/142, online elérhető: <http://www.sos.hu/getmedia/e0316a6d-a988-4f3d-b192-e133e3896044/alternativ-gondoskodas-utmutato-final.pdf> (utolsó letöltés: 2015. március 27.) 99. bekezdés.

38 Department of Health, Social Services and Public Safety, UK: Complaints in Health and Social Care, Standards & Guidelines for Resolution & Learning. (London: HMSO, 2009) bevezetés és 1.6.

39 Statement of Minister of State at the Department of Justice and Equality in the Dáil Éireann, 27 February 2014, online elérhető: [http://oireachtasdebates.oireachtas.ie/debates%20authoring/debateswebpack.nsf/\(indexlookupdail\)/20140227~H?opendocument#H00700](http://oireachtasdebates.oireachtas.ie/debates%20authoring/debateswebpack.nsf/(indexlookupdail)/20140227~H?opendocument#H00700) (utolsó letöltés: 2015. március 27.). 40 Lásd: Academic Network of Disability: DOTCOM: the Disability Online Tool of the Commission. table B5. 'National disability strategy and action plan', online elérhető: http://www.disability-europe.net/dotcom?term%5B%5D=194&term%5B%5D=196&term%5B%5D=203&term%5B%5D=205&term%5B%5D=207&term%5B%5D=208&term%5B%5D=215&term%5B%5D=217&term%5B%5D=218&term%5B%5D=220&term%5B%5D=231&view_type=matrix (utolsó letöltés: 2015. március 27.).

40 Lásd: Academic Network of Disability: DOTCOM: the Disability Online Tool of the Commission. table B5. 'National disability strategy and action plan', online elérhető: http://www.disability-europe.net/dotcom?term%5B%5D=194&term%5B%5D=196&term%5B%5D=203&term%5B%5D=205&term%5B%5D=207&term%5B%5D=208&term%5B%5D=215&term%5B%5D=217&term%5B%5D=218&term%5B%5D=220&term%5B%5D=231&view_type=matrix (utolsó letöltés: 2015. március 27.).

41 Uo.

42 European Union Agency for Fundamental Rights: Mapping child protection systems in the EU: National policy framework (action plan or strategy). online elérhető: <http://fra.europa.eu/en/publications-and-resources/data-and-maps/comparative-data/child-protection/national-policy/> (utolsó letöltés: 2015. március 27.)

43 Id. még UNICEF Division of Data Research and Policy: *Hidden in Plain Sight: A statistical analysis of violence against children* (New York: UNICEF, 2014) online elérhető: http://files.unicef.org/publications/files/Hidden_in_plain_sight_statistical_analysis_EN_3_Sept_2014.pdf (utolsó letöltés: 2015. március 27.) 58. o.

jellemzően elsőként szerepelt a szülők számára javasolt általános megoldások között, ahelyett, hogy pusztán átmenetként merült volna fel a gyermek egészségét vagy jólétét veszélyeztető helyzetekben.

A fogyatékossgal élő gyermekek jogaira fordított figyelem hiányát tovább súlyosbítja az a tény, hogy számos ország nem ratifikálta a Gyermejjogi egyezményhez fűzött harmadik fakultatív jegyzőkönyvben⁴⁴ és a CRPD-hez fűzött fakultatív jegyzőkönyvben⁴⁵ meghatározott nemzetközi panaszmechanizmusokat. Az előbbi csupán Spanyolország és Írország ratifikálta; (Románia és Szlovénia csak aláírta, de nem ratifikálta).⁴⁶ Az utóbbit a tíz ország közül hat ratifikálta; a négy ország, ahol ez még várat magára: Bulgária, Csehország, Írország és Románia.⁴⁷

1.3. indikátor – Monitorozás

Az emberi jogi monitorozás sztenderdjei és formái terén a kutatók szignifikáns eltéréseket tártak fel a projektben részt vevő országok között, és megállapították, hogy nem állnak rendelkezésre közös megközelítések és módszertanok. Égető problémának bizonyult a nemzeti emberi jogi intézmények, a független monitorozó testületek és más, esélyegyenlőségi testületek feladatainak koordinálása is. A kutatók nem találtak olyan nemzeti hatóságokat, amelyeknek kifejezett feladata lett volna a mentális fogyatékossgal élő gyermekek jogainak védelme és előmozdítása.

Romániában és Litvániában nincs olyan független állami hatóság, amely az intézményekben élő gyermekek jogait monitorozná.

Csehországban csak az intézményben élő mentális fogyatékossgal élő gyermekek jogait és jólétét monitorozzák. Itt a mentális fogyatékossgal élő gyermekek kétféleképpen kerülhetnek intézménybe: bírósági eljárást követően⁴⁸ vagy a szülők és az intézmény által kötött elhelyezési megállapodás révén.⁴⁹ A cseh Szociális és Jogvédelmi Hatóság álláspontja szerint azok a gyermekek, akiket a szüleik helyeztek el intézményben, kívül esnek a monitorozás hatókörén.⁵⁰ Azokat

a gyermekeket azonban, akiknek az intézményi elhelyezését a bíróság rendelte el, háromhavonta meglátogatják.⁵¹

Magyarországon mintegy húsz gyermejjogi képviselőre hárul a védelemben vett (intézményekben, nevelőszülőknél vagy gyermekotthonokban élő) közel 22.000 gyermek jogainak monitorozása.⁵² A gyermejjogi képviselők alacsony számát az UNICEF és más civil szervezetek,⁵³ illetve az ombudsman⁵⁴ is kritizálta.

A lett Gyermejjogi Felügyelőségnek egyszerre feladata az intézményekben, a közösségi létesítményekben és más hasonló helyen élő gyermekek jogainak monitorozása.⁵⁵ A Főfelügyelőség számos olyan mentális fogyatékossgal élő gyermekek ellen elkövetett bántalmazási ügyet vizsgál, amelyek az elkövetők büntetőjogi felelősségre vonásával végződtek. 2012-ben például hét gyermekotthon monitorozását végezték el,⁵⁶ amelynek során 11 gyermek esetében állapítottak meg kegyetlen vagy embertelen bánásmóddal kapcsolatos jogsérelmet: négy gyermek társaik általi érzelmi bántalmazást, három gyermek fizikai erőszakot, négy gyermek pedig szexuális erőszakot szenvedett.⁵⁷ További 29 esetben megállapították, hogy az intézmény vezetői és dolgozói nem biztosították a gyermek számára a megfelelő egészségügyi ellátást.⁵⁸

A gyermeki jogok védelmének előmozdítása érdekében a 2013. és 2014. évben Lettország bevezette a Kockázatfelmérés és ajánlások az intézményben élő mentális fogyatékossgal élő gyermekek ellen elkövetett szexuális erőszak megelőzésére című, kormányzati támogatással működtetett programot, amelyet a 40 intézmény közül 5 intézményben valósítottak meg.⁵⁹ Az olyan intézményekben, ahol verbális kommunikációra nem képes, súlyos fogyatékossgal élő gyermekek laknak, más módszerekkel monitorozzák a gyermekek jogainak védelmét. A felügyelők minden intézményben 48 órát töltenek annak érdekében, hogy felmérjék az ott élő gyermekek jólétét és jogaik érvényesülését. A szexuális erőszak kockázatát felmérni hivatott, célzott program azonban ritka kivétel, és nem minden intézmény vezette be.

44 A Gyermekek jogairól szóló egyezmény Fakultatív Jegyzőkönyve a panasztételi (kommunikációs) eljárásról, hatálybalépés időpontja: 2014. április 14.

45 Fakultatív Jegyzőkönyv a Fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló egyezményhez, hatálybalépés időpontja 2008. május 3.

46 United Nations Treaty Collection, Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on a communications procedure, status of ratifications, Chapter IV.11.d., online elérhető: https://treaties.un.org/pages/viewdetails.aspx?src=treaty&mtdsg_no=iv-11-d&chapter=4&lang=en (utolsó letöltés: 2015. március 27.).

47 United Nations Treaty Collection, Optional Protocol to the Convention on the Rights of Persons with Disabilities, status of ratifications, Chapter IV.15.a., online elérhető: https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=iv-15-a&chapter=4&lang=en (utolsó letöltés: 2015. március 27.).

48 Polgári törvénykönyv, no. 89/2012 Coll. 971. bekezdés

49 A gyermekek szociális és jogi védelméről szóló törvény, Act no. 359/1999. Coll. 42. §; és a Szociális ellátásokról szóló törvény, Act no. 108/2006 Coll. 91. §

50 A gyermekek szociális és jogi védelméről szóló törvény, Act No. 359/1999 Coll., 29. § (2) bekezdés (a) pont, amely megállapítja, hogy az intézményben nevelt gyermekek látogatása csak akkor kötelező, ha a gyermeket bírósági határozat vagy gyermekvédelmi intézkedés nyomán helyezték el az intézményben. 2014-ben egy mentális fogyatékossgal élő gyermekek részvételi jogairól szóló QUIP által szervezett szemináriumon azt jelezték, hogy a Szociális és Jogvédelmi Hatóság csak az így elhelyezett gyermekeket látogatja. Ld. bővebben: <http://www.kvalitavpraxi.cz/res/data/026/002973.pdf> (utolsó letöltés: 2015. március 27.).

51 A gyermekek szociális és jogi védelméről szóló törvény, Act No. 359/1999 Coll. 29. § (2) bekezdés

52 A gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény 11/A. §

53 *Civil (alternatív) jelentés az ENSZ Gyermejjogi Egyezmény magyarországi végrehajtásáról 2006 - 2012* (Budapest: Család, Gyermekek, Ifjúság Egyesület, 2012), online elérhető: http://www.csagyi.hu/images/stories/kutatas/civiljelentés/civil_magyar.pdf (utolsó letöltés: 2015. március 27.).

54 Az Alapvető Jogok Biztosának jelentése az A/B-5863/2012. számú ügyben.

55 Minisztertanácsi rendelet No. 898, 2005. November 29. Az állami gyermekvédelmi felügyelőség szabályzata 3. és 5. cikk

56 *Jelentés: Report: The State Inspectorate for Protection of Children's Rights Public Report 2012* [”Pārskats: Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas 2012. gada publiskais pārskats”] lettül online elérhető: http://www.bti.gov.lv/lat/zinas_par_iesadi/parskati_un_atskates/?doc=3317&page (utolsó letöltés: 2015. március 27.), 1.

57 A gyermekek jogainak védelméről szóló törvény 9. cikk (2) bekezdés kimondja: „a gyermekkel nem lehet kegyetlenül bánni, kínozni vagy vele szemben testi fenyegetést alkalmazni, méltósága és becsülete nem sérthető meg.”

58 In accordance with the Protection of the Rights of the Child Law, Article 72, Part 1.

59 Litvánul online elérhető: http://www.lm.gov.lv/upload/berns_gimene/vp_2013.pdf (utolsó letöltés: 2015. március 27.).

Romániában nincs olyan hivatalos független testület, amelynek feladata a mentális fogyatékossgal élő gyermekek által lakott intézmények monitorozása lenne. A romániai Jogi Erőforrások Központjának (Centrul de Resurse Juridice) pedig csak hosszas pereskedést követően sikerült bejutnia a fogyatékossgal élőket ellátó intézményekbe. A szervezet éves jelentésekben teszi közzé monitorozási tevékenysége eredményeit, ajánlásait azonban a román kormány teljes mértékben figyelmen kívül hagyja.

I.4. indikátor – Panaszmechanizmusok

A kutatók megállapították, hogy a panasztételi mechanizmusok – ha léteznek egyáltalán – gyakran nem hozzáférhetőek a mentális fogyatékossgal élő gyermekek számára. Még ahol léteznek is ilyen mechanizmusok, a gyermekek ott sem kapnak róluk megfelelő, számukra is érthető tájékoztatást. Mindemellett nem állnak rendelkezésre olyan kellően lebontott adatok, amelyek megmutatnák, hogyan működik a mentális fogyatékossgal élő gyermekek emberi jogokkal kapcsolatos panaszainak felvétele.

Egy csehországi szociális gondozóotthon mentális fogyatékossgal élő gyermekkorú lakói arról számoltak be a kutatóknak, hogy nem tudják, kihez forduljanak, ha elégedetlenek valamivel vagy ha bántották őket. A kutató azon kérdésre, hogy mit tennének, ha ilyesmi történe, azt válaszolták, hogy elbújának vagy megszöknének.⁶⁰

A kutatók beszámolója szerint az olyan bűncselekményekkel kapcsolatos panaszokat, amelyek áldozatai mentális fogyatékossgal élő gyermekek, a bolgár, a lett és a magyar rendőrség nem vizsgálja ki megfelelően. Jól szemlélteti ezt egy

lett szülő példája, aki azért került kapcsolatba a rendőrséggel, mert az a súlyos mentális fogyatékossgal élő és verbális kommunikációra nem képes gyermekét ért bántalmazás ügyében nyomozott. A fiú olyan sérüléseket mutatott, amelyekből az orvos arra következtetett, hogy szexuálisan bántalmazták. Ahányszor a gyermek az iskolai nővérrel találkozott, ideges lett. Az anya jelezte a rendőrségnél, hogy meg kellene vizsgálni, nem az iskolai nővér bántalmazta-e a fiát. A rendőrség vizsgálatot indított, amelyet később elvetett, azzal az indokkal, hogy mivel a gyermek nem képes elmondani, mi történt, nincs mód arra, hogy megfelelően kivizsgálják az ügyet. Az anya így foglalta össze tapasztalatait: „A gyermekem teljes mértékben védtelen.”⁶¹

Bulgáriában, Lettországbn és Romániában, amikor egy gyermek bekerül az intézménybe, ott kijelölnek számára egy dolgozót, aki felelős lesz a gyermek jólétéért. Megtörténhet azonban, hogy ugyanezt a személyt jelölik ki a gyermek gyámjává is. Bulgáriában⁶², Lettországbn⁶³ és Romániában⁶⁴ a törvényes képviselő funkcióját az intézmény igazgatója vagy más ott dolgozók is betölthetik, ami egyértelmű érdekellentétet teremt, és megfosztja a gyermeket a független panasztételi mechanizmusoktól.

Hasonló volt a helyzet Magyarországon, ahol azonban egy nemrég elfogadott törvénymódosítás már független gyermekvédelmi gyám állam általi kijelölését írja elő, és ez a személy nem lehet annak az intézménynek a vezetője vagy más dolgozója, amelyben a gyermeket elhelyezték.⁶⁵

Ajánlások

- A.** Írországnak haladéktalanul ratifikálnia kell a CRPD-t.
- B.** Bulgáriának, Csehországnak, Lettországnak, Litvániának, Magyarországnak, Romániának és Szlovéniának és az Egyesült Királyságnak ratifikálnia kell a Gyermejjogi egyezményhez fűzött harmadik, a panasztételi eljárásról szóló fakultatív jegyzőkönyvet.
- C.** Bulgáriának, Csehországnak, Írországnak és Romániának ratifikálnia kell a CRPD-hez fűzött fakultatív jegyzőkönyvet.
- D.** Bulgáriának, Csehországnak és Romániának frissíteniük kell nemzeti fogyatékossgügyi szakpolitikájukat és cselekvési tervüket. Az összes ország kormányának felül kell vizsgálnia nemzeti fogyatékossgügyi szakpolitikáját és cselekvési tervét, és különös figyelmet kell szentelnie a mentális fogyatékossgal élő gyermekek igazságszolgáltatáshoz való hozzáférést hátráltató akadályok leküzdésének.

60 Interjú egy bentlakásos intézményben élő gyermekkel, Hradec Králové régió, Csehország, 2014. március 11.

61 A fókuszcsoporthoz tartozó egyik mentális fogyatékossgal élő gyermeket nevelő szülő beszámolója, Riga, Lettország, 2014. február 27.

62 Családjogi törvény (2009) 173. cikk (1) bekezdés

63 Az árvák törvényszékéről szóló törvény (2011) 35. § A gyermek elhelyezése hosszú távú szociális ellátás és szociális rehabilitációt nyújtó intézményben

64 272/2004. Törvény a gyermek jogairól 66. cikk (3) bekezdés és 68. cikk (5) bekezdés. Ld. még: Center for Legal Resources: *Summary Report. Monitoring Visits. October 2013-March 2014.* (Bucharest: CLR, 2014) online elérhető: <http://www.crlj.ro/userfiles/editor/files/summary-report%20-%20eng.pdf> (utolsó letöltés: 2015. március 27.) 6. o.

65 A gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény 75. § c) pont

- E.** Az Egyesült Királyságnak, Magyarországnak és Romániának azonnali lépéseket kell tenniük annak érdekében, hogy kidolgozzanak egy nemzeti gyermekjogi szakpolitikát és cselekvési tervet. Valamennyi kormánynak frissítenie kell a nemzeti gyermekjogi keretprogramokat annak érdekében, hogy a mentális fogyatékossgal élő gyermekek jogai, különösképpen az igazságszolgáltatáshoz való joguk, a figyelem középpontjába kerüljenek.
- F.** Mindegyik kormánynak felül kell vizsgálnia a gyermekekre vonatkozó nemzeti intézménykitagolási szakpolitikáját, és politikai ígéretet kell tennie arra, hogy minden egyes gyermeket közösségi alapú létesítménybe helyez át. Az intézménykitagolási programoknak olyan átfogó és hozzáférhető közösségi alapú szolgáltatásokat kell nyújtaniuk, amelyek biztosítják a mentális fogyatékossgal élő gyermekek független közösségi életét és az közösségi élethez való jog bíróság előtti érvényesíthetőségét.
- G.** Mindegyik kormánynak elemeznie kell a hazai törvényeket, a szakpolitikákat és az igazságszolgáltatási rendszert annak érdekében, hogy a mentális fogyatékossgal élő gyermekek igazságszolgáltatáshoz való hozzáférését hátráltató akadályokat azonosítsa, az azonosított akadályokat pedig – ahol szükséges – törvényhozási és szakpolitikai módosításokkal megszüntesse.
- H.** A közös európai álláspont kidolgozásának érdekében az Európai Uniónak – együttműködve az Európa Tanáccsal – kutatási megbízásokat kell adnia és technikai támogatást kell nyújtania a kormányoknak ahhoz, hogy azok nemzeti jogi és szakpolitikai kereteiket módosítsák.
- I.** Valamennyi ország kormányának:
- a.** fel kell mérnie a releváns emberi jogi monitorozó testületek (így a nemzeti emberi jogi intézmények, a nemzeti megelőző mechanizmusok és a független monitorozó mechanizmusok) feladatait annak érdekében, hogy biztosítsa, hogy e testületek közösen dolgoznak az egyes gyermeki jogok előmozdításán, védelmén és érvényesítésén;
 - b.** független ellenőrző szervezetet kell támogatnia és megbíznia az intézményekben elhelyezett vagy közszolgáltatásokat igénybe vevő mentális fogyatékossgal élő gyermekek rendszeres látogatásával, amely látogatások célja e gyermekek emberi jogainak monitorozása, beleértve az oktatáshoz és a rossz bánásmódtól való mentességhez való jogot is;
 - c.** biztosítania kell, hogy valamennyi intézményben élő gyermek számára az intézménytől és a kormánytól független törvényes képviselőt jelölnek ki. A gyermek képviselőjének biztosítania kell, hogy a gyermek megfelelő segítséget kapjon, ha panaszt kíván tenni, és azon kell dolgoznia, hogy előmozdítsa a gyermek jogait és mindenek felett álló érdekét, és megkönnyítse a jogi képviselőhöz való hozzáférést. A gyermek képviselőjének legfontosabb feladata, hogy egyénre szabott támogatással segítse a gyermek intézményből való kikerülését és a közösségbe való beépülését;
 - d.** biztosítania kell, hogy minden intézményben élő gyermeket tájékoztatnak panasztételi jogáról és arról, hogyan tehet panaszt, és ki segíthet neki ebben;
 - e.** biztosítania kell, hogy minden intézménybeli panasztételi eljárás hozzáférhető legyen a mentális fogyatékossgal élő gyermekek számára is;
 - f.** biztosítania kell, hogy minden panasztételi eljárást olyan kivizsgálási folyamat kövessen, amely független, átlátható, tiszteltteljes, és megfelelő vizsgálatot és jogorvoslatot eredményez; valamint
 - g.** biztosítania kell, hogy a gyermek gondozásáért és jólétéért felelő személyek megvédik a panaszos gyermeket a megtorló cselekedetektől.
- J.** Valamennyi ország kormányának biztosítania kell, hogy minden olyan szakembernek, aki kapcsolatba kerül mentális fogyatékossgal élő gyermekekkel, törvényi kötelessége legyen gondoskodnia a gyermek mindenek felett álló érdekéről, beleértve a gyermek által elszenvedett bármely jogsérelem jelentésének kötelezettségét a megfelelő hatóságok felé. A jogsérelmek azonnali jelentése elmulasztásának fegyelmi büntetést kell maga után vonnia. Mindemellert biztosítani kell a belső jelentéstevők vagy közérdekű bejelentők védelmét is.

II. Klaszter: Részvétel a bírósági eljárásokban – folyamatindikátorok

A mentális fogyatékossgal élő gyermekek, ahogy minden gyermek, többféle minőségben kerülhetnek kapcsolatba az igazságszolgáltatással. Az eljárásokban lehetnek sértettek, vádlottak, gyanúsítottak, illetve a polgári és közigazgatási eljárásokban felek vagy más perbeli személyek, valamint ügyfelek.

A polgári eljárások során hozott döntések nagy hatással lehetnek a gyermekek életére, így például meghatározhatják, hogy a gyermek hol és kivel éljen. A mentális fogyatékossgal élő gyermekek ezért számos ponton bekapcsolódhatnak ezekbe az eljárásokba, így például a szülei válását követő döntéshozatali folyamatba, amelynek során meghatározzák, hogy melyik szülő gyakorolja a gyermek feletti felügyeleti jogot, vagy az elhelyezésükről szóló döntéshozatali folyamatba, amelyre akkor van szükség, ha a szülők nem képesek felnevelni őket.

A mentális fogyatékossgal élő gyermekek találkozhatnak közigazgatási eljárásokkal is, ha például oktatásukkal – a tanulásban nyújtott segítséggel és az iskolán belüli segítségnyújtással, illetve a többségi vagy (a gyermek befogadó oktatáshoz való jogának dacára lehetőségként felmerülő) szegregált iskolai környezetben való tanulással – kapcsolatos kérdésekben születnek döntések.⁶⁶

Minden gyermekre igaz, hogy a bírósági eljárásokban való részvétel során akadályokkal szembesül, a mentális fogyatékossgal élő gyermekeket azonban egyes akadályok sokkal jobban hátráltatják. Ilyenek a különböző rendszerek egymáshoz kapcsolódásának módjából és a mentális fogyatékossgal élő gyermeket a rendszeren átsegítő támogató személyéből adódó strukturális akadályok; a jogrendszerek összetettségéből és a bírósági eljárások formális merevségéből adódó eljárásbeli akadályok; valamint az attitűdbeli akadályok, amelyek az igazságszolgáltatásban dolgozók mentális fogyatékossgal élő gyermekek képességeit illető negatív feltevéseiből erednek.⁶⁷

Ezeknek az akadályoknak a felszámolásához általános intézkedésekre van szükség. Így többek között hozzáférhetőségi sztfenderdeket kell kidolgozni és megvalósítani, valamint egyetemesen kell tervezni,⁶⁸ illetve rugalmasan és érzékenyen kell megközelíteni a gyermek egyéni segítség iránti szükségleteit és kommunikációs igényeit.⁶⁹

A két fő elérendő cél a társadalmi befogadás és a részvétel. Az igazságszolgáltatás pusztán jóléti alapú megközelítése – amelynek nyomán ugyan jó szándékú döntéseket hoznak a gyermek nevében, ámde anélkül, hogy a gyermek kívánságára vagy érzéseire hagyatkoznának – nem elegendő. A Gyermekjogi egyezmény 12. cikke kötelezi a részes államokat, hogy olyan rendszert hozzanak létre, amelyben a gyermek véleményét meghallgatják és figyelembe veszik:

„... lehetőséget kell adni a gyermeknek arra, hogy bármely olyan bírói vagy közigazgatási eljárásban, amelyben érdekelt, közvetlenül vagy képviselője, illetőleg arra alkalmas szerv útján, a hazai jogszabályokban foglalt eljárási szabályoknak megfelelően meghallgassák.”

Az Európai Unió felszólította a tagállamokat, hogy tegyenek lépéseket annak érdekében, hogy a gyermekeket „ténylegesen meghallgassák” minden őket érintő kérdésben, és hogy a sérülékeny helyzetben lévő gyermekekre „különleges figyelmet fordítsanak”.⁷⁰ A Gyermekjogi Bizottság szintén kitért rá, hogy a gyermekeket „a lehető legnagyobb mértékben” segíteni kell abban, hogy „autonóm véleményt alakítsanak ki” (kiemelés tőlünk).⁷¹ A CRPD ugyancsak megköveteli, hogy a kormányok „életkoruknak és fejlettségüknek megfelelően” biztosítsák a fogyatékossgal élő gyermekek számára, hogy más gyermekekkel egyenlő alapon hozzáférjenek az igazságszolgáltatáshoz és érvényesíteni tudják ezen keresztül jogaikat.⁷²

Általános kötelezettségek

A Fogyatékos Személyek Jogainak Bizottsága több ízben felhívta a kormányok figyelmét arra, hogy fontos elfogadniuk egy olyan „megfelelő jogi keretet”, amelynek révén a fogyatékossgal élő személyek hozzáférhetnek a „nyilvánosan elérhető szolgáltatásokhoz”.⁷³ A bírósági rendszerek tekintetében a megfelelés azt jelenti, hogy a kormányoknak „vagy közvetlenül biztosítaniuk kell ezt a jogot, vagy el kell fogadniuk, esetleg felül kell vizsgálniuk olyan törvényeket, amelyek révén a gyermek teljeskörűen érvényesítheti ezt a jogát”. A Fogyatékos Személyek Jogainak Bizottsága azt tanácsolja a kormányoknak, hogy „vizsgálják meg a törvényeiket annak érdekében, hogy a fogyatékossgal

66 CRPD 24. cikk.

67 Claire Edwards, Gillian Harold és Shane Kilcommins: *Access to Justice for People with Disabilities as Victims of Crime in Ireland* (University College Cork, School of Applied Social Studies and Centre for Criminal Justice and Human Rights, Faculty of Law, February 2012) online elérhető: http://nda.ie/ndasites/files/NDA_Access_to_Justice.pdf (utolsó letöltés: 2015. március 27.) 140. o.

68 United Nations Committee on the Rights of Persons with Disabilities, General Comment No. 2, 14-

69 CRPD 5. cikk (3) bekezdés

70 European Council: *The Stockholm Programme – An Open and Secure Europe Serving and Protecting Citizens*, 4 May 2010, C 115/2, online elérhető: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:115:0001:0038:en:PDF> (utolsó letöltés: 2015. március 27.), 2.3.2. bekezdés

71 United Nations Committee of the Rights of the Child, General Comment No. 12, 20. pont (kiemelés tőlünk)

72 CRPD 7. cikk (3) bekezdés

73 United Nations Committee on the Rights of Persons with Disabilities, General Comment No. 2, 27-28. pont

élő gyermekek akarata és preferenciái a más gyermekekével egyenlő tiszteletet élvezzenek”.⁷⁴

A kormányoknak, ezen túl, meg kell szüntetniük azokat az akadályokat, amelyek hátrányosan megkülönböztetik a fogyatékossgal élő gyermekeket.⁷⁵ Módosítaniuk kell a nemzeti jogrendszerek eljárási szabályait és bizonyíték szolgáltatására vonatkozó szabályait, mert ezek nem tulajdonítanak kellő jelentőséget az értelmi vagy kognitív fogyatékossgal élő gyermekek tanúvallomásának; valamint segíteniük kell a gyermeket a saját akaratának és preferenciáinak kifejezésében.⁷⁶

A Gyermekjogi Bizottság javaslata szerint minden olyan bírósági eljárásnak, amelyben gyermekek részvétele is elvárt, átláthatónak, informatívnak, önkéntesnek, tiszteletteljesnek, relevánsnak, gyermekbarátnak, képzés által támogatottnak, biztonságosnak, kockázatmentesnek és elszámoltathatónak kell lennie.⁷⁷ A Bizottság külön kiemeli, hogy a bírósági meghallgatás „megterhelő eljárás, amely akár traumatizáló hatással is lehet a gyermekekre”.⁷⁸

E nemzetközi és Európai sztenderdeknek való megfelelés biztosítása során számos általános hozzáférhetőségi intézkedés hozzájárulhat ahhoz, hogy a mentális fogyatékossgal élő gyermekek közvetlenebb módon részt vehessenek a jogi eljárásokban. Ezek közé tartozik

- a bíróságok és a bírósági szabályok hozzáférhetőségének vizsgálata és nemzeti hozzáférhetőségi terv alkalmazása;
- a nyilvánosság hozzáférhető formában (így könnyen érthető és képi formában) történő tájékoztatása az igazságszolgáltatás rendszeréről és folyamatairól;
- modern infokommunikációs technológiák és segédeszközök alkalmazása;
- a bírósági eljárások fogyatékossgal élő személyek igényeihez való alkalmazkodását biztosító kötelező intézkedések bevezetése;
- általános és célzott figyelemfelkeltő kampányok lebonyolítása a tudatosság növelése érdekében.

A ENSZ Emberi Jogi Főbiztosa rámutatott, hogy lehetővé kell tenni a gyermekek „hatékony és érdemi” részvételét a jogi eljárásokban, beleértve a gyermek hátrányos megkülönböztetéstől mentes, közvetlen meghallgatását.⁷⁹ Ugyanakkor a mindenképp felett álló érdek elvének mindig kiemelkedő fontosságot kell tulajdonítani a mentális fogyatékossgal élő gyermekeket érintő jogi eljárásokban.⁸⁰

Az egyéni igényekhez való alkalmazkodás

Az általános hozzáférhetőségi intézkedések szükségesek, de nem elégségesek ahhoz, hogy a mentális fogyatékossgal élő gyermekek részt vehessenek a jogi eljárásokban. A CRPD 13. cikkének (1) bekezdése megköveteli, hogy a részes államok „a fogyatékossgal élő személyek számára másokkal azonos alapon biztosít[s]ák az igazságszolgáltatáshoz való hatékony hozzáférést, beleértve az eljárás során az életkornak megfelelő alkalmazkodás biztosítását annak érdekében, hogy megkönnyítsék tényleges részvételüket mind közvetlen, mind közvetett formában, csakúgy, mint tanúként, minden jogi eljárásban, beleértve a nyomozati szakot és más előkészítő szakaszokat” (kiemelés tőlünk). Ebből következik, hogy a jogi eljárásoknak el kell érniük egy bizonyos rugalmassági szintet ahhoz, hogy egyszerre meg tudjanak felelni az egyes gyermekek igényeinek és az egyénre szabott segítségnyújtásra vonatkozó rendelkezésnek.

A segítségnyújtás elérhető formái között szerepelnie kell a jelnyelvnek, az augmentatív és alternatív kommunikációnak (beleértve a mentális fogyatékossgal élő gyermekekkel való kommunikációra kiképzett tolmácsokat), valamint minden egyéb, a mentális fogyatékossgal élő gyermek által választott kommunikációs formának, eszköznek és módozatnak.⁸¹ Mihelyt a gyermek kapcsolatba kerül az igazságszolgáltatási rendszerrel, „egyéni felmérést” kell lefolytatni. Ez „biztosítja, hogy a gyermekek maguk is szerepet vállalhassanak a döntéshozatali eljárásban, és ahol szükséges, ésszerű alkalmazkodásra és segítségnyújtásra vonatkozó rendelkezés révén teljes körűen részt vegyenek a mindenképp felett álló érdekük értékelésében.”⁸²

A Gyermekbarát igazságszolgáltatásról szóló iránymutatás kitér a felmérésben és a segítségnyújtásban kulcsszerepet játszó multidiszciplináris megközelítésre is, amely minden gyermeket a maga egyéniségének és igényeinek megfelelő támogatással segít hozzá az igazságszolgáltatáshoz:

„A gyermekeket érintő vagy a részvételükkel folyó eljárások vagy beavatkozások során gyermekekkel foglalkozó szakemberek (pl. jogászok, pszichológusok, orvosok, rendőrök, bevándorlási tisztviselők, szociális munkások, mediátorok) számára közös értékelési keretrendszert kell létrehozni, amely a döntéshozók számára biztosítja a szükséges támogatást, lehetővé téve a gyermekek érdekeinek a legnagyobb mértékű figyelembevételét a konkrét esetekben.”⁸³

Az alábbi négy indikátor ezekből a sztenderdekből következik.

74 United Nations Committee on the Rights of Persons with Disabilities, General Comment No. 1, 36. pont

75 Gyermekjogi egyezmény 2. cikk és CRPD 4. cikk (1) bekezdés (b) pont

76 United Nations Committee of the Rights of the Child, General Comment No. 12, 15. pont

77 United Nations Committee of the Rights of the Child, General Comment No. 12, 134. pont

78 United Nations Committee of the Rights of the Child, General Comment No. 12, 24. pont

79 United Nations High Commissioner for Human Rights, Access to Justice for Children, 16 December 2013 A/HRC/25/35, online elérhető: http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/RegularSessions/Session25/Documents/A-HRC-25-35_en.doc (utolsó letöltés: 2015. március 27.) 46. bekezdés

90 Gyermekjogi egyezmény 3. cikk (1) bekezdés és CRPD 7. cikk

81 CRPD 21. cikk (b) pont

82 United Nations Committee on the Rights of the Child, General Comment No. 14: the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration, 29 May 2013, CRC/C/GC/14, online elérhető: http://www2.ohchr.org/English/bodies/crc/docs/GC/CRC_C_GC_14_ENG.pdf (utolsó letöltés: 2015. március 27.) 54. pont

83 Gyermekbarát igazságszolgáltatásról szóló iránymutatás, 17. bekezdés

II.1. indikátor – A gyermek mindenk felett álló érdeke kiemelkedő szempont valamennyi eljárásban és folyamatban, amelyben mentális fogyatékossgal élő gyermek vesz részt

A Gyermekjogi egyezmény szigorúan megköveteli, hogy a gyermek mindenk felett álló érdeke elsődleges szempont legyen „a szociális védelem köz- és magánintézményei, a bíróságok, a közigazgatási hatóságok és a törvényhozó szervek minden, a gyermeket érintő döntésében.” Ez az elv azt jelenti, hogy a gyermek jóléte, biztonsága és jólléte elsődleges a gyermeket érintő valamennyi kérdésben. Az elv abból a felismerésből fakad, hogy a felnőttek nap mint nap döntéseket hoznak a gyermekek helyett, és ezeknek a döntéseknek a gyermek legjobb érdekében kell történniük.

A Gyermekjogi Bizottság megállapította, hogy a mindenk felett álló érdek elve magában foglalja a legjobb érdek felmérésének jogát is; egyrészt jogértelmezési elvként működik, ami biztosítja, hogy a jogszabályokat oly módon értelmezzék, hogy az a gyermek legjobb érdekét szolgálja, másrészt eljárási szabály, ami azt jelenti, hogy a gyermek legjobb érdekét figyelembe kell venni eljárási garanciák révén.⁸⁴ A mindenk felett álló érdek elve tehát központi jelentőségű az eljárás folyamata és kimenete tekintetében egyaránt.

II.2. indikátor – Az igazságszolgáltatási rendszerek hozzáférhetőek a mentális fogyatékossgal élő gyermekek számára

A CRPD 9. cikke rögzíti, hogy „a részes államok megfelelő intézkedéseket tesznek, hogy másokkal azonos alapon biztosítsák a fogyatékossgal élő személyek számára a fizikai környezethez, a közlekedéshez, az információhoz és kommunikációhoz, beleértve az információs és kommunikációs technológiákat és rendszereket, valamint más, nyilvánosan hozzáférhető vagy rendelkezésre álló lehetőségekhez és szolgáltatásokhoz való hozzáférést, mind városi, mind vidéki területeken.”

A Gyermekjogi egyezmény 17. cikke szintén megköveteli a részes államoktól, hogy a társadalmi, spirituális, erkölcsi, fizikai és mentális jóllétüket elősegítő információt a kormányzat és a média biztosítsa a gyermekek számára. Az Egyezmény felhív az ilyen információ nemzetközi megosztására is. Az Inclusion Europe iránymutatást készített arról, hogyan tehető könnyen olvashatóvá és érthetővé az információ az értelmi fogyatékossgal élő személyek számára.⁸⁵

A hozzáférhető információ tartalma és formája egyaránt kiemelkedően fontos. A mentális fogyatékossgal élő gyermekeknek, illetve szüleiknek vagy gyámjaiknak először is információt kell kapniuk a jogaikról, ideértve részvételi jogukat, illetve a jogsértéssel vagy az igazságtalansággal szembeni fellépés jogát is. Információt kell kapniuk arról is, hogy milyen támogatások állnak rendelkezésükre.

A Fogyatékossgal élő személyek jogainak Bizottsága elismeri, hogy:

„Az értelmi és pszichoszociális fogyatékossgal élő, továbbá a siketnéma személyek korlátokkal szembesülnek, amikor információhoz és hírekhez próbálnak jutni. Mindez a könnyen érthető formátumok, illetve az augmentatív vagy alternatív kommunikációs módok hiányának eredménye. Akkor is akadályba ütköznek, ha szolgáltatásokhoz kívánnak hozzájutni, ami az előítéletekből, illetve a szolgáltatást nyújtó személyzet megfelelő képzésének hiányából ered.”⁸⁶

84 United Nations Committee on the Rights of the Child, General Comment no. 14, 6. bekezdés

85 Inclusion Europe: Információ mindenkinek. A könnyen érthető kommunikáció európai alapelvei. Online elérhető: http://www.efoesz.hu/download/binder-information_for_all.pdf (utolsó letöltés: 2015. március 27.).

86 United Nations Committee on the Rights of Persons with Disabilities, General Comment No. 2, preambulum és 7. pont

A Gyermekjogi Bizottság úgy véli, a szakembereknek el kell ismerniük és tiszteletben tartaniuk a kommunikáció nonverbális formáit, így a játék, a testbeszéd, az arckifejezések, a rajz és a festés eszközeit.⁸⁷ Az igazságszolgáltatásban dolgozó szakembereknek is biztosítaniuk kell, hogy a mentális

fogyatékosággal élő gyermekek megfelelően felvértezve használhassanak bármely kommunikációs formát, ami nézeteik kifejezésre jutásához szükséges.⁸⁸ Mivel a kommunikáció kétirányú folyamat, a mentális fogyatékosággal élő gyermekekkel való kommunikációhoz erre kiképzett tolmácsra vagy közvetítőre is szükség lehet.⁸⁹

II.3. indikátor – Az igazságszolgáltatási rendszerek felméri minden egyes mentális fogyatékosággal élő gyermek szükségleteit, és biztosítják az egyedi alkalmazkodást a biztonságos és hatékony részvétel érdekében

A jogrendszereknek és jogi eljárásoknak kellően rugalmasnak kell lenniük ahhoz, hogy az érintett gyermek egyéniségéből és tulajdonságaiból adódó szükségletek széles köréhez tudjanak igazodni. A gyermek tulajdonságainak felméréseivel összefüggésben a Gyermekjogi Bizottság megállapítja:

„Az egyedi sérülékeny helyzetben lévő adott gyermek mindenképp felett álló érdeke nem ugyanaz, mint az azonos sérülékeny helyzetben lévő valamennyi gyermek mindenképp felett álló érdeke. A hatóságoknak és a döntéshozóknak minden egyes gyermek esetén különböző típusú és mértékű sérülékenységet kell figyelembe venniük, mivel minden gyermek egyedi, és minden helyzetet erre az egyediségre tekintettel kell megítélni. Minden egyes gyermek esetében egyedi módon kell felmérni a gyermek történetét születéstől kezdődően, rendszeres, multidiszciplináris összetételű team által végzett felülvizsgálatok révén és az ésszerű alkalmazkodásra vonatkozó javaslatokkal a gyermek teljes fejlődési folyamata során.”⁹⁰

A gyermekek felmérése szükségleteik meghatározása érdekében ezért előfeltétele annak, hogy az igazságszolgáltatási rendszer hozzáférhetővé váljon számukra, hogy megfeleljen a szükségleteiknek és megvédje mindenképp felett álló érdeküket. A CRPD az ésszerű alkalmazkodást

úgy határozza meg, mint „az elengedhetetlen és megfelelő módosításokat és változtatásokat [...], amelyek nem jelentenek aránytalan és indokolatlan terhet, és adott esetben szükségesek, hogy biztosítsák a fogyatékosággal élő személy alapvető emberi jogainak és szabadságainak a mindenkit megillető, egyenlő mértékű élvezetét és gyakorlását.”⁹¹

A Fogyatékosággal élő személyek jogainak Bizottsága megállapította, hogy „az ésszerű alkalmazkodás az egyéni igazságosság elérésére törekszik a diszkrimináció tilalma és az egyenlőség biztosítása értelmében, figyelembe véve az egyén méltóságát, autonómiáját és választásait.”⁹²

Ehhez hasonlóan a Gyermekjogi Bizottság is kifejezésre jutatta:

„A környezetet és a munkamódszereket a gyermek képességeihez kell adaptálni. Elégséges időt és forrást kell rendelkezésre bocsátani ahhoz, hogy a gyermekek megfelelően felkészülhessenek, bizalmuk és lehetőségük legyen kifejezésre juttatni nézeteiket. Figyelembe kell venni a tény, hogy a gyermekek életkoruknak és fejlődő képességeinek megfelelően eltérő szintű és formájú támogatást és bevonást igényelhetnek.”⁹³

87 United Nations Committee on the Rights of the Child, General Comment No. 12: The right of the child to be heard, 1 July 2009, CRC/C/GC/12, online elérhető: <http://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/docs/AdvanceVersions/CRC-C-GC-12.pdf> (utolsó letöltés: 2015. március 27), 21. pont

88 Uo. 20. pont

89 A közvetítő kifejezést olyan szakemberre alkalmazzák, akit a gyermeknek feltett kérdések, illetve a gyermek által adott válaszok megmagyarázására képeztek ki.

90 United Nations Committee on the Rights of the Child, General Comment No. 14, 76. pont

91 CRPD 2. cikk

92 Fogyatékosággal élő személyek jogainak Bizottsága: General Comment No. 2, 26. pont

93 United Nations Committee on the Rights of the Child, General Comment No. 12, 134. (e) pont

Amennyiben például egy mentális fogyatékossgal élő gyermek agítálttá vagy szorongóvá válik az új vagy hivatalos közegben, az igazságszolgáltatási szakembereknek gyermekbarát módon lehetővé kell tenniük az adott gyermek sajátos szükségleteihez mért igazodást. Ez állhat gyakoribb szünetek biztosításából,⁹⁴ ismerős és kényelmes környezetben való meghallgatásból⁹⁵ vagy abból, hogy megengedik, hogy egy bizalmi személy végigkísérje a gyermeket az eljárás folyamán.

A felmérési vagy szűrési eljárásokat úgy kell kialakítani, hogy azok nyomán – amennyire csak lehetséges – megvalósulhasson a gyermekek a jogi eljárásokban való közvetlen részvétele.⁹⁶ A nemzetközi jogból kiindulva a kognitív képességeket vagy készségeket vizsgáló tesztek helytelen megközelítést alkalmaznak, mivel a kirekesztés irányába hajlanak. A felmérés célja ehelyett annak a támogatásnak és alkalmazkodásnak az azonosítása kell, hogy legyen, amely a mentális fogyatékossgal élő gyermek eljárásban való részvételéhez szükséges.

II.4. indikátor – A mentális fogyatékossgal élő gyermekek személyes és különleges adatait bizalmasan kezelik, a gyermekek pedig védelmet élveznek a média stigmatizáló fellépésével szemben

Az igazságszolgáltatási (jogszolgáltatási) rendszerrel kapcsolatba kerülő gyermekek magánélete védelmet igényel,⁹⁷ akár igazságügyi, akár nem igazságügyi (pl. ombudsmani panasz) eljárásról van szó. Az EU adatvédelmi irányelve szerint személyes adat bármely információ, amelynek révén a személy közvetve vagy közvetetten beazonosítható.⁹⁸ Ez magában foglalja a képeket, a gyermekekre vagy a gyermek családjára vonatkozó részletes leírást, neveket, címeket stb. Magában foglalja továbbá a gyermek orvosi diagnózisát, ellátását és egészségügyi anamnézisét.⁹⁹

A gyermek identitása bizalmas kezelésének célja a fenyegetéssel, megfélemlítéssel, megtorlással, retorziókkal és újbóli viktimizációval szembeni védelem. Biztosítja, hogy bármely médiaközlés ne akadályozza a rehabilitáció és a közösségbe való reintegráció lehetőségét. Az ENSZ iránymutatás a bűncselekmények gyermekkorú áldozatairól és tanúiról a magánéletet a gyermek méltóságának részeként ismeri el.¹⁰⁰

A mentális fogyatékossgal élő gyermekeknek azonban gyakrabban kell megosztaniuk személyes és különleges adataikat igazságszolgáltatásban dolgozó szakemberekkel annak érdekében, hogy lehetővé tegyék annak a támogatásnak a megvalósítását, amely az egyéni szükségleteikhez való igazodást biztosítja.

A mentális fogyatékossgal élő gyermekek személyes adatai kizárólag mindenek felett álló érdekükkel, kívánságukkal és részvételi jogaikkal összhangban továbbíthatók, ezek a műveletek azonban csak bizalmasan végezhetők, annak biztosítása mellett, hogy az információ csak a szükséges mértékben osztható meg.¹⁰¹ Emellett figyelemmel kell lenni arra, hogy azok, akinek az adatokra szükségük van, kizárólag csak azt az információt kapják meg, amely adott helyzetben kell; a gyermek anamnézisének kizárólag azok az elemei oszthatók meg, amelyek szűken értelmezve relevánsak a sajátos alkalmazkodási intézkedés szempontjából. A gyermek teljes egészségügyi anamnézise feltehetően nem releváns ilyen ügyekben.¹⁰²

94 Gyermekbarát igazságszolgáltatásról szóló iránymutatás 61. pont: „A gyermekek részvételével zajló bírósági tárgyalást a gyermek tempójához és koncentrációs képességéhez kell igazítani: rendszeresen szünetet kell tartani, és a meghallgatások nem tarthatnak túl sokáig. Annak elősegítése érdekében, hogy a részt vevő gyermekek kognitív képességeiknek legmegfelelőbbben értsék a tárgyalást, valamint érzelmi stabilitásuk támogatása céljából a minimálisra kell csökkenteni a zavaró és figyelemelterelő tényezőket a bírósági tárgyalás alatt.”

95 A Gyermekbarát igazságszolgáltatásról szóló iránymutatás a gyermekkel folytatott meghallgatások számának csökkentése (67. pont), a meghallgatás környezetének gyermekbaráttá tétele (64. pont) és az eljárás megfélemlítés és kényszermentes levezetése érdekében tett igazodás mellett érvel (54. pont).

96 Gyermekbarát igazságszolgáltatásról szóló iránymutatás III. B. 2. pont

97 Ld. pl. Gyermekjogi egyezmény 40. cikk (2) bekezdés b) pont vii) alpont és Emberi Jogok Európa Egyezménye 6. cikk (1) bekezdés

98 Az Európai Parlament és a Tanács 95/46/EK irányelve a személyes adatok feldolgozása vonatkozásában az egyének védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról (1995. október 24.) 2. cikk (a) pont

99 Uo. 8. cikk (3) bekezdés

100 ENSZ iránymutatás a bűncselekmények gyermekkorú áldozatairól és tanúiról. III. 8. (a) Rész („Elvek”).

101 Department of Health, UK: *Information: To share or not to share? The Information Governance Review* (London: HMSO, 2013), online elérhető: https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/192572/2900774_InfoGovernance_accv2.pdf (utolsó letöltés: 2015. március 27.) 19. pont

102 Uo.

Megállapítások

II.1. Indikátor – A mindenek felett álló érdek

A kutatás eredményei azt igazolják, hogy a mindenek felett álló érdek elvét az igazságszolgáltatási szakemberek rosszul értelmezik, különösen Csehországban, Lettországon és Litvániában. Ezekben az országokban az elvet arra használják, hogy a mentális fogyatékossgal élő gyermekeket kizárják a jogi eljárásokból, ahelyett, hogy felmérnék támogatási és alkalmazkodási szükségleteiket.

Csehországban jelenleg is folyamatban van az az ügy, amelyben egy 14 éves fiúval szemben a Szociális és Jogvédelmi Hatóság megtagadta az iratokhoz való hozzáférést. A jogi szabályozás szerint az iratok kizárólag a gyermekre és a családjára vonatkozó adatokat tartalmazhatnak, ám a Szociális és Jogvédelmi Hatóság úgy vélte – anélkül, hogy a fiúval valaha is tárgyalt volna erről –, hogy a gyermek mindenek felett álló érdekével ellentétes az iratok tartalmának megismerése. A kutatók rámutattak, hogy az ehhez hasonló helyzetek nem ritkák, és a hatóság hozzáállása jól szemlélteti, mennyire ismeretlen az, hogy az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés kéz a kézben jár a mindenek felett álló érdek elvével.

Lettországban az árvák törvényszékének alkalmazottai arról tájékoztatták a kutatókat, hogy a gyermek számára túlságosan traumatizáló lenne a bírósági eljárásba való bevonás, ezért jobb, ha kizárják abból. A gyermek nézeteinek megismerése a gyermek pszichológiai értékelésén keresztül történik, a bíró nem tudakozódik közvetlenül a gyermek véleményéről. Bár helyes figyelembe venni, hogy a jogi eljárások stresszt okozhatnak a mentális fogyatékossgal élő gyermekeknek, a részvétel mégis a hatékonyság érzését erősítheti. A gyermekek jogi eljárásokból való kizárásának irányába ható elfogultság ugyanis azt eredményezi, hogy kevésbé valószínű a meghallgatásuk a jogaikkal összefüggő tartalmi kérdésekben.

A projekt litván kutatója tíz polgári bíróság általi meghallgatást kísért figyelemmel, és arról számolt be, hogy a bírót legtöbb esetben érdekelték az érintett gyermek szükségletei és egészségi állapota, és az is, hogy szülei abban a helyzetben vannak-e, hogy számára megfelelő életkörülményeket

biztosítsanak. A bírák egyetlen esetben sem találkoztak azonban személyesen a gyermekekkel, és kísérletet sem tettek arra, hogy a gyermek véleményéről megbizonyosodjanak. A gyermek kívánsága tehát nem lehetett befolyással azokra a jogi döntésekre, amelyek szignifikáns kihatással vannak életére.

II. 2. indikátor – Hozzáférhetőség

Ígéretes egyedi gyakorlatokról számoltak be a kutatók a projekt valamennyi országában, ám minden államra jellemző volt a rendszerszintű erőfeszítések hiánya annak érdekében, hogy a nemzeti igazságszolgáltatási rendszert összességében hozzáférhetővé tegyék a mentális fogyatékossgal élő gyermekek számára.

Az Európa Tanács igazságszolgáltatás hatékonyságának értékelésével foglalkozó bizottságát (CEPEJ) az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága bízta meg a Részben állományban működő igazságszolgáltatási rendszer hatékonyságának fejlesztésével, amelyet a CEPEJ a problémák azonosítása és értékelése, az igazságszolgáltatási adminisztráció konkrét megoldásokkal való fejlesztése, és – amennyiben szükséges – technikai támogatás nyújtása révén valósít meg.¹⁰³ A Részben állományban a CEPEJ iránymutatásával rendszeres önértékelést végeznek, és jelentéseket készítenek technikai kérdések széles köréről. A kormányok beszámolnak arról, hogy milyen intézkedésekkel – például a gyermekbarát meghallgatósobák¹⁰⁴ vagy a gyermekek tanúvallomásra készített felvétel az ismételt kikérdezés elkerülése érdekében – fejlesztik egyes csoportok hozzáféréseit.¹⁰⁵

Bulgária, az Egyesült Királyság, Írország és Románia kormányai arról számoltak be, hogy a bíróságokon a gyermekek és a fogyatékossgal élő személyek számára egyaránt rendelkezésre állnak hozzáférhető információk és a kivételes szabályok.¹⁰⁶ A román¹⁰⁷ és bolgár¹⁰⁸ kutatók azonban azt állapították meg, hogy kommunikációs támogatás csak a siket, siketnéma és vak személyek számára biztosított. Mentális fogyatékossgal élő személyek számára tehát nincs sajátos kommunikációs támogatás ezekben az országokban.

103 Council of Europe Committee of Ministers, Resolution establishing the European Commission for the efficiency of Justice (CEPEJ), 18 September 2002, Res(2002)12.

104 Gyermekbarát igazságszolgáltatásról szóló iránymutatás 74. pont: „Vizsgálni kell annak lehetőségét, hogy a gyermekkorú áldozat és tanú speciálisan kialakított, gyermekbarát létesítményben és gyermekbarát környezetben tehesse nyilatkozatot.”

105 Gyermekbarát igazságszolgáltatásról szóló iránymutatás 67. pont: „A meghallgatások számát a lehető legkevesebbre kell csökkenteni, és azok hosszát a gyermek életkorához és koncentrációs képességéhez kell igazítani.”

106 CEPEJ: Scheme for Evaluating Judicial Systems: Bulgaria (2014) online elérhető: http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/cepej/evaluation/2014/Bulgaria_2014.pdf (utolsó letöltés: 2015. március 27.); Ireland (2014), online elérhető: http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/cepej/evaluation/2014/Ireland_2014.pdf (utolsó letöltés: 2015. március 27.); Romania (2014), online elérhető: http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/cepej/evaluation/2014/Romania_2014.pdf (utolsó letöltés: 2015. március 27.); and United Kingdom (2014), online elérhető: http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/cepej/evaluation/2014/UK_England%20and%20Wales_2014.pdf (utolsó letöltés: 2015. március 27.). Valamennyi jelentésben ld. különösen a 31. kérdésre adott válaszokat.

107 Új büntetőeljárás törvény 105. cikk. (3) bekezdés

108 Közigazgatási Eljárás Kódex 14. cikk (5) bekezdés

Csehországban a kormány arról tájékoztatott, hogy a hozzáférhető információ és a kivételes szabályok a gyermekek számára rendelkezésre állnak, ám a fogyatékosággal élők számára nem.¹⁰⁹ Magyarország, Szlovénia és Spanyolország kormánya biztosít ugyan kivételes szabályokat a gyermekek és a fogyatékosággal élők számára, de hozzáférhető információ csak gyermekek számára garantált, a fogyatékosággal élők számára nem.¹¹⁰

Lettországban és Litvániában a kormány arról számolt be, hogy kivételes szabályok a bíróságon gyermekek és fogyatékosággal élők esetében egyaránt alkalmazhatók, de hozzáférhető információk egyik csoport számára sincs biztosítva.¹¹¹

A mentális fogyatékosággal élő gyermekek és szüleik/képviselőik számára hozzáférhető információ hiánya visszatérő problémaként jelentkezett az MDAC kutatási projektjének valamennyi országában. A jogi eljárások során igen gyakran csak minimális információ volt ténylegesen hozzáférhető a gyermekek számára jogaikkal összefüggésben. Csehország, az Egyesült Királyság, Írország, Lettország és Litvánia, Románia és Szlovénia beszámolt arról, hogy a gyermekeknek és szüleiknek nem nyújtanak információt jogaikkal – így pl. a közösségben élés jogával, oktatási kérdésekkel, illetve a gyermek intézményben való elhelyezéséről szóló döntéssel – összefüggésben.

Gyermekbarát meghallgatósobák, felvétel készítési lehetőség, videokonferencia

Mind a tíz résztvevő állam kutatói beszámoltak a speciális gyermekbarát meghallgatósobák meglétéről és/vagy video-berendezésről, ami lehetővé teszi, hogy a gyermeknek csak egy alkalommal kelljen elmondania vallomását. A meghallgatósobák azonban igen gyakran csak a fővárosban vagy nagyobb városokban vannak berendezve, és még mindig túl kevés van belőlük az igazságszolgáltatási rendszerbe bekerülő gyermekek számára képest. Csehországban például csupán hat büntetőbíróság rendelkezik videokonferenciát lehetővé tevő berendezéssel.¹¹² Szlovéniában jelenleg 11 gyermekbarát meghallgatósoba van, amelyek közül az első egy civil szervezet hozott létre.¹¹³

Spanyolországban működnek ugyan a zárt láncú televízió- és videokonferencia berendezések, ám továbbra is az egyéb, kevésbé megfelelő eszközök alkalmazása jellemző. Egy ügyben a résztvevő gyermeknek a tárgyalóterem ajtajából kellett tanúskodnia,¹¹⁴ és sok bíró előnyben részesíti a takarófal alkalmazását (annak érdekében, hogy tiszteletben tartsák a terhelt jogát a tanú kikérdezéséhez), holott a videokonferencia hatékonyabb módszer a kiskorú tanúk szorongásának leküzdésére.¹¹⁵

Bulgáriában a bűncselekmények kiskorú sértettjeit és tanúit a különböző szakértők továbbra is több alkalommal kikérdezik a büntetőeljárás során. Ez azt jelenti, hogy a mentális fogyatékosággal élő gyermeket kihallgathatják a nyomozati szakban, a tárgyalás előtt, majd valamennyi bírósági szakban.

Hasonló problémáról számoltak be a magyar kutatók: itt a büntetőeljárásban tanúskodó gyermekeknek szintén többször meg kell ismételnük vallomásukat. A spanyol kutató megjegyezte, hogy a mentális fogyatékosággal élő gyermekekre, akiknek továbbra is többször kellett vallomást tenniük az őket ért abúzus kapcsán, negatív hatással volt a kikérdezés.¹¹⁶

A román jogszabály tolmácsot biztosít azoknak a személyeknek, akik „nem értenek, nem beszélnek, illetve nem fejezik ki magukat megfelelően”.¹¹⁷ A gyakorlatban azonban csak az a személy kap támogatást, aki hallási vagy beszéd-fogyatékosággal él, illetve aki nem beszél a román nyelvet. Nem garantált azonban a támogatás azoknak a személyeknek, akik a kommunikáció nonverbális vagy alternatív formáit használják. Ehhez hasonlóan a bolgár jogszabály megköveteli az eljárás során tolmács biztosítását a siketnéma, siket néma vagy vak fél számára.¹¹⁸ A mentális fogyatékosággal élő személyek azonban nem szerepelnek a listán. Litvániában egyre növekszik a gyermekbarát meghallgatósobák száma, de a képzett személyzet, akik a gyermekeket meghallgatnák, hiányzik, különösen a mentális fogyatékosággal élő gyermekek tekintetében.¹¹⁹

109 CEPEJ: *Scheme for Evaluating Judicial Systems: Czech Republic* (2014), online elérhető: http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/cepej/evaluation/2014/Czech%20Rep_2014.pdf (utolsó letöltés: 2015. március 27.), 31. kérdés

110 CEPEJ: *Scheme for Evaluating Judicial Systems: Hungary* (2014), online elérhető: http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/cepej/evaluation/2014/Hungary_2014.pdf (utolsó letöltés: 2015. március 27.); *Slovenia* (2014), online elérhető: http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/cepej/evaluation/2014/Slovenia_2014.pdf (utolsó letöltés: 2015. március 27.); *Spain* (2014), online elérhető: http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/cepej/evaluation/2014/Spain_2014.pdf (utolsó letöltés: 2015. március 27.). Mindegyik jelentésben ld. különösen a 31. számú kérdésre adott válaszokat.

111 CEPEJ: *Scheme for Evaluating Judicial Systems: Latvia* (2014), online elérhető: http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/cepej/evaluation/2014/Latvia_2014.pdf (utolsó letöltés: 2015. március 27.); *Lithuania* (2014), online elérhető: http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/cepej/evaluation/2014/Lithuania_2014.pdf (utolsó letöltés: 2015. március 27.). Mindkét jelentésben ld. különösen a 31. számú kérdésre adott válaszokat.

112 České Budějovice, Hradec Králové és Plzeň regionális bíróságai, Olomouc felsőbírósága és Teplice kerületi bírósága: ld. https://e-justice.europa.eu/content_information_on_national_facilities-319-cz-cs.do?member=1 (utolsó letöltés: 2015. március 27.)

113 Interjú a szlovén emberi jogi ombudsmannal, Ljubljana, Szlovénia, 2014. március 3.

114 State Prosecutor General's Office, Circular 3/2009 on protection of child victims and witnesses, 1351. Supreme Court Sentences STS 673/2007 and 1398/1994.

115 Gyermekbarát igazságszolgáltatásról szóló iránymutatás 68. pont: „Amennyire csak lehet, a gyermekkorú áldozat vagy tanú közvetlen kapcsolatát, szembesítését, interakcióját a feltételezett elkövetővel el kell kerülni, kivéve ha azt a gyermek kifejezetten kéri.” A takarófalak, bár elfedik a gyermeket, még mindig megkövetelik, hogy a gyermek jelen legyen ugyanabban a tárgyalóteremben, mint az elkövető. A videokonferencia lehetővé teszi, hogy a gyermek biztonságos és távoli helyről vehessen részt az eljárásban.

116 *Mentsd meg a gyermekeket Olaszország ONLUS: Minor Rights: Access to Justice for children at risk of social exclusion* (Rome: Save the Children Italia ONLUS, 2012), 112. o.

117 Új büntetőeljárás kódex 105. cikk (1) bekezdés

118 Közigazgatási Eljárás Kódex 14. cikk (5) bekezdés

119 2008-ban gyermekmeghallgató szobákat hoztak létre a rendőrsőkökn és a bíróságokon. Összesen 5 gyermekmeghallgató szoba épült a következő települések rendőrkapitányságain: Vilnius, Kaunas, Klaipėda, Sialiai és Panevezys. 2008-2009-ben több mint 60 gyermekmeghallgatást végeztek a rendőrkapitányságokon, abból 40 a kaunasi kapitányság gyermekmeghallgató szobájában zajlott le. A bíróságokon 2011-re 41 gyermekmeghallgató szobát hoztak létre. Children Support Centre: *Children as Victims and Witnesses of Offences: Review of the Situation in Lithuania* (2011) online elérhető: http://www.vaikystebesmurto.lt/_sites/pamosovaiukamscentras/media/images/Biblioteka/Tyrimu_ataskaitos/2012%20vaikai%20nusikalti (utolsó letöltés: 2015. március 27.) 24. o.

Bulgária pozitív gyakorlatról is beszámolt, amely egy civil szervezet által felállított ún. „kék szobák” révén valósult meg.¹²⁰ A kék szoba igazságszolgáltatásban dolgozó szakemberek által használt helyiség, amelyben gyermekeket kérdezik ki; tíz épült belőlük az országban, az igazságszolgáltatási szervek épületein kívül. Minden kék szobának két bejárata van: egyik a gyermek, másik a felnőtt résztvevők – beleértve a gyanúsítottat – számára.

Írországban a bűncselekmények áldozatává vált fogyatékossgal élő személyek igazságszolgáltatáshoz való hozzáféréseiről szóló tanulmány, feltárta, hogy ezek a személyek akadályok egész sorával szembesülnek a hozzáférhetőséget biztosító intézkedések híján. Míg a bírósági tárgyalótermek fizikai megközelíthetősége tekintetében fejlődésről számoltak be a 2005-ben elfogadott fogyatékossgal élő törvény óta, addig a bírósági eljárás struktúrája és rugalmassága tekintetében nem volt változás.¹²¹

Hozzáférhető információ

Csehországban az ombudsman forró drótot és külön e-mail címet hozott létre, amelyen keresztül a gyermekek közvetlenül fordulhatnak hozzá panasszal (ehhez hasonló forró drót vagy e-mail cím a felnőttek számára nem áll rendelkezésre).¹²² Emellett kialakították a gyermekeknek és kamaszoknak szóló weboldalt is, amelyen jogukat magyarázzák el. A weboldal azonban nem tartalmaz az értelmi fogyatékossgal élő gyermekek számára hozzáférhető információt, az pedig nem tisztázott, hogy ilyen gyermekek használták-e valaha is a forró drótot vagy az e-mailen keresztüli panaszmechanizmust.

Magyarországon az Alapvető Jogok Biztosa Hivatalának honlapján szintén hozzáférhető a gyermekek jogait összefoglaló gyermekbarát oldal,¹²³ ám ez sem teljesíti az értelmi fogyatékossgal élő gyermekek számára való hozzáférhetőség kritériumait.

Lettországban az Állami Gyermekjogi Felügyelőségnek van weboldala, amely könnyen olvasható formátumban mutatja be a gyermekek jogait. A weboldal azonban rejtett, nehezen található meg, a feltöltött információ pedig nem kellően hozzáférhető mentális fogyatékossgal élő gyermekek számára.¹²⁴

Szlovéniában a legfelsőbb bíróság jelentetett meg könyveket arról, hogy a bíróság elé citált gyermekek mit tapasztalhatnak az eljárás során.¹²⁵ A könyvek gyermekbarát megszövegezéssel készültek, és azt is leírják, hogy a bírósági dolgozóknak hogyan kell bánniuk a gyermekekkel, formátumuk azonban nem hozzáférhető a mentális fogyatékossgal élő gyermekek számára. Spanyolországban a sérülékeny áldozatok számára a Carmen Pardo-Valcarce Alapítvány, a Polgárőrség és a Mapfre Alapítvány által közösen létrehozott speciális rendőri egység készített az „Abúzus – nem!” című projekt keretében hozzáférhető anyagokat az értelmi fogyatékossgal élő gyermekek számára, hogy segítséget nyújtson számukra a bántalmazás azonosításában és jelzésében.¹²⁶ Szintén Spanyolországban, 2011-ben az Értelmi Fogyatékossgal Élők Szervezeteinek Szövetsége (FEAPS) által koordinált civil szervezetek létrehozták a „Védd meg a jogainkat nap mint nap” című útmutatót.

Írországban a Gyermekjogi Ombudsman gyermekbarát, hozzáférhető szórólapokat dolgozott ki arról, hogyan lehet hozzá panasszal fordulni.¹²⁷

Mentális fogyatékossgal élő gyermekek és szüleik tapasztalatai

Az Egyesült Királyságban két anya is beszámolt a kutatóknak arról, hogy a fiaikat – az intézkedés időpontjában mindketten hét évesek voltak és mindketten mentális fogyatékossgal élnek – szegregált oktatási intézményben helyezték el anélkül, hogy akár őket, akár fiaikat bevonták volna a döntésbe, és anélkül, hogy törvényesen felmérték volna a gyermekek sajátos nevelési igényét.¹²⁸ A gyermekek tanárai és az illetékes hatóság egyszerűen közölte velük a döntést, hogy hol fogják oktatni gyermekeiket. Nem tájékoztatták őket arról, hogy az ügyben fellebbezhetnek, illetve panasztételi joguk van.¹²⁹ A fogyatékossgal élő gyermekek oktatási lehetőségeit felmérő kutatás arról számolt be, hogy „a szülők többsége nem érezte, hogy megfelelően informáltak volna a gyermekük számára rendelkezésre álló oktatási lehetőségekről az elhelyezési eljárás során [és] majdnem minden szülő beszámolt arról, hogy önállóan keresett információt, internetes forrásokat használva, sőt, nem ritkán független szakembereket segítségül hívva.”¹³⁰

Egy román szülő sokak tapasztalatát foglalta össze, amikor elmondta, hogy „a [mentális fogyatékossgal élő gyermekek] szüleit és a gyámjait nem tájékoztatják gyermekeik jogairól és az integrált iskolába való beiratkozás lehetőségéről. A gyermekvédelmi hatóságok általában azt közvetítik, hogy a gyermek számára az egyetlen lehetőség a gyógypedagógiai oktatási intézmény.”¹³¹

120 Erről a gyakorlatról több információ található a következő linken: <http://www.sapibg.org/en/deteto-svidetel>.

121 Claire Edwards, Gillian Harold és Shane Kilcommins: *Access to Justice for People with Disabilities as Victims of Crime in Ireland* (University College Cork, School of Applied Social Studies and Centre for Criminal Justice and Human Rights, Faculty of Law, February 2012), online elérhető: http://nda.ie/ndasitefiles/NDA_Access_to_Justice.pdf (utolsó letöltés: 2015. március 27.)

122 A honlap elérhető: www.deti.ochrance.cz (utolsó letöltés: 2015. március 27.)

123 A honlap elérhető: www.gyermekjogok.qjhb.hu (utolsó letöltés: 2015. március 27.)

124 A honlap elérhető: http://www.bti.gov.lv/lat/lietotaju_ertibam/vieqli_lasit/ (utolsó letöltés: 2015. március 27.)

125 Supreme Court of the Republic of Slovenia, „Jan gre na sodišče” [„Jan bíróságra megy”] és „Ko moraš na sodišče kot priča” [„Amikor tanúskodnod kell a bíróságon”] (2010) szlovén nyelven elérhető: <http://www.sodisce.si/znanje/publikacije> (utolsó letöltés: 2015. március 27.)

126 Az anyagok elérhetők: www.nomasabusos.com (utolsó letöltés: 2015. március 27.)

127 Ombudsman for Children: *Complaints from Young People and Children*. online elérhető: <http://www.oco.ie/complaints/handling-complaints-from-children-and-young-people.html> (utolsó letöltés: 2015. március 27.)

128 Az egyik gyermeket külön osztályteremben nevelték egy integrált iskolán belül, a másikat szegregált gyógypedagógiai intézménybe utalták.

129 Interjúk szülővel, Yorkshire és Humber, Egyesült Királyság, 2014. március 12. és 14.

130 Helen Poet, Kath Wilkinson és Caroline Sharp: *Views of young people with SEN and their parents on residential education* (Slough: LG Group Research Report, National Foundation for Educational Research – NFER) 12. o.

131 Interjú szülővel a Jogi Erőforrások Központjában, Bukarest, Románia, 2014 február

Szlovéniában egy szociális munkás vélte úgy, hogy „a gyermekeket hiányosan tájékoztatják a jogaikról. Ha mi nem mondjuk nekik, vagy a szüleik nem mondják nekik, akkor nincs információjuk, nem tudnak róla. Még a 15 éves gyerekek sem tudják, hogy joguk van ügyvédet fogadni és részt venni az eljárásban. Néha még a szülők sincsenek tisztában azzal, hogy a gyermek is elmondhatja véleményét, sőt, néhány szülő meg sem engedi a gyermekének, hogy kifejezésre juttassa azt.”¹³² Csehországban az ombudsman számolt be arról, hogy „a szociális munkások az eljárás során nem tájékoztatják a gyermekeket a jogaikról. Meg sem bizonyosodnak a gyermek álláspontjáról annak érdekében, hogy tudják, milyen véleményt képviseljenek az eljárás során. Nem is beszélnek a gyermekkel miután a bíróság döntést hozott az ügyben.”¹³³

Csehországban, Írországban, Lettországban és Litvániában a kutatás azt mutatta, hogy a gyermekeket az eljárás bármely szakába való bevonás nélkül helyezik el bentlakásos intézményekben. Csehországban 2012-ben az ombudsman 347 fő 12 éven felüli gyermeket látogatott meg bentlakásos különleges iskolákban, és azt találta, hogy a bíróságok csupán 69 gyermekről hallottak egyáltalán, mielőtt döntöttek volna az intézményi elhelyezésről.¹³⁴

Egy belföldi gyermeki jogvédő szervezet képviselője elmondta, hogy Írországban „óriási kulturális kihívás a gyermek véleményének meghallgatása”, mivel „az az általános meggyőződés, hogy a gyermekek nem képesek kialakítani vagy kifejezni véleményüket ... A mentális fogyatékossgal élő gyermekekre a gondozást általában ráerőltetik, nincsenek bevonva vagy beemelve az eljárásba.”¹³⁵ Ezek az attitűdbeli korlátok nagyon hasonlóak ahhoz, mint amiről Lettország számolt be. Itt egy pszichológus – aki azért felel, hogy a gyermekeket felmérjék az árvák törvényszéke előtti eljáráshoz – elmondta, hogy álláspontja szerint az a gyermek, aki nem képes verbális kommunikációra, az nem is tudja kifejezésre juttatni véleményét.”¹³⁶

Litvániában a fókuszcsoporthoz tartozó kutatásban részt vevő szociális ellátásban és rendészeti szakterületen dolgozó szakemberek úgy vélték, hogy szükségtelen közvetlenül tájékoztatni a gyermekeket az őket érintő bírósági döntésekről, mivel ez a gyermek szülőjének vagy gyámjának a feladata.¹³⁷ Ugyanezek a résztvevők azt mondták, hogy a gyermek véleményét gyakran

nem veszik figyelembe; a bíróság csak a gyermek törvényes képviselőjét (gyámját) vagy jogi képviselőjét vonja be az eljárásba, ezen felül elolvassa a gyermekvédelmi rendszer szakemberei vagy pszichológusai által készített jelentést.

II. 3. indikátor – *Felmérés és ésszerű alkalmazkodás*

Azt, hogy az igazságszolgáltatási rendszerek megfelelően alkalmazkodnak-e a mentális fogyatékossgal élő gyermekekhez, lehetetlen volt meghatározni, mivel valamennyi résztvevő országban hiányoztak a mentális fogyatékossgal élő gyermekek igazságszolgáltatási rendszerben szerzett tapasztalataira vonatkozó kvalitatív és kvantitatív kutatási adatok, ezen felül az ésszerű alkalmazkodáshoz szükséges felmérésekre vonatkozóan sem volt hozzáférhető statisztikai adat. Ez annak ellenére így van, hogy az Európa Tanács által kidolgozott „Gyermekek Részvételének Értékelő Eszköze” indikátorokat állapít meg a gyermekek bírósági eljárásokban való részvételének monitorozásához,¹³⁸ amelyben rögzíti az értékelési kritériumokat és az adatok lebontásának követelményét.

A kutatók azt találták, hogy valamennyi résztvevő államban hiányzik a támogatási szükségletek rutinjellegű felmérése a büntető- vagy fiatalkorúak igazságszolgáltatásával való első kapcsolatfelvételkor. Bulgáriában,¹³⁹ Litvániában¹⁴⁰ és Spanyolországban¹⁴¹ a felmérések célja általában az, hogy meghatározzák, a gyermek képes-e tanúskodni, nem pedig az (ami elvárt lenne), hogy meghatározzák, milyen támogatási szükségleteknek kell eleget tenni ahhoz, hogy lehetővé tegyék a gyermek eljárásban való részvételét. Ez – elég elítélhető módon – a gyermekre helyezi annak terhét, hogy igazolja képességei meglétét, ahelyett, hogy az állam viselné a támogatás nyújtásának és az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés elősegítésének feladatát.

Az Egyesült Királyság adatai azt mutatják, hogy a büntető igazságszolgáltatásban részt vevő gyermekek mintegy 60%-ának jelentős kommunikációs nehézségei vannak és mintegy 25%-uknak van kognitív vagy értelmi fogyatékossga. A valamely alternatív büntetésüket töltő gyermekek 43%-ának voltak emocionális vagy egészségügyi problémái, és 30%-uknak borderline zavara.¹⁴² Egy jogász mondta a kutatóknak, hogy „néhány kiskorú vádlottat annyira lesújt a keresztkérdések kilátásba helyezése, hogy bűnössége mellett érvel.”¹⁴³

132 Interjú a Gyermekek és Ifjúságvédelmi Osztály szociális munkásával, Ljubljana, Szlovénia, 2014. március 10.

133 Interjú jogással, Brno, Cseh Köztársaság, 2014. március 28.

134 Ombudsmani Hivatal: Jelentés a szisztematikus látogatásokról az intézményes és protektív nevelés oktatási intézményeiben. (Brno: Ombudsmani Hivatal, 2012) online elérhető: http://www.ochrance.cz/fileadmin/user_upload/ochrana_osob/2012/2012_skolska-zarizeni.pdf (utolsó letöltés: 2015. március 27.)

135 Telefonos interjú egy gyermek érdekvédelmi szervezet képviselőjével, Galway, Írország, 2014. április 1.

136 Interjú az árvák törvényszékének felméréseket előkészítő pszichológusával, Riga, Lettország, 2014. február 27.

137 Fókuszcsoporthoz jogi, szociális ellátási, és rendészeti területekről származó szakemberekkel, Litvánia, 2014 február-március

138 Council of Europe Children's Rights Division and Youth Department: *Indicators for measuring progress in promoting the right of children and young people under the age of 18 to participate in matters of concern to them* (Council of Europe, 2014) 9. o.

139 Mind a Fiatalkorúak büntető törvénye (módosított változat), mind a Gyermekvédelmi törvény (módosított változat) a cselekvőképesség felmérésének kontextusában utal a mentális fogyatékossga, nem pedig a szükségletek vagy az ésszerű alkalmazkodás biztosítása keretei között.

140 Litván Polgári eljárás kódex

141 A Büntetőeljárás törvény 417.3 cikke megállapítja, hogy „a fizikailag vagy morálisan alkalmatlan személy nem kényszeríthető tanúskodásra.”

142 Jenny Talbot: *Fair Access to Justice? Support for Vulnerable Defendants in the Criminal Courts* (London: Prison Reform Trust, 2012) 1. o.

143 Az információt a büntetőjogi reform egy tapasztalt jogásza osztotta meg, az elkövetőről szervezett kerekasztal-beszélgetésen. Egyesült Királyság, 2014. február 2.

Az Egyesült Királyság ígéretes gyakorlata, hogy sérülékeny tanúk esetében regisztrált közvetítőket alkalmaznak. Ezek a személyek elősegítik a kommunikációt a bíróság és a sérülékeny tanú¹⁴⁴ – például mentális fogyatékossgal élő gyermek vagy felnőtt – között. Fontos, hogy a közvetítők feladata nem pusztán a kommunikáció segítése, hanem „aktív szerepvállalás a kommunikációs folyamatban. Felmérik a sérülékeny tanúk kommunikációs szükségleteit és képességeit, és tanácsot adnak a rendőrségnek vagy bíróságnak, hogy – a szókincset, sebességet, fizikai környezetet és kommunikációs segédeszközöket tekintve – hogyan tudnának az adott tanúval a lehető legjobban kommunikálni.”¹⁴⁵

Litvániában az igazságszolgáltatási rendszer rugalmatlan; nem végeznek felméréseket vagy biztosítanak alkalmazkodást az eljárás során annak érdekében, hogy így biztosítsák a mentális fogyatékossgal élő gyermekek részvételét. A gyermekek ehelyett érzéketlen és helytelen kikérdezés tárgyává válnak a tárgyalóteremben,¹⁴⁶ szarkazmus használatától sem mentesen.¹⁴⁷ Egy fókuszcsoport egyik résztvevője elmesélte, hogy látta, ahogy egy szakember megrázza a kerekesszékekben ülő gyermek vállát annak érdekében, hogy kérdésére választ kapjon tőle.¹⁴⁸

Az litván kutató tíz polgári eljárást figyelt meg. Úgy találta, hogy az eljárás és a meghallgatás eredményei jelentős mértékben a bíró attitűdjétől függtek.¹⁴⁹ Míg néhány bíró kellemes atmoszférát teremtett, mások felemelték a hangjukat és formális légkört alakítottak ki, amely az érintett gyermek számára még súlyosbította az amúgy is szorongáskeltő helyzetet. A tíz megfigyelés azt is feltárta, hogy a bírák a személyeket a meghallgatás elején tájékoztatták jogaikról, ám ez rendszerint igen gyorsan és formálisan történt, anélkül, hogy a bírák meggyőződtek volna róla, hogy a gyermek és képviselői mindent megértettek.

Csehországban egy 13 éves értelmi fogyatékossgal élő fiút gyanúsítottak azzal, hogy egy másik fiú halálát okozta. Négy órán keresztül zajlott a kihallgatása, amelynek során elvitték az eset helyszínére, elvárták, hogy elmondja, és egy próbababa segítségével el is játssza a történeteket. Kötelezték a tanúskodásra, holott ismételtelen kifejezte akarátát, miszerint nem

kívánja folytatni. A kihallgatást és a rekonsztruktív folyamatot a rendőrség végezte, ügyvéd jelenléte nélkül.¹⁵⁰

Szlovéniában egy anya ezeket mondta el: „Anyaként mindig ott kell lenned és emlékeztetned (a szakembereket a büntetőeljárás során a tárgyalóteremben), hogy egy fogyatékossgal élővel beszélnek. Nincs ismeretük róla, neked kell őket megtanítanod erre. Szülőként át kell vened a mediátor szerepét a gyermek és aközött a mechanizmus között, amely a bűncselekményt vizsgálja.”¹⁵¹

II.4. indikátor – Adatvédelem és médiával szembeni védelem

Valamennyi országban rendelkezésre állnak adatvédelmi jogszabályok, amelyek – úgy tűnik – tükrözik az EU adatvédelmi irányelvének¹⁵² sztenderdjeit, amelyek megelőzik az egyént azonosítani képes személyes adatok (pl. név, születési idő, lakóhely stb.) nyilvánosságra hozatalát a személy hozzájárulása nélkül és a különleges adatok – így a faji vagy etnikai hovatartozás, fizikai vagy mentális egészség – bizalmas kezelését.

A szülők mind a tíz országban hozzájárulhattak gyermekeik adatainak közzétételéhez, kivéve, ha et bíróság megakadályozza. Úgy tűnik, arra vonatkozó szabályozás nincs, hogy a médiának meg kéne vizsgálnia, hogy a gyermek adatainak közzététele a gyermek mindenek felett álló érdekét szolgálja-e. Csak azt kell igazolni, hogy eleget tettek a szülői beleegyezés követelményének. A hatályos szabályok védelme ellenére Csehországból és Írországból beszámoltak arról, hogy stigmatizáló híradás jelent meg a médiában, ahol mentális fogyatékossgal élő gyermekek bűnelkövetőként szerepeltek. Csehországban például egy 14 éves Asperger szindrómás fiú megtámadott egy tanárt. A média nem közölte ugyan a fiú teljes nevét, ám keresztnévét és vezetéknevének kezdőbetűjét, életkorát, egy fényképet, a lakóhelyének környékéről szóló videót, és a betegség megjelölését igen.¹⁵³ Írországból egy 15 éves ítélet el egy 14 éves minden felismerhető indíték nélküli meggyilkolásáért.¹⁵⁴ A bíró úgy találta, hogy a gyermek „nem szenved semmilyen formális pszichiátriai betegségben”,¹⁵⁵ ám a média arról tájékoztatta a közvéleményt, hogy a gyermek pszichoterápiára járt és a múltban öngyilkossági kísérlete volt.¹⁵⁶ A ügy média-megjelenésének főcímei „ördögi gyilkos”-nak nevezték a gyermeket.¹⁵⁷

144 Fiatalkorú igazságszolgáltatási és büntető bizonyítási törvény 1999. 29. §

145 Penny Cooper és David Wurtzel: A day late and a dollar short: in search of an intermediary scheme for vulnerable defendants in England and Wales. *Crim L. R.* 4 (2013) 5. o.

146 Bírói és pártfogói közlés a fókuszcsoport során. Litvánia, 2014. február 7. A közlést rendőrségi pszichológus és a gyermekvédelmi szolgálat képviselője is megerősítette fókuszcsoport során. Litvánia, 2014. február 20.

147 Uo. Hasonló problémát osztott meg egy mentális fogyatékossgal élő gyermek szülője. Litvánia, 2014. március 28.

148 Szülő közlése fókuszcsoport során. Litvánia, 2014. március 28.

149 Tíz polgári bírósági eljárást figyelt meg Litvániában 2014 január és március között.

150 League of Human Rights: *Submission to the 108th Session of the UN Human Rights Committee*. (2013) online elérhető: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=INT%2fCCPR%2fINGO%2fCZE%2f14415&Lang=en (utolsó letöltés: 2015. március 27.) 1. melléklet

151 Fókuszcsoport az Intézményi Gondozás elnöke (Sonček Egyesület), a Szakértői Tanács elnöke (Sonček Egyesület), egy igénybe vevő képviselője és egy cerebrális parézissel élő tanulóban akadályozott gyermek édesanyja részvételével a Szlovén Cerebrális Parézis Egyesületnél, Sonček, Szlovénia, 2014. március 10.

152 Az Európai Parlament és a Tanács 95/46/EK irányelve a személyes adatok feldolgozása vonatkozásában az egyének védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról (1995. október 24.). A nemzeti adatvédelmi jogi szabályozás túlmutat jelen tanulmány keretein.

153 Id. ČTK: Toto je učitelka, kterou pobodal její student: Po chodbě se procházel s rukama od krve. [cseh nyelven] (blesk.cz, 30 October 2012); és Television Nova, 2013. január 23.

154 *The People at the Suit of the Director of Public Prosecutions v. D.G* [2005] IE CCA 75.

155 Uo.

156 Teen found guilty of Laois murder. *breakingnews.ie*, 2004. július 28.

157 Liam Collins: Vicious Killer shocks court with stark lack of remorse. *Irish Independent*, 2014. október 16.

Spanyolországban ígéretes médiakódexről számoltak be, amely iránymutatást ad a személyes és különleges adatok védelmére, valamint a mentális fogyatékossgal élő gyermekek és felnőttek biztonságos, stigmatizációt kiküszöbölő hírközlési bemutatására vonatkozóan. 2004-ben a Televíziós tartalmak önszabályozásáról és a gyermekorról szóló törvényt valamennyi televíziós csatorna aláírta. Ez rögzíti, hogy a média nem használhat bírósági eljárásban részt vevő, súlyos betegségben szenvedő vagy fogyatékossgal élő gyermekeket ábrázoló képeket propagandacélokra vagy olyan módon, amely az érintettek méltóságát sérti.¹⁵⁸

2008-ban a Mentális Betegséggel Élő Személyek Spanyol Szövetsége útmutatót adott ki „Mentális egészség a médiában” címmel, amely a mentális fogyatékossgal élők pozitív társadalmi megítélését igyekszik előmozdítani, valamint támogatást nyújt a médiaszakembereknek abból a célból, hogy biztassa őket a tiszteletteljes és a sztereotipizálást elkerülő híradásra.

Ajánlások

- K.** A kormányzatnak lépéseket kell tennie annak érdekében, hogy az igazságszolgáltatásban részt vevő szakembereket alaposabban és szigorúbban kiképezzék a „gyermek mindenek felett álló érdekének” elve tekintetében, amely magában foglalja az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférést a gyermek legjobb érdekében.
- L.** Hozzáférhetőségi ellenőrzésnek kell alávetni valamennyi bíróságot és bírósági eljárást a mentális fogyatékossgal élő gyermekek jogait és szükségleteit szem előtt tartva.
- M.** A kormánynak és a törvényhozásnak ki kell dolgoznia a nemzeti jogban a mentális fogyatékossgal élő gyermekek bírósági rendszerben megjelenő ésszerű alkalmazkodáshoz való jogát, példálózó felsorolást adva az ésszerű alkalmazkodás rendelkezésre álló elemeiről.
- N.** Nemzeti jogi kereteket kell kidolgozni a gyermekek szükségletei felmérésének már az igazságszolgáltatási rendszerrel létesített kapcsolat kezdetén. Ennek a felmérésnek ésszerű alkalmazkodást és olyan átalakításokat kell eredményeznie, amelyek relevánsak minden egyes gyermek egyedi szükségletei szempontjából (például a kommunikációs támogatás és tolmács).
- O.** A bizonyítási szabályokat ki kell egészíteni a mentális fogyatékossgal élő gyermekek vallomását (amely lehet nonverbális vallomás is) érvényesként elismerő szabályokkal.
- P.** Valamennyi kormánynak lépéseket kell tennie annak érdekében, hogy a mentális fogyatékossgal élő gyermekek és szüleik/gyámjaik hozzáférhető információkat kapnak jogaikról, ideértve a bírósági eljárásban érvényesülő valamennyi jogukat.
- Q.** A mentális fogyatékossgal élő gyermek személyes adatai csak az igazságszolgáltatásban részt vevő szakemberek között oszthatók meg szükségességi alapon, a gyermek mindenek felett álló érdekének érvényesítése, jogainak védelme, illetve az ésszerű alkalmazkodás megvalósítása céljából.
- R.** A kormánynak – a média képviselőivel együttesen – szabályozási iránymutatást kell kidolgoznia és jó gyakorlatokat kell megosztania, hogy biztosítsa a bizalmasságot és a mentális fogyatékossgal élő gyermekek méltóságát a bírósági eljárásokban. Ez azt jelenti, hogy nem közölhető olyan információ vagy adat, amely a gyermek azonosításához vezetne, a közlésnek pedig kerülnie kell a demonizáló vagy szenzációhajhász nyelvezetet.

158 A televíziós tartalmak önszabályozásáról és a gyermekorról szóló törvény [‘Código de Autorregulación de Contenidos Televisivos e Infancia’] II. § 2. bekezdés

III. Klaszter: Az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés előmozdítása – folyamatindikátorok

Mindennapos ügyekben és a bírósági rendszerben egyaránt sokan játszanak szerepet a gyermekek jogainak támogatásában és mindenek felett álló érdekük biztosításában. A bírósági eljárásokban való bevonódás bárki számára ijesztő lehet és akadályok egész sorát veti fel. A gyermekek esetében a szülők, gyámok, szociális munkások és bírák feladata, hogy biztosítsák a részvételt és az igazság érvényesülését.

A mentális fogyatékossgal élő gyermekek – legfőképp azok, akik a társadalomtól szegregálva, intézményekben élnek – különösen hátrányos helyzetben vannak ebből a szempontból. Ők ugyanis intézményi elhelyezésük miatt sokkal szélesebb körben sérülékenyek a felmerülő jogsértésekkel szemben. Számos országban a gyermek gyámja maga az intézmény, ami fizikai és jogi értelemben egyaránt függővé teszi a gyermeket az intézménytől, és érdekkellentétet vet fel. E helyzetből adódik, hogy Európa-szerte számos gyermeket elzárnak a panaszforumokhoz való fordulás lehetőségétől, és a bírósági rendszeren keresztüli fellépés is csupán távoli álmuikként jelenhet meg.

A képzetlen szakemberek megsokszorozhatják a mentális fogyatékossgal élő gyermekek előtt tornyosuló akadályokat az igazságszolgáltatásban. Ha egy rendőr vagy jogász nem képes azonosítani, hogy egy gyermeknek kommunikációs segítségre van szüksége, vagy adott környezetben megdermed (például a rendőrségi kihallgatósobában vagy a tárgyalóteremben a tanúk padján), akkor attól a gyermektől valójában megtagadja az igazságszolgáltatáshoz másokkal azonos alapon történő hozzáférést. A rendszer ugyanis képtelen alkalmazkodni a gyermek sajátosságaihoz. A mentális fogyatékossgal élő gyermekeket ezért lehet, hogy nem kezelik tisztességesen, mivel ezek a gyermekek nem képesek kifejezésre juttatni véleményüket és tapasztalataikat, vallomásuk nem érthető vagy azt nem értelmezik megfelelően.

A támogatás megfelelő formáival azonban, amelyek tekintetbe veszik az életkort és a fogyatékossgot egyaránt, a mentális fogyatékossgal élő gyermekek hatékonyan hozzáférhetnek az igazságszolgáltatási rendszerhez és részt vehetnek abban. A CRPD kimondja: el kell ismerni mindenkinek a jogát arra, hogy részt vegyen az életét érintő döntésekben.¹⁵⁹ Az igazságszolgáltatásban részt vevő szakembereknek azért

biztosítaniuk kell a rendszer kellő rugalmasságát, képesnek kell lenniük továbbá megfelelő támogatást nyújtani és alkalmazkodni a mentális fogyatékossgal élő gyermekek sajátosságaihoz.

Az első lépés a változás elérése érdekében – mint az élet oly sok területén – a hit, hogy a változás lehetséges. A projekt kutatói tíz ország szakembereivel beszéltek. Ahogy az várható volt, a szakemberek attitűdjeinek változatossága Európa-szerte roppant nagy. Sok esetben úgy vélték, hogy a mentális fogyatékossgal élő gyermekeknek egyszerűen lehetetlen részt venniük a jogi eljárásokban, amelyeknek közvetlen hatása van az életükre. Ezeken az attitűdökön változtatni kell.

A jogászok fontos biztosítékot jelentenek a jogtalansággal szemben, és segítenek ügyfeleiknek navigálni a sokszor bonyolult és félelemkeltő bírósági eljárásokban. Ők azok, akik lefordítják a jogi nyelvezetet valami érthetőbbre az ügyfelük számára, és eljárnak a nevükben. Egy friss ENSZ dokumentum kimondja, hogy a jogi segítség és képviselő „nélkülözhetetlen eleme a tisztességes, emberséges és hatékony büntető igazságszolgáltatási rendszernek, amely a jogállamiságon alapul [és] más jogok élvezetének is alapja.”¹⁶⁰

Azoknak a gyermekeknek, akik képesek rá, meg kell adni a lehetőséget arra, hogy saját ügyvédet vegyenek igénybe, amikor sértettként vagy elkövetőként vesznek részt egy büntetőeljárásban, vagy amikor mindenek felett álló érdekük összeütközésbe kerül szüleik vagy gyámjaik érdekeivel a polgári vagy közigazgatási eljárásokban. Ahhoz, hogy a gyermekek ténylegesen élni tudjanak ezzel a joggal, a jogászoknak és más szakembereknek, akik az igazságszolgáltatásban dolgoznak, képzettnek kell lenniük a gyermeki jogok tekintetében, és tudniuk kell, hogy ezek érvényesülését hogyan segíthetik elő. Azoknál a gyermekeknél pedig, akik nem tudnak ügyvédet önállóan igénybe venni, ügyvédet kell kijelölni annak érdekében, hogy képviselje a gyermek mindenek felett álló érdekét – ami eltérhet például a gyermek szüleinek érdekeitől vagy a helyi önkormányzat álláspontjától.

159 CRPD 12. cikk

160 United Nations General Assembly, Resolution 67/187 on United Nations Principles and Guidelines on Access to Legal Aid in Criminal Justice Systems, 20 December 2012, A/RES/67/187. Bevezetés, 1. pont

Az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés megköveteli a jogi támogatás hozzáférhetővé tételét valamennyi gyermek számára a jogi képviselő költségeinek viselése révén is. Állami finanszírozású, magas színvonalú jogi képviselő nélkül ugyanis számos gyermektől elkerülhetetlenül megtagadják az igazságszolgáltatást.

A Gyermekbarát igazságszolgáltatásról szóló iránymutatás számos elemet megjelöl, amely szükséges a gyermekek igazságszolgáltatáshoz való hatékony hozzáféréséhez, ide sorolva az ingyenes jogi segítségnyújtás biztosítását is. Meghatározza, hogy valamennyi gyermeknek joga van saját jogi képviselőhöz minden olyan eljárásban „ahol a gyermek

és a szülők vagy más érintett felek között érdekellentét áll vagy állhat fenn.” A gyermeket képviselő ügyvédeknek megfelelően képzettnek kell lenniük,¹⁶¹ meg kell tudniuk magyarázni a gyermeknek, hogy (a gyermek) nyilatkozatainak milyen következményei vannak, és végső soron a gyermek véleményét kell előtérbe helyezniük sajátjukkal szemben. Azokban az esetekben, ahol a feltételezett elkövető a gyermek rokona vagy gondviselője, a gyermeknek ettől a személytől független képviselőt kell biztosítani.¹⁶² Az iránymutatásból és a nemzetközi sztenderdekből alábbi három indikátor vezethető le.

III.1. indikátor – Független testületek és harmadik személyek panasz tehetnek a gyermek vagy a mentális fogyatékossgal élő gyermekek csoportja nevében

Ahogy azt az I.3. pontban is jeleztük, a nemzeti emberi jogi szervezetek (NHRI-k) nagy szerephez jutnak az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés előmozdításában és az igazságszolgáltatási rendszerbe való érdemi bekapcsolódásban. Ez főként abban az esetben fontos, ha a gyermeket (különösen az intézményben elhelyezett gyermeket) szülője vagy gyámja képviseli, akinek az érdekei ütközhetnek a gyermek saját érdekeivel, vagy egyszerűen nem kívánja támogatni a gyermeket abban, hogy igazságot keressen jogsérelem esetén. Az emberi jogi szervezetek által nyújtott támogatás nem pótolhatja az ingyenes jogsegélyt, illetve nem lehet annak alternatívája, sokkal inkább ki kell egészítenie azt járulékos jogorvoslati utakkal és járulékos védelemmel olyan körülmények esetére, amelyek között az ingyenes jogi segítségnyújtás nem érvényesül. Ilyen lehet például a közigazgatási eljárás, illetve polgári peres vagy nemperes eljárás. Az ENSZ emberi jogi főbiztosa elismerte, hogy:

„Ha a szülők, gyámok vagy más törvényes képviselők a bíróság előtt nem tudják vagy nem kívánják képviselni a gyermek érdekeit, a gyermekek számára előnyös lehet az a lehetőség, hogy más szereplőkhöz fordulhassanak orvoslás céljából, ideértve a nemzeti emberi jogi szervezeteket, jogklinikákat, a gyermekeket védő közérdekű szervezeteket, és a civil szervezeteket. A csoportos jogérvényesítéshez és panaszjoghoz

való hozzáférés, a kombinált ügyek és próbaperek ezen felül lehetőséget adnak a szisztematikus, súlyos vagy széles körben elterjedt gyermekjogi jogsértések megtámadására is.”¹⁶⁴

A Gyermekjogi Bizottság véleménye szerint az NHRI-k feladatának része, hogy jogvédelmet nyújtsanak a gyermekek jogainak megsértése esetére, közvetlenül a gyermekek által becsatornázott egyéni panaszokat vizsgálva vagy a gyermekeket támogatva abban, hogy más eljárásokhoz vagy jogorvoslathoz hozzáférhessenek.¹⁶⁵ Az NHRI-knek ezért valamennyi – akár milyen helyzetben lévő vagy tulajdonságokkal bíró – gyermek számára hozzáférhetőnek kell lenniük. A Gyermekjogi Bizottság ennek indokaként a következőket állapítja meg. Úgy véli, hogy a gyermekeket különösen sérülékennyé teszi az emberi jogi jogsértésekkel szemben az, hogy fejlődésben vannak, és véleményüket a mai napig nagyon ritkán veszik csak figyelembe. Tekintettel arra, hogy a gyermekek legnagyobb részének nincs választójoga, így nem játszhatnak jelentős szerepet a politikai folyamatokban, sokszor lemaradnak a politikai agendáról. A gyermekek ezért számottevő akadállyal szembesülhetnek az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés során, a segítséget nyújtani képes szervezetek hozzáférhetősége pedig „általánosan korlátozott”.¹⁶⁶

161 A projekt részeként kidolgozott, igazságszolgáltatási rendszerben dolgozóknak szóló oktatási és tréningeszköz az alábbi linken elérhető: www.mdac.org.

162 Gyermekbarát igazságszolgáltatásról szóló iránymutatás 37–43. pont

163 „Független szervezeteken” az NHRI-eket, civil szervezeteket és olyan harmadik személyeket értjük, akiknek érdekükben áll a gyermek jogainak támogatása.

164 United Nations High Commissioner for Human Rights, Access to Justice for Children, 16 December 2013 A/HRC/25/35, online elérhető: http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/RegularSessions/Session25/Documents/A-HRC-25-35_en.doc (utolsó letöltés: 2015. március 27.) 39. pont

165 United Nations Committee on the Rights of the Child, General Comment No. 2: The role of Independent National Human Rights Institutions in the Protection and Promotion of the Rights of the Child, 15 November 2002, CRC/C/GC/2, online elérhető: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CR%2fGC%2f2002%2f2&Lang=en (utolsó letöltés: 2015. március 27.) 13. pont 164 Uo. 5. pont

166 Uo. 5. pont

III.2. indikátor – A mentális fogyatékossgal élő gyermekek rendelkezésére áll a jogi képviselő és a jogi segítségnyújtás lehetősége az őket érintő bírósági és hatósági eljárás egésze során

A nemzetközi jog rögzíti, hogy mindenkinek, akit bűncselekmény elkövetésével vádolnak, joga van személyesen vagy saját maga által választott védő útján védekezni. Amennyiben a személynek nincs elegendő anyagi forrása ahhoz, hogy fizessen a védelemért, ezt ingyenesen kell számára biztosítani, ha az igazság érdekei ezt megkövetelik.¹⁶⁷ Egy 2013-ban elfogadott uniós irányelv – amelyet 2016. november 27-ig valamennyi tagállamnak implementálnia kell – biztosítja a büntetőeljárás terheltjei számára az ingyenes jogi segítséget.¹⁶⁸ Az irányelv kimondja, hogy a gyanúsított vagy vádlott számára biztosítani kell az ügyvédi segítség igénybevételének lehetőségét az alábbi időpontok közül a legkorábbiiban:

- a) a rendőrség vagy egyéb bűnüldöző vagy igazságügyi hatóság általi kihallgatásának megkezdését megelőzően;
- b) bármely nyomozó vagy más illetékes hatóság által bármely nyomozási vagy más bizonyításfelvételi cselekmény lefolytatásakor;
- c) a szabadságelvonás megkezdését követően indokolatlan késedelem nélkül;
- d) amennyiben büntetőügyekben hatáskörrel rendelkező bíróságra idézték be, az említett bíróság előtti megjelenés előtt kellő időben.

Az ügyvédi segítség igénybevételéhez való jog a következőket foglalja magában:

- a) a tagállamok biztosítják, hogy a gyanúsítottak vagy vádlottak joga legyen az őt képviselő ügyvéddel négy szemközti beszélni és kommunikálni, adott esetben a rendőrség vagy más bűnüldöző vagy igazságügyi hatóság általi kihallgatás megkezdését megelőzően is;

b) a tagállamok biztosítják, hogy a gyanúsítottak vagy vádlottak joga legyen ahhoz, hogy ügyvédje jelen legyen, és hatékonyan részt vegyen a kihallgatás során. Az ügyvéd részvételére a nemzeti jog szerinti eljárásokkal összhangban kerülhet sor, feltéve, hogy ezen eljárások nem sértik az érintett jogok tényleges gyakorlását és lényegét. Amennyiben a kihallgatáson részt vesz ügyvéd, a részvétel tényét az érintett tagállam jogában meghatározott jegyzőkönyvezési eljárással összhangban rögzíteni kell;

- c) a tagállamok biztosítják, hogy a gyanúsítottak vagy vádlottak joga legyen ahhoz, hogy ügyvédje legalább a következő nyomozási vagy bizonyításfelvételi cselekményeknél jelen legyen, amennyiben azokat a nemzeti jog előírja, és amennyiben a gyanúsítottak vagy a vádlottak jelen kell lennie vagy jelen lehet:
 - i). felismerésre bemutatás;
 - ii). szembesítések;
 - iii). a bűncselekmény rekonstruálása.¹⁶⁹

A gyermekeknek rendszerint nincsenek megfelelő forrásaik arra, hogy fizessenek saját jogi képviselőjükért, holott a jogi segítségnyújtás a jogállami alapokon nyugvó tisztességes, humánus és hatékony igazságszolgáltatási rendszer eleme.¹⁷⁰

Az ENSZ rámutatott, hogy a jogi segítségnyújtás a nemzetközi jogban csak a büntetőügyekre terjed ki, holott „a jogi és egyéb támogatáshoz való hozzáférés a [közigazgatási és polgári] eljárásokban lényeges annak érdekében, hogy a gyermekek képesek legyenek lépéseket tenni jogaik védelme érdekében.”¹⁷¹ Azt is ajánlja, hogy „a gyermekeknek lehetőséget kell adni a panaszra és jogi eljárások kezdeményezésére jogaik megsértése esetén. Mivel a gyermekek általában hátrányos helyzetben vannak, amikor a jogrendszerrel kapcsolatba kerülnek, ezért különösen égető szükségük van jogi segítségnyújtásra, amely szolgáltatást a Részes államoknak ingyenesen kellene biztosítaniuk.”¹⁷²

167 Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya (PPJNE), 14. cikk (3) bekezdés (d) pont; és Emberi Jogok Európai Egyezménye 6. cikk (3) bekezdés (c) pont

168 Az Európai Parlament és a Tanács 2013/48/EU irányelve a büntetőeljárás során és az európai elfogatóparancshoz kapcsolódó eljárásokban ügyvédi segítség igénybevételéhez való jogról, valamint valamely harmadik félnek a szabadságelvonáskor történő tájékoztatásához való jogról és a szabadságelvonás ideje alatt harmadik felekkel és a konzuli hatóságokkal való kommunikációhoz való jogról (2013. október 22.)

169 Uo. 3. cikk

170 Melléklet 1. pont

171 United Nations High Commissioner for Human Rights, Access to Justice for Children, 16 December 2013 A/HRC/25/35, online elérhető: http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/RegularSessions/Session25/Documents/A-HRC-25-35_en.doc (utolsó letöltés: 2015. március 27.) 40. és 43. pont

172 Uo. 58. pont

Az ENSZ Elvek és útmutatások a jogi segítségnyújtáshoz való hozzáférésről a büntető igazságszolgáltatás rendszerében című dokumentum („ENSZ Jogi Segítségnyújtási Útmutató”)¹⁷³

1. alapelve arra ösztönzi a Részes államokat, hogy a jogi segítségnyújtást jogként határozzák meg nemzeti jogszabályaikban. Azt javasolják, hogy „a jogi segítségnyújtás a gyermek mindenek felett álló érdekében kerüljön előtérbe, legyen hozzáférhető, életkornak megfelelő, multidiszciplináris, hatékony és érzékeny a gyermekek sajátos jogi és szociális szükségleteire.”¹⁷⁴ Ez azt jelenti, hogy a jogi segítségnyújtás

során nem pusztán azért a gyermek ügyvédi költségeit kell fedezni, hanem bármely olyan költséget, amely abból ered, hogy a mentális fogyatékossgal élő gyermek olyan jogi segítséget és információt kap, amely számára hozzáférhető, emellett bármely olyan költséget, amely az eljárás során felmerülő ésszerű alkalmazkodásból ered. Az Útmutató azt ajánlja, hogy a jogi segítség ne anyagi helyzettől – többek között a büntető igazságszolgáltatásba bekerült gyermek szüleinek anyagi helyzetének felmérésétől – függjön.¹⁷⁵

III.3. indikátor – Valamennyi igazságszolgáltatásban dolgozó szakember, aki kapcsolatba kerül mentális fogyatékossgal élő gyermekekkel, legyen megfelelően kiképezve arra, hogy felismerje és támogassa e gyermekek jogait, köztük az ésszerű alkalmazkodáshoz való jogot

Az igazságszolgáltatásban dolgozó szakembereket ki kell képezni a mentális fogyatékossgal élő gyermekek jogainak tiszteletben tartására és védelmére, továbbá különösen a károkozás elkerülésére.¹⁷⁶ A CRPD 13. cikk (2) bekezdése megköveteli, hogy a Részes államok a fogyatékossgal élő személyek igazságszolgáltatáshoz való hatékony hozzáférése érdekében előmozdítsák az igazságügyi igazgatás területén dolgozókat, beleértve a rendőrségi és büntetés-végrehajtási alkalmazottakat, megfelelő képzését.

A szakemberek tréningjét úgy kell kialakítani, hogy felismerjék, mikor szükséges az ésszerű alkalmazkodás eszközeit (pl. tolmácsot) biztosítani, hogy tudják, hogyan segítsék elő, hogy a mentális fogyatékossgal élő gyermekek alternatív kommunikációját érvényesnek ismerjék el tanúvallomásként,¹⁷⁷ illetve hogyan igazítsák az eljárásokat az egyéni szükségletekhez. A Gyermekjogi Bizottság azt javasolta, hogy a fogyatékossgal élő gyermekek jogai képezzék e tréningek kulcselemét.¹⁷⁸ A Gyermekbarát igazságszolgáltatásról szóló iránymutatás is javasolja a hasonló indíttatású interdiszciplináris tréninget a különböző életkorú és eltérő csoportba tartozó gyermekek jogaira és szükségleteire vonatkozóan annak érdekében, hogy az eljárást megfelelően adaptálják a szükségletekhez.¹⁷⁹

173 United Nations General Assembly, Resolution 67/187 on United Nations Principles and Guidelines on Access to Legal Aid in Criminal Justice Systems, 20 December 2012, A/RES/67/187.

174 Uo. 11. alapelv

175 Uo. 1. (c). alapelv

176 A projekt részeként kidolgozott, igazságszolgáltatási rendszerben dolgozóknak szóló oktatási és tréningeszköz az alábbi linken elérhető: www.mdac.org.

177 Pl. Képcsérés kommunikációs rendszer (PECS)

178 United Nations Committee on the Rights of the Child, General Comment No. 5. General Measures of Implementation of the Convention on the Rights of the Child, 27 November 2003, CRC/C/GC/5, online elérhető: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CR%2fGC%2f2003%2f5&Lang=en (utolsó letöltés: 2015. március 27.) 53. pont

179 Gyermekbarát igazságszolgáltatásról szóló iránymutatás 67. pont

Megállapítások

III.1. Indikátor – Függelven testületek és harmadik személyek panaszt tehetnek a gyermek vagy a mentális fogyatékossgal élő gyermekek csoportja nevében

Panaszt a projekt valamennyi országában egyaránt tehetnek az áldozatok maguk, illetve a civil szervezetek a gyermekek jogainak vagy a fogyatékossgal élők jogainak bármilyen megsértése esetén. Bulgáriában, Csehországban, Lettországban, Litvániában, Magyarországon és Spanyolországban azonban tiltott a civil szervezetek számára, hogy panaszt tegyenek a mentális fogyatékossgal élő gyermekek nevében, hacsak a gyermek törvényes képviselője ki nem jelölte ki őket erre, vagy nincs ügyvédei megbízásuk adott ügyre vonatkozóan. Amennyiben e kritériumoknak nem tesznek eleget, a vélelem az, hogy nem jogosultak eljárni, így akadályba ütközik, hogy az ügyben bármilyen lépést is tegyenek.

Csehországban az ügyész¹⁸⁰ és az ombudsman továbbíthat panaszokat olyan jogsértésekkel összefüggésben, amelyek közigazgatási hatóságok döntéseiből származnak. Ennek a rendszernek a gyenge pontja, hogy egyik szerv sem képviseli az áldozatokat. Magyarországon civil szervezet indíthat ugyan panaszt az Egyenlő Bánásmód Hatóság előtt, olyan személyek csoportja nevében, akikkel szemben diszkriminációt alkalmaztak vagy akik feltételezhetően veszélyben vannak, de nem vállalhat képviselőt.

Az Egyesült Királyságban és Észak-Írországban az HNRI-k és a fogyatékosügyi vagy gyermekjogi civil szervezetek tehetnek panaszt az egyén nevében, amely azonban ellentmondásokkal terhes a perbeli legitimitáció és a közérdek tekintetében. Az Angliában és Wales-ben működő Egyenlőségi és Emberi Jogi Bizottság olyan NHRI, amelynek törvényes feladata, hogy emberi jogi jogsértéseket támadó ügyeket indítson bármely egyén vagy csoport nevében és monitorozza az emberi jogi sztenderdek implementációját. Ugyanezt teheti az észak-ír Egyenlőségi és Emberi Jogi Bizottság, Skóciában pedig az Egyenlőségi és Emberi Jogi Bizottság osztozik a feladatban a Skót Emberi Jogi Bizottsággal. Ez utóbbiaknak először meg kell tárgyalniuk egymással a felmerülő problémákat mielőtt bármilyen lépést is tennének.

A Gyermekek Biztosa (Anglia) a Gyermekek és Fiatalok Biztosa (Skócia), a Gyermekek Wales-i Biztosa és az Észak-Írországi Gyermekek és Fiatalok Biztosa mind rendelkeznek felhatalmazással arra, hogy beavatkozzanak a gyermekek jogai szempontjából szélesebb körben jelentőséggel bíró ügyekbe, ám nincs felhatalmazásuk saját jogon ügyeket indítani.¹⁸¹

Írországban ezzel szemben számos olyan ügy volt, amelyben civil szervezetek indítottak ügyeket egyének nevében. Az ír bíróságok rögzítették, hogy civil szervezet keresettel élhet egyén vagy egyének csoportja nevében, ha „jóhiszemű megfontolása vagy

érdeke fűződik a kifogásolt rendelkezésekhez, illetve ha a védeni kívánt jogok nagy az általános jelentősége a társadalom mint egész szempontjából.”¹⁸² A bíróságok akkor is perbeli legitimitációt biztosítanak a civil szervezetek számára, ha a potenciális panaszos nincs olyan helyzetben, hogy hasonló szakértelemmel vagy anyagi háttérrel rendelkező személyeket megbízzon.¹⁸³

Romániában számos mentális fogyatékossgal élő gyermeket érintő ügy került a Bukaresti székhelyű Jogi Erőforrások Központja (CLR) látókörébe. A CLR azonban nem tudott valamennyi gyermeknek segíteni, mert nem volt törvényes képviselő, aki jogi képviselőt kért volna az érintett gyermek nevében. Ezek az esetek többnyire intézményben elhelyezett gyermekek ügyei voltak, akiknek a gyámja maga az intézmény vagy a gyermekvédelmi hatóság volt. Az ügyeket a CLR az ügyész figyelmébe ajánlhatja, mint potenciális büntetőügyet, mást azonban nem tehetett. Az egyik jogász, aki technikai okok miatt nem segíthetett egy gyermekben, így nyilatkozott erről:

„Több mint száz gyermek volt helyettesítő nevelésben öt alkalmazott felügyelete alatt. Az intézmény személyzete kevés volt. Hat gyermek be volt zárva egy szobába, három ágyon feküdtek. Annyira le voltak nyugtatva, hogy alig tudtak lélegezni. Kezüik és lábuk kötelekkel volt megkötve. Az ENSZ Gyermekjogi egyezménye alighanem rögzíti a kellő sztenderdeket, ám ezeket Romániában igen gyakran megsértik. Panaszt tettünk, de az ügyész – a kínzási cselekmények ellenére – csak hat hét után kezdte el a büntető nyomozást. Az ügyész maga nem is látogatta meg a gyermekeket, egy alkalmazottat küldött, aki azonban nem tudott minden gyermeket meghallgatni. Mindezt figyelembe véve elgondolkozom, hogy ezeknek a gyermekeknek van-e bármilyen hozzáférésük az igazságszolgáltatáshoz.”

2014-ben az Emberi Jogok Európai Bírósága Románia ellenében döntött egy ügyben, amely egy 18 éves, mentális fogyatékossgal élő fiatal férfit érintett, aki egy pszichiátriai klinikán halt meg állami szervek mulasztásai miatt. A tények és a bíróság érvelése foglalkozik a perbeli legitimitáció kérdésével, amely különösen fontos a mentális fogyatékossgal élő gyermekek esetében. Amikor a CLR 2004-ben a Poiana Mare-i pszichiátriát monitorozta, Valentin Câmpeanu-t egy hideg, izolált és zárt szobában találták, amelyben kizárólag egy acélvázás ágy volt ágynemű nélkül. Csak pizsamafelső volt rajta. Gyermekként HIV-vel fertőződött, ám a pszichiátrián érthetetlen módon megtagadták meg tőle az anti-retrovirális gyógyszereszt, ahol a személyzet nem akarta megérinteni attól való téves félelmében, hogy elkapják tőle a HIV fertőzést. A fiatal férfi még aznap elhunyt.¹⁸⁴

180 Közigazgatási bírósági törvény No. 150/2002 Coll. 66(2). §

181 Gyermekekről szóló törvény 2004. 2. § (módosította a gyermekekről és családokról szóló törvény 2014).

182 *Digital Rights Ireland Ltd v. Minister for Communication & Ors* [2010] IEHC 221. 48. bekezdés

183 *R v. Inspectorate of Pollution & Anor. Ex Parte Greenpeace Ltd (no. 2)* [1994] 4 All ER 329. idézi *Irish Penal Reform Trust Limited & Ors v. Governor of Mountjoy Prison & Ors* [2005] IEHC 305

184 *Centre for Legal Resources on Behalf of Valentin Câmpeanu v. Romania*, (Application no. 47848/08), European Court of Human Rights, judgment 17 July 2014. 61. pont

A Jogi Erőforrások Központja feltárta, hogy Câmpeanu úrnak nem voltak szülei vagy gondnokai: nem volt senki, aki halála után képviselje annak érdekében, hogy elhanyagolását napvilágra hozza és érvényesítse az emiatt felmerülő felelősséget. Az Emberi Jogok Európai Bírósága által tisztázandó kérdés az volt, hogy képviselheti-e Câmpeanu-t egy civil szervezet. Pinto De Albuquerque bíró úgy vélte, hogy ez az ügy „tökéletes példája volt az alperes állam folyamatos mulasztásainak, ami – tekintettel arra, hogy nem nyújtottak semmiféle jogi képviseletet vagy gondnokságot Câmpeanu úrnak, amíg életben volt és amíg igazolható igénye állt fenn az állammal szemben az egészségügyi ellátás és oktatás tekintetében – ténylegesen akadályozta az Egyezményben és a nemzeti jogban biztosított jogai gyakorlását.”¹⁸⁵ Az ügy egyik probléma-csomópontja, hogy minden államnak működtetnie kell olyan rendszereket, amelyben az egyéneket képviselik, és ez különösen fontos azoknak az embereknek, akik nem képesek saját nevükben eljárni, ideértve a gyermekeket és a mentális fogyatékossgal élő fiatal felnőtteket.

III.2. Indikátor – jogi képviselet Büntetőjogi képviselet

Csehország, Írország¹⁸⁶ és Szlovénia¹⁸⁷ kivételével valamennyi projektben részt vevő országban olyan rendszert működtetnek, amelyben az őrizetbe vétel után haladéktalanul biztosítják a gyermek számára a ügyvédhez jutást. Csehországban az őrizetbe vett gyermekek csak akkor jogosultak ügyvédhez, ha 15 év felettek.¹⁸⁸ A 15 év alatti gyermekekkel szemben a fiatalkorúak igazságszolgáltatási rendszerében járnak el, amely megtagadja tőlük ezt a biztosítékot. Ha egy gyermek 15 és 17 év közötti és elítélik, jogi képviseletének költségeit meg kell térítenie az állam felé.¹⁸⁹

Írországban a gyanúsítottak megengedett az ügyvédhez jutás, de nem megkövetelt, hogy az ügyvéd részt vegyen a kihallgatásán.¹⁹⁰ Egy friss, pszichoszociális fogyatékossgal élő gyermeket érintő ügy igazolta, hogy még abban az esetben is, ha a kikérdezett személy 18 év alatti, és súlyos mentális/egészségügyi problémákkal küzd, nem volt megkövetelt az ügyvéd jelenléte ahhoz, hogy az előzetes letartóztatás jogszerű legyen.¹⁹¹

Szlovéniában a 15 év alatti gyermekeknek joguk van a védelemhez az eljárás kezdetétől fogva, ha a bűnösség megállapítása esetén a büntetés három évnél hosszabb szabadságvesztés – hacsak a bíró meg nem állapítja, hogy a gyermeknek különös sérülékenysége okán amúgy is képviseletre van szüksége.¹⁹²

Képviselet polgári peres és nemperes, valamint közigazgatási hatósági eljárásokban

Egyik részt vevő országban sem állapít meg jogszabály saját jogon járó jogi képviseletet a gyermek számára polgári és közigazgatási eljárásokban (ehelyett a gyermeket a képviselet szüleivel vagy gyámjával együttesen illetheti meg), hacsak mindenek felett álló érdeke nem ellentétes szülei vagy gyámja érdekeivel.

Angliában és Wales-ben a gyermek megbízhat ügyvédet polgári vagy közigazgatási eljárásokban, ha engedélyt szerzett a bíróságtól vagy az ügyvéd úgy véli, hogy a gyermek erre alkalmas – tekintettel értelmi képességeire az eljárással összefüggő utasítások adása tekintetében.¹⁹³ Lehet, hogy a jogi szabályozás megfelelő, de a négy egyesült királysági joghatóság alatt működő Gyermekek Biztosai egyaránt kiemelték az „a gyermekeknek szükség esetén saját jogon járó jogi képviselet biztosításának ellentmondásosságát”.¹⁹⁴

A korábban írtaknak megfelelően Csehországban a 15 év alattiak nem jogosultak jogi képviseletre, mivel ők a fiatalkorúak igazságszolgáltatási rendszerébe kerülnek. A fiatalkorúakkal szembeni eljárásának azonban két szakasza van – elsőként a büntető jellegű tárgyalás előtti szakasz (a nagykorúakra irányadó büntető jogszabályok alkalmazásával), majd a polgári jellegű bírósági szakasz (a fiatalkorúak igazságszolgáltatásának szabályait és polgári jogi szabályokat alkalmazva). Az első szakaszban a gyermek nem kap ügyvédet vagy jogi védelmet és nem férhet hozzá a rendőrségi iratokhoz sem, holott sztenderd nyomozási cselekmények alanya lehet, mint a kihallgatás, ujjnyomatvétele, vérmintavétel és DNS-minta rögzítése. A fiatalkorúak igazságszolgáltatási rendszere polgári jellegű (a büntető eljáráshoz képest enyhébb) bizonyítási sztenderdet alkalmaz. A végeredmény, hogy a 15 év alatti gyermekeket enyhébb bizonyítási szabályok alapján elítélhetik, még hozzá olyan bizonyítékok alapján, amelyeket olyan (felnőtt korúakra irányadó) nyomozási eljárásban gyűjtöttek, amelynek során nem volt biztosított a védelem a bizonyítékok megszerzésének szakaszában. Ez az anomália további feltárást követel.

185 Uo. 67. pont

186 *Lavery v. The Member in Charge, Carrickmacross Garda Station* [1999] IESC 29.

187 Bírósági törvény No. 94/2007. 454. cikk

188 Fiatalkorúak igazságszolgáltatásáról szóló törvény, No. 218/2003. Coll. 42(2)(a). §

189 Büntetőeljárásról szóló törvény, No. 141/1961. Coll. 152(1) (b). §

190 *JM (A minor) v. Member in Charge of Coolock Garda Station* [2013] IEHC 251.

191 Uo.

192 Bírósági törvény No. 94/2007. 454. cikk

192 Családjogi eljárási szabályok 2010. 16.6. szabály

194 *UK Children's Commissioners' Report to UN Committee on the Rights of the Child* (June 2008) online elérhető: http://www.niccy.org/uploaded_docs/unccr_report_final.pdf (utolsó letöltés: 2015. március 27.) 13. o.

Jogi segítségnyújtás

Ha bűntetőügyben terheltként szerepelnek, a gyermekek valamennyi projektben résztvevő országban jogosultak jogi segítségnyújtásra. Szintén valamennyi országban (Bulgária kivételével) jogosultak erre a polgári vagy közigazgatási eljárásban. Az Egyesült Királyság és Írország kormányai jelentős megszorításokat vezettek be a gyermekek tekintetében a polgári és közigazgatási eljárásokban adott jogi segítségnyújtás költségvetésében. Írországban a jogi segítségnyújtás a szülők anyagi helyzetének függvénye és a polgári ügyekben további érdemi vizsgálatnak is alávetik, amely azt méri fel, hogy valószínűsíthető-e a gyermek sikere az adott eljárásban.¹⁹⁵ Az Ír Jogi Segítségnyújtó Testület késedelmet állapított meg a jogi segítség iránti kérelem és aközött, amikor az ügyvédet biztosították a gyermek számára a polgári ügyben.¹⁹⁶

Jó gyakorlat Litvániában a Nemzeti Bántalmazás Megelőző és Támogató Program Gyermekeknek, amelynek keretei között az abúzus gyermek áldozatai ingyenes jogi segítséget és támogatást kapnak.

III.3. Indikátor – tréning és oktatás

Írországban, Spanyolországban és Szlovéniában csekély információ áll rendelkezésre a mentális fogyatékossgal élő gyermekekkel kapcsolatba kerülő szakembereknek szánt tréningekről. Romániában, a bírának és ügyészeknek kínált 36 kötelező kurzusból csupán kettő tartalmaz információt a gyermekek jogaira és a fogyatékossgra vonatkozóan.¹⁹⁷ Írországban, Litvániában, Magyarországon és Szlovéniában sem a bírák, sem az ügyvédek, sem pedig a rendőrök vagy a szociális munkások esetében nem megkövetelt, hogy tréningen vegyenek részt a gyermekek vagy a fogyatékossgal élők jogainak bármely területére vonatkozóan.

Csehországban a fiatalok ügyszakájában dolgozó bírák (akik a 15 év alattiak ügyeit tárgyalják) részt vesznek a gyermekekkel való, sérelmeket elkerülő bánásmódot tanító oktatáson, ám nincsenek arra vonatkozó minimális útmutatások, hogy ez pontosan mit jelent. A tréning befejeztével pedig nincs semmilyen számonkérés.¹⁹⁸ Minden ügyészségen lennie kell

gyermekjogi szakértőnek, de nincs olyan követelmény, amely szerint az ügyésznek rendelkeznie kell ilyen specializációval, mielőtt munkába áll, és kompetenciáit sem mérik fel. Az igazságszolgáltatási szakemberek csehországi tréningjének összetékelt jellegét már több ENSZ testület kritizálta.¹⁹⁹

Lettországban a fiatalok igazságszolgáltatásban dolgozó szakemberek esetében – bírák, ügyvédek, szociális munkások és rendőrök, akik gyermekekkel dolgoznak büntető, közigazgatási vagy polgári eljárások során különféle pozíciókban – és további olyan személyeknél, akik a gyermek jogait vagy jogos érdekeit érintő döntéseket hoznak, megkövetelt, hogy gyermekjogi képzésen vegyenek részt. A képzés 40 órás programból áll, amelyet a pozíció betöltésétől számított egy éven belül kell elvégezni. Minden ötödik évben további 24 órás kötelező továbbképző kurzuson kell részt venni.

Spanyolországban az egyetlen kötelező képzést a gyermekek jogairól a Gyermekek Speciális Rendőrségi Osztálya²⁰⁰ kapja, ez a képzés azonban nem fedi le a mentális fogyatékossgal élő gyermekek jogait. Magyarországon nincs a bírák, ügyvédek, rendőrök vagy szociális munkások számára kötelező képzés, ám a képzés kötelező a gyermekjogi képviselők²⁰¹ számára, akik a gyermekvédelmi rendszerben – nevelőszülőknél vagy gyermekotthonban – elhelyezett gyermekek jogait védik. Ezek a személyek lehetnek jogászok, pedagógusok, rendőrök, szociális munkások és mások, akik tapasztalattal rendelkeznek a gyermekvédelmi ellátás nyújtása vagy a gyermekek jogai terén. Nekik 120 órás kurzust kell teljesíteniük és egy vizsgát, majd minden rákövetkező évben további 14 órás képzést. A mentális fogyatékossgal élő gyermekek jogai nem szerepelnek a tréninganyagban. A korábbiaknak megfelelően mintegy húsz gyermekjogi képviselő dolgozik az országban, akik hozzávetőlegesen 20,000 gyermekért felelősek.

Írországban ígéretes specialista képzést áll a Garda Síochána (rendőrség) rendelkezésére valamennyi kiskorú áldozat kikérdezéséről, beleértve a mentális fogyatékossgal élőket is. Ennek az intenzív programnak része egy több hónapos gyakornoki hely egy civil szervezetnél. 2007 óta 112 rendőrt képeztek ki.²⁰²

195 Polgári jogi segítségnyújtásról szóló törvény 1995. 28. §

196 Legal Aid Taskforce: Civil Legal Aid in Ireland: Information for the Profession. Law Society of Ireland, (2008) 9. o.

197 E-learning alapú kurzus: A diszkrimináció elleni küzdelem az EJEB gyakorlata alapján. Az MA szintű jogi végzettséget szerzőknek felkínálva a fiatalok igazságszolgáltatásáról szóló elektív modul keretei között.

198 Fiatalok igazságszolgáltatásáról szóló törvény No. 218/2003. Coll. 3. § (8) bekezdés

199 United Nations Committee on the Rights of the Child, Concluding observations: Czech Republic, 4 August 2011, CRC/C/CZE/CO/3-4, para. 70; and United Nations Human Rights Committee, Concluding observations: Czech Republic, 22 August 2013, CCPR/C/CZO/CO/3, 20. (c) pont

200 Ez a kurzus elérhető: <http://www.intervencionsocial.es/formacion-info/online/menores/> (utolsó letöltés: 2015. március 27.)

201 Az Országos Betegjogi, Ellátottjogi, Gyermekjogi és Dokumentációs Központtól szóló 214/2012. (VII. 30.) korm. rendelet 4-5. §

202 Ezt a tréningkurzust egy rendőrral készített interjú révén fedezte fel a Fogyatékosjogi és Politikai Központ kutatója (NUI). Galway, Írország 2014. június 9. A kurzusról nem áll rendelkezésre nyilvános információ.

Ajánlások

- S.** A kormányoknak felhatalmazást kell adniuk a nemzeti emberi jogi intézményeknek arra, hogy a gyermek jogainak sérelme esetén jogi eljárásokat kezdeményezzenek a gyermekek nevében a nemzeti és nemzetközi bíróságok és mechanizmusok előtt.
- T.** A kormányoknak biztosítaniuk kell, hogy a nemzeti emberi jogi intézmények és a civil szervezetek perbeli legitimációval rendelkezzenek, annak érdekében, hogy mentális fogyatékossgal élő gyermekek (egyének vagy csoportok) nevében keresettel élhessenek nemzeti és nemzetközi bíróságok vagy mechanizmusok előtt. Ilyen ügyek vitele során jogosultnak kell lenniük jogi segítségnyújtásra is.
- U.** A kormányoknak biztosítaniuk kell, hogy őrizetbe vétel esetén valamennyi gyermeknek azonnali hozzáférést biztosítsanak a jogi képviselőhöz, akinek tanácsokkal kell ellátnia a gyermeket a kihallgatás és az eljárás valamennyi szakaszán keresztül.
- V.** Valamennyi kormányoknak biztosítania kell a gyermek számára a jogi képviselőhez való azonnali hozzáférést a polgári és közigazgatási eljárásokban, ha:
 - a.** a gyermek mindenek felett álló érdeke ellentétes szülei vagy gyámja érdekével;
 - b.** a gyermek kívánsága ellentétesek szüleiével vagy gyámjával, és a gyermek képes saját véleményének megfogalmazására, fejlődő képességeire való tekintettel; továbbá ha
- c.** a gyermek tájékoztatást kapott és külön jogi képviselőt igényelt.
- W.** Valamennyi kormányoknak ingyenes jogi segítséget kell biztosítani minden gyermek számára, valamennyi olyan ügyben, amelyben érdekelt. A jogi támogatás költségeit nem kell megtéríteni, ha a gyermeket elítélik vagy panaszra, illetve kérelme sikertelen. A jogi segítségnyújtás szintje vagy mértéke nem lehet az anyagi helyzet függvénye.
- X.** Valamennyi kormányoknak biztosítania kell a jogi segítségnyújtást a mentális fogyatékossgal élő gyermekek számára a polgári és közigazgatási eljárásokban, amely magában foglalja az ésszerű alkalmazkodást annak érdekében, hogy a mentális fogyatékossgal élő gyermek az eljárásban hatékonyan részt vehessen.
- Y.** Valamennyi kormányoknak biztosítania kell, hogy minden igazságszolgáltatásban dolgozó szakember, aki mentális fogyatékossgal élő gyermekkel kerül kapcsolatba, rendszeres értékelt tréningen vegyen részt a gyermeki jogokkal, a fogyatékossgal élők jogaival, valamint azzal összefüggésben, hogy milyen gyakorlati lépéseket kell tenni a mentális fogyatékossgal élő gyermekek jogainak védelme érdekében.²⁰³

²⁰³ A projekt során online oktatási- és tréningeszköz kidolgozására került sor, amely az igazságszolgáltatási rendszerben dolgozóknak szól. Ez az alábbi linken érhető el: www.mdac.org.

1. melléklet: A projekt résztvevői

A projekt vezetői

Központ a Mentális Sérültek Jogaiért Alapítvány (MDAC)

Az MDAC egy nemzetközi emberi jogi szervezet, amely a jog eszközeit alkalmazza, hogy mentális fogyatékossgal élő személyek számára biztosítsa az egyenlőséget, a befogadást és az igazságosságot világszerte. Víziónk egy egyenlőségen alapuló világ, ahol az érzelmi, mentális és tanulási különbségeket egyenlően értékeli; ahol valamennyi ember az inherens autonómiáját és méltóságát teljes mértékben tiszteli; és ahol az emberi jogok valamennyi ember esetében érvényesülnek a diszkrimináció bármely formája nélkül.

Anna Lawson, jogászprofesszor, Fogyatékossgügyi Tanulmányok Központja, Leeds-i Egyetem

A Leeds-i Egyetem egyike a legnagyobb felsőoktatási intézményeknek az Egyesült Királyságban és egyike az első tíz kutatóintézetnek. A Jogtudományi Kar és a Fogyatékossgügyi tanulmányok Központja együttműködést folytatott a projekt során. A Jogtudományi Kar egyike az Egyesült Királyság vezető jogi karainak és kiváló minősítést szerzett a nemzetközi minőség tekintetében a 2008-as Kutatási felmérési Gyakorlaton. A Fogyatékossgügyi Tanulmányok Központja nemzetközi vezető intézmény a fogyatékossgügyi tanulmányok területén, növekvő érdeklődést és cserekapcsolatokat vonzva a világ minden tájáról.

Anna Lawson professzor a Fogyatékossgügyi Tanulmányok Központjának igazgatója. Vezető tisztséget tölt be számos interdiszciplináris, nemzeti és multinacionális kutatási projektben (például az NHS England és az EU Alapjogi Ügynökségének projektjeiben). Több mint 25 országban jelentek már meg írásai. Egyetemi munkája mellett dolgozik az Egyesült Királyság Egyenlőségi és Emberi Jogi Bizottságában, a China Visionben, és elnöke a CHANGE nevű emberi jogi szervezetnek.

Eilionóir Flynn, adjunktus és igazgatóhelyettes, Fogyatékossgügyi Jogi és Szakpolitikai Központ (CDLP), Galway Ír Nemzeti Egyetem

Az írországi CDLP célja a társadalmi igazságosság és a fogyatékossgal élő személyek emberi jogainak törvényi és szakpolitikai reformok általi előmozdítása. A CDLP neves kutatási elismeréseinek és a szakma legjelesebb képviselőit felvonultató dolgozói csapatának köszönhetően mind Európában, mind azon túl vezető szerepet tölt be a szakpolitikában. A fogyatékossgügyi nemzetközi és összehasonlító jog területén széles körben elismert két szakember, Gerard Quinn és Eilionóir Flynn vezetésével működő intézmény, amelyhez hasonló csak kettő van még Európában, az Atlantic Philantropies támogatásával jött létre 2008-ban, létrejötté óta pedig jelentős fejlődésen ment keresztül. Alapítása óta az intézmény közel 8 millió euró támogatásban részesült az Európai Unió, a Nyitott Társadalom Alapítvány és más támogatók jóvoltából.

Projektpartnerek

Bulgária

Globális Pszichiátriai Kezdeményezés, Szófia (GIP-Sofia)

A GIP-Sofia missziója és víziója a humánus, etikus és hatékony mentális egészségügyi ellátás előmozdítása az egész világon, valamint az e területen szükséges reformok kidolgozásáért, előmozdításáért és végrehajtásáért dolgozó egyének és szervezetek globális hálózatának segítése. A GIP-Sofia projektjei és tevékenysége a mentális egészségügyi rendszerekkel kapcsolatos területre terjed ki, így az intézményi kitagolásra és az intézményi ellátás átalakítására; a mentális fogyatékossgal élők, az ápolók és más szakemberek képességfejlesztésére; szakpolitikai fejlesztésekre és érdekképviseletre; valamint a stigmatizálás megszüntetésére és a nyilvánosságnak szánt figyelemfelhívó kampányokra.

Cseh Köztársaság

Emberi Jogi Liga (LIGA)

A LIGA jövőképe a tisztességes, szabad és mindenki iránt elkötelezett társadalom. 2002-től fogva a LIGA – kutatásai, elemzései, az ENSZ testületeinek írt alternatív jelentései és stratégiai pervitel által – következetesen dolgozik az emberi jogok, köztük a fogyatékossgal élő személyek jogai és a gyermeki jogok előmozdításán. A LIGA tagja a Nemzetközi Emberi Jogi Szövetségnek (Fédération Internationale des Droits de l'Homme – FIDH).

Magyarország

Dr. Zeller Judit

Dr. Zeller Judit a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának adjunktusa. Az Alapvető Jogok Biztosának Hivatalában betöltött korábbi pozíciójában gyermekek és fogyatékossgal élő személyek jogaival, illetve az egészségügyi rendszerrel kapcsolatos vizsgálatokat folytatott. Dolgozott gyakorló pszichológusként is a Baranya Megyei Gyermekvédelmi Központban.

Írország

Fogyatékossgügyi Jogi és Szakpolitikai Központ (CDLP), Galway Ír Nemzeti Egyetem

Lásd fent, a projekt vezetői között.

Lettország

Mentális Fogyatékossggal Élők Forrásközpontja (RC ZELDA)

Az RC ZELDA célja, hogy az intézményi kitagolás és a közösségi mentális egészségügyi és szociális szolgáltatások előmozdítása által segítse a mentális fogyatékossggal (értelmi és pszichoszociális fogyatékossggal) élőket. Céljait az RC Zelda kutatási tevékenység, az emberi jogok ellenőrző megfigyelése, jogi érdekképviselet, stratégiai perritel, valamint a nyilvánosságot megcélzó tájékoztató és oktató programok által kívánja elérni. A szervezetnek közel nyolcéves tapasztalata van a kutatás és az emberi jogok monitorozása terén, és ugyanennyi ideje dolgozik együtt a kormánnyal annak érdekében, hogy a lett törvények és jogszabályok megfeleljenek a mentális fogyatékossgügyi joggal és érdekképviselettel kapcsolatos nemzetközi emberi jogi sztenderdeknek.

Litvánia

Mentális Egészségügyi Perspektívák (PSP, korábbi nevén: Globális Pszichiátriai Kezdeményezés, Vilnusi Iroda)

A PSP nevű nonprofit szervezet 14 éves tapasztalattal rendelkezik a világszintű lobbizás, hálózatépítés, figyelemfelkeltés, érdekképviselet, valamint a humánus, etikus és hatékony mentális egészségügyi szolgáltatások és szakpolitikák fejlesztését célzó mobilizációs tevékenységek terén. A szervezet különösen aktív a Közép-Kelet-Európa régióiban és Közép-Ázsiában. A PSP egyének és szervezetek széles hálózatát segíti a mentális egészségügyi ellátás és szolgáltatások, a társadalmi befogadás, a gyermeki és emberi jogok és a hátrányos megkülönböztetés tilalma területén végzett fejlesztő, érdekképviseleti, kutatási és monitorozó tevékenységekben, valamint reformintézkedések véghezvitelében.

Románia

Jogi Erőforrások Központja (CLR)

A CLR tevékenységeivel egy olyan jogi és intézményi keret kialakítását és működtetését szorgalmazza, amely biztosítja az emberi jogok érvényesülését, az egyenlő esélyeket és a tisztességes eljáráshoz való hozzáférést. A CLR jogi szakértelmét a köz érdekébe kívánja állítani.

Szlovénia

A Ljubljana Egyetem Szociális Munkás Kara (UL-FSD)

AZ UL-FSD az egyetlen felsőoktatási intézmény Szlovéniában, amely a fiatalok, az idősek, a nők, a mentális fogyatékossggal élők és az etnikai kisebbségek stb. speciális területeivel foglalkozik. Az elmúlt 25 évben az UL-FSD közel száz alapvetési és alkalmazott kutatási projekten dolgozott, és számos fejlesztési programban vett részt. A szociális munka elméletein és koncepcióin kívül az UL-FSD fő kutatási témái közé tartozik az önkéntes, a közösségi és a csoportmunka, a szociális munka értékelési módszerei, a valós szociális munka-eljárások és -programok értékelése, illetve a szociális munkával kapcsolatos adminisztráció. A Kar részt vett civil szervezetek által kezdeményezett közösségi szociális szolgáltatások megtervezésében, főként a köztes struktúrák (pl. lakóotthonok, biztonságos házak, kríziskezelő csoportok) kialakítása, a családokkal való munka, az utcai szociális munka, az ifjúsági központok, a szociális készségek elsajátítása, az egyéni tervezés és pénzügyi támogatás, illetve más közösségi megközelítések területén.

Spanyolország

A Madridi III. Károly Egyetem Bartolomé de las Casas Emberi Jogi Intézete

Az Intézetet csapatát a Madridi III. Károly Egyetem különböző tanszékeinek és kutatócsoportjainak különböző szakmai háttérű professzorai és kutatói alkotják. Legtöbbjük a nemzetközi jogi, az egyházjogi, illetve a jogfilozófiai tanszéken dolgoznak. Az Intézet legfőbb céljai közé tartozik az emberi jogok belső értékeinek népszerűsítése, az emberi jogokra vonatkozó reflexiók keret és az emberi jogokról szóló párbeszéd megteremtése, az emberi jogi kutatások fejlesztése, az emberi jogokkal kapcsolatos tudományos munka előmozdítása és az emberi jogi oktatás ösztönzése.

Egyesült Királyság

The University of Leeds

Projektvezetési partner (ld. korábban)

A szakértői bizottság tagjai

Andrea Coomber, igazgató, JUSTICE (összpárti jogi reform és emberi jogi szervezet, amely a büntető és polgári igazságszolgáltatás, valamint a közigazgatás megerősítésén dolgozik az Egyesült Királyságban)

Camille Latimier, emberi jogi tisztviselő, Inclusion Europe (az értelmi fogyatékosokkal élő személyek és családjaik európai egyesülete)

Dainius Pūras, ENSZ egészséghez való jogi különleges megbízott

Gerison Lansdown, nemzetközi gyermekjogi szószóló

Herczog Mária, tag, ENSZ Gyermekjogi Bizottsága és elnök, Eurochild (gyermek és fiatalok jogait és jólétét támogató szervezetek és egyének Európa-szerte működő hálózata)

Stéphanie Burel, nemzetközi gyermekjogi tanácsadó és a projekt vezetője 2013 május – 2014 március

Ursula Kilkelly, jogászprofesszor, dékán, Egyetemi Kollégium Jogtudományi Kar, Cork, Írország.

Tanácsadó

Vanessa Sedletzki, nemzetközi emberi jogi, kormányzati és politikai tanácsadó

